

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Draagvlak bij burgers voor een hoog- stamboomgaardenbeleid in Haspengouw

Resultaten van een online bevraging in het kader van het
Onroenderfgoedrichtplan 'Hoogstamboomgaarden in Haspengouw'

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Draagvlak bij burgers voor een hoogstamboomgaardenbeleid in Haspengouw.
Resultaten van een online bevraging in het kader van het
Onroerenderfgoedrichtplan 'Hoogstamboomgaarden in Haspengouw'.

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 99

AUTEUR

Anse Kinnaer

JAAR VAN UITGAVE

2018

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Sonja Vanblaere

REVIEW

Marc De Bie, Aukje De Haan, Koen Himpe, Nele Vanmaele

STUURGROEPLEDEN

Roger Bamps, Immig Berx, Peter Bloemen, Karolien Brauns, Katja Calsyn,
Marc De Bie, Dries Deferm, Rebecca Duysens, Anja Delief, An Digneffe,
Jan Foerier, Claude Froyen, Kristof Gaens, Patrick Gevers, Peter Govaerts,
An Heylen, Patrick Jans, Patricia Knaepen, Filip Konings, Ingrid Leemans,
Linda Lousbergh, Els Maurissen, Christa Mebis, Lies Messely, Dirk
Pauwels, Mietje Peeters, Kim Peters, Jeroen Rappé, Tine Rijvers, Ingrid
Scheepers, Bart Schops, Ilse Simoens, Nathalie Carine Scierski, Gerard
Stassen, Steegmans, Francine Thewissen, Heidi Thys, Marijke Thoonen,
Arno Thomaes, Eva Timmermans, Eddy Timmers, Francis Turkelboom,
Wim Vandenrijt, Paul Vanlaer, Veerle Vansant, Pieter Verbeemen, Hilde
Villé, Judith Voets, Peter Wiame, Denise Wijnen

OMSLAGILLUSTRATIE

Hoogstamboomgaard in 's Graven-Voeren
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Nele Vanmaele

FOTO'S & ILLUSTRATIES

Copyright Onroerend Erfgoed, ten zij anders vermeld in de publicatie

agentschap Onroerend Erfgoed

Havenlaan 88 bus 5

1000 Brussel

T +32 2 553 16 50

info@onroerenderfgoed.be

www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.

This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding

4.0 Internationaal-licentie. Bezoek

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van
de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 International License. To view a copy of this license, visit

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678

D/2018/3241/212

DRAAGVLAK BIJ BURGERS VOOR EEN HOOGSTAMBOOM- GAARDENBELEID IN HASPENGOUW

Resultaten van een online bevraging in het kader van het Onroerenderfgoedrichtplan ‘Hoogstamboomgaarden in Haspengouw’

ANSE KINNAER

INHOUD

1	INLEIDING.....	6
1.1	ALGEMEEN BELEIDSKADER	6
1.1.1	EEN ONROERENDERFGOEDRICHTPLAN VOOR DE HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW	7
1.1.2	ONROERENDERFGOEDRICHTPLANNEN EN (BURGER)PARTICIPATIE.....	9
1.2	PROJECTKADER	9
1.2.1	DOELSTELLINGEN VAN HET ONROERENDERFGOEDRICHTPLAN VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW.....	9
1.2.2	GEWENSTE RESULTATEN.....	11
1.2.3	ONDERZOEKSVRAGEN	11
1.3	OPBOUW VAN HET RAPPORT EN LEESWIJZER.....	13
2	CONCEPTUEEL KADER, DEFINITIES EN BEGRIPPEN.....	13
2.1	HOOGSTAMBOOMGAARD	13
2.2	WAARNEMING, PERCEPTIE EN WAARDERING.....	14
2.3	LANDSCHAPSBELEVINGSONDERZOEK.....	16
2.4	LANDSCHAPSWAARDEN.....	17
2.4.1	INSTRUMENTELE WAARDE VAN LANDSCHAP.....	17
2.4.2	INHERENTE WAARDE VAN HET LANDSCHAP	17
2.5	WAARDERINGSMETHODEN	18
2.5.1	ECONOMISCHE WAARDERING	18
2.5.2	SOCIALE WAARDERING	18
2.6	STREEKEIGENHEID EN STREEKIDENTITEIT.....	18
3	HASPENGOUW, HOOGSTAMBOOMGAARDEN EN INWONERS VAN HASPENGOUW	21
3.1	HASPENGOUW	21
3.2	HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW	23
3.3	INWONERS EN HUN HASPENGOUW	27
4	METHODOLOGIE EN ONDERZOEKSHYPOTHESEN.....	29
4.1	ONLINE BEVRAGING.....	29
4.2	REPRESENTATIVITEIT.....	30
4.2.1	IMPACT VAN DE RESPONSGRAAD OP DE REPRESENTATIVITEIT.....	30
4.2.2	IMPACT VAN DE METHODE OP DE REPRESENTATIVITEIT.....	30
4.2.3	IMPACT VAN HET ONDERWERP OP DE REPRESENTATIVITEIT	32
4.2.4	CONCLUSIE	33
4.3	BESCHRIJVING VAN DE RESPONDENTEN, VERGELIJKING MET DE (HASPENGOUWSE) BEVOLKING EN ONDERZOEKSHYPOTHESEN	34
4.3.1	GEOGRAFISCHE SPREIDING.....	35
4.3.2	GEOGRAFISCHE HERKOMST	39
4.3.3	DEMOGRAFISCHE SPREIDING	40
4.3.4	KENNIS VAN, RELATIE MET EN INTERESSE IN HET ONDERWERP HOOGSTAMBOOMGAARDEN	42
4.3.5	ONDERZOEKSHYPOTHESEN.....	44
5	BESPREKING RESULTATEN	44
5.1	ALGEMENE WAARDERING VAN HET (HASPENGOUWSE) LANDSCHAP.....	44
5.1.1	LANDSCHAPSVORKEUREN	44

5.1.2	IDENTITEITSBEPALENDE LANDSCHAPSELEMENTEN IN HASPENGOUW	50
5.2	PERCEPTIE VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW	59
5.2.1	ONDERHOUD VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN	60
5.2.2	NATUURWAARDE VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN	62
5.2.3	HOOGSTAMBOOMGAARDEN EN ZIEKTES	62
5.3	WAARDERING VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW	63
5.3.1	ESTHETISCHE WAARDE VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN	64
5.3.2	MATERIËLE WAARDE VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN	65
5.4	KNELPUNTEN EN KANSEN VOOR DE TOEKOMST VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW	68
5.5	DRAAGVLAK VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDENBELEID IN HASPENGOUW	71
5.6	CONCLUSIE	74
6	INPUT VOOR HET ONROERENDERFGOEDRICHTPLAN	75
6.1	WELKE ROL (KUNNEN) HOOGSTAMBOOMGAARDEN SPELEN IN DE HASPENGOUWSE IDENTITEIT?	75
6.2	WAT IS DE WAARDERING VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW?	75
6.3	WELKE (BELEIDS)INSTRUMENTEN KUNNEN INGEZET WORDEN VOOR HET BEHOUD EN BEHEER VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW?	76
6.4	HOE KUNNEN WE DE ZORG VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW MAATSCHAPPELIJK VERANKEREN?	76
7	SAMENVATTING	77
8	LITERATUUR	79

1 INLEIDING

1.1 ALGEMEEN BELEIDSKADER

De Europese Landschapsconventie (ELC), ook gekend als het Verdrag van Firenze, werd in 2000 opgemaakt door de Raad van Europa en in 2005 geratificeerd door België. Het is het eerste Europese verdrag dat het thema landschap integraal behandelt. De aanleiding voor dit verdrag was de vaststelling dat vele oude Europese cultuurlandschappen onder druk staan door ontvolking en/of veranderingen in de landbouw.

De conventie definieert het begrip andschap als volgt:

“landschap is een gebied zoals dat door mensen wordt waargenomen en waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen.”

Twee elementen in deze definitie zijn belangrijk: **het waarnemen door de mens** speelt een voorname rol en het landschap is geen statisch gegeven, maar een **dynamisch proces**.

De belangrijkste uitgangspunten van de ELC kunnen als volgt worden samengevat:

- Landschap is een mensenrecht. Het **landschap is van iedereen** en iedereen heeft het recht om betrokken te worden bij (de ontwikkeling van) zijn/haar landschap.
- **Algemene landschapszorg** is belangrijk. Elk landschap is de moeite waard om voor gezorgd te worden. We moeten niet enkel zorg dragen voor de meest gave landschappen maar ook voor de alledaagse landschappen en zelfs voor de kwalitatief minderwaardige landschappen zoals bv. industrielandchappen, brownfields, ...
- **Regionale diversiteit** is een belangrijke waarde van Europese landschappen. Het gaat zowel om fysieke als culturele diversiteit (wisselwerking natuur/cultuur). Elk land/regio heeft zijn eigen identiteit en deze moeten we koesteren.
- We moeten inzetten op de **publieke bewustwording van de waarden van het landschap**. Dit zorgt ook voor meer betrokkenheid van mensen bij het landschap. De overheid moet dit bevorderen door het voeren van een systematisch landschapsbeleid.

Het gedachtengoed van de Europese Landschapsconventie werd in 2013 in het Vlaamse Onroerendergoeddecreet geïmplementeerd door de introductie van een nieuw instrument voor de onroerendergoedzorg: de opmaak van onroerendergoedrichtplannen (Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013, hoofdstuk 7).

Dit instrument kan sinds januari 2015 ingezet worden om onroerend erfgoed te behouden en te ontwikkelen voor de toekomst. Een onroerendergoedrichtplan focust op de opmaak van een geïntegreerde langetermijnvisie voor een bepaald thema en/of gebied.

In de memorie van toelichting bij het onroerendergoeddecreet wordt het belang van onroerendergoedrichtplannen als volgt omschreven:

“Een lange termijnvisie over de onroerendergoedzorg, die middels onroerendergoedrichtplannen wordt gerealiseerd, is noodzakelijk om een maatschappelijk relevant, coherent en vernieuwend kader voor onroerendergoedzorg uit te tekenen”

Samenwerking en participatie met verschillende actoren en de lokale bevolking staan centraal om een geïntegreerde benadering van het onroerend erfgoed te garanderen.

Eind 2016 werd gestart met een pilootproject: 'Een onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw', om de bestaande problematiek rond hoogstamboomgaarden in de regio aan te pakken.

1.1.1 Een onroerenderfgoedrichtplan voor de hoogstamboomgaarden in Haspengouw

Boomgaarden maken van oudsher deel uit van het Vlaamse landschap. Omsloten stukken grond beplant met vruchtbomen zoals appels, peren, kersen en pruimen zijn reeds bekend uit de middeleeuwse abdij- en kloostercomplexen. Ze worden veelvuldig afgebeeld op schilderijen van Vlaamse meesters uit de 16de en 17de eeuw. Vanaf het einde van de 19de eeuw kwam, mede onder invloed van de toenmalige landbouwpolitiek, de commerciële fruitproductie op gang. In Haspengouw leidde de opkomst van de fruitteelt tussen circa 1895 en 1930, tot een uniek cultuurlandschap, gedomineerd door hoogstamboomgaarden. Deze traditionele boomgaarden combineerden fruitproductie met veeteelt.

Vanaf circa 1950, werd onder invloed van de modernisering van de fruitteelt gradueel overgeschakeld op de intensievere laagstamteelt waardoor het economisch belang van de traditionele hoogstamboomgaarden verloren ging. Op enkele tientallen jaren tijd nam het hoogstamareaal sterk af. Dit werd mee in de hand gewerkt door de rooipremies die de toenmalige Europese Economische Gemeenschap in de jaren 1970 uitbetaalde voor het rooien van boomgaarden. Naar schatting is er in

Haspengouw momenteel nog ongeveer 10% van het hoogstamareaal (in vergelijking met circa 1930) bewaard. Deze spectaculaire daling leidde tot grote veranderingen in het Haspengouwse landschapsbeeld. Door het dreigende verlies van het karakteristieke rurale landschapsbeeld, kwamen de hoogstamboomgaarden meer en meer onder de aandacht. Vanaf de jaren 1980 werden daarom verschillende initiatieven genomen om hun behoud te verzekeren, zoals het verlenen van premies voor het aanplanten van hoogstamboomgaarden.

Het sterk slinkende hoogstamboomgaardenareaal zorgde voor een begripsverschuiving over de waarde van deze landschapselementen. De focus verlegde zich van een hoofzakelijk economische waarde naar een breed spectrum van waarden, zoals natuurwaarde, esthetische waarde, erfgoedwaarde, wetenschappelijke waarde,... Bovendien worden hoogstamboomgaarden beschouwd als identiteitsbepalende (cultuurhistorische) landschapselementen voor Haspengouw en worden ze als troef uitgespeeld om toeristen naar de streek te lokken.

De verschuiving in waardering heeft als gevolg dat nu niet enkel de landbouwsector, maar ook andere beleidsdomeinen aandacht hebben voor hoogstamboomgaarden: erfgoedzorg, natuurbehoud, toeristische ontwikkeling, landinrichting, enz... Maar hoewel hoogstamboomgaarden een gemeenschappelijk aandachtspunt zijn voor deze verschillende beleidsdomeinen, behoren ze vaak niet tot hun kernbeleid met als gevolg dat er onvoldoende maatregelen beschikbaar zijn om het behoud van deze landschapselementen te ondersteunen. Daarnaast gaf de historische evolutie in combinatie met de verschuiving van de waardering voor hoogstamboomgaarden aanleiding tot een onevenredige verdeling van lasten en lusten: de onderhoudskosten zijn nagenoeg volledig ten laste van de eigenaars, vaak nog (ex)landbouwers, terwijl de maatschappij (figuurlijk) de vruchten plukt van hun arbeid (toeristen en recreanten, woongebied, natuur,...).

Het arbeidsintensieve en dure onderhoud in relatie tot de beperkte opbrengst en het gebrek aan duurzame ondersteunende maatregelen zorgen ervoor dat het aantal hoogstamboomgaarden in de

regio blijft afnemen. Om het tij te keren is er nood aan een geïntegreerde en beleidsoverschrijdende aanpak waarbij een afweging wordt gemaakt tussen de verschillende belangen en verwachtingen van een groot aantal bij het onderwerp betrokken beleidsdomeinen en andere belanghebbenden. Een onroerenderfgoedrichtplan is een instrument dat zich bij uitstek leent om dit te realiseren.

Het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw heeft als doel om tot een geïntegreerde en gedragen visie te komen, die ook leidt tot duurzame maatregelen om het behoud en beheer van deze typische landschapselementen op lange termijn te verzekeren. Deze visie moet leiden tot een kwaliteitsvol dynamisch landschap waarin een goed evenwicht heerst tussen de economische logica en maatschappelijke baten van hoogstamboomgaarden.

1.1.2 Onroerenderfgoedrichtplannen en (burger)participatie

Maatschappelijke relevantie van het erfgoedthema en **participatie** met alle belanghebbenden staan centraal bij de opmaak van een richtplan. Het doel van deze participatie is meervoudig:

- **Het landschap is van iedereen:** Onroerenderfgoedrichtplannen volgen het gedachtengoed van de Europese landschapsconventie zoals beschreven in 1.1). Iedereen heeft het recht om mee te denken/werken aan zijn of haar landschap;
- **Kwaliteitsverbetering:** Door kennis en zienswijzen van verschillende partijen samen te leggen kunnen we de probleemstelling beter in kaart brengen en hier een kwalitatief beter antwoord op geven;
- **Draagvlakvorming:** Door iedereen op transparante wijze te betrekken bij het besluitvormingsproces kunnen we tot een gedragen beleid komen, waarbij iedereen achter dezelfde visie staat;
- **Efficiëntie:** Door met alle beleidsdomeinen samen te werken aan een gemeenschappelijke visie over een bepaald thema, creëren we meer duidelijkheid en rechtszekerheid voor de burgers. We proberen zo te vermijden dat verschillende administraties van dezelfde overheid tegengestelde adviezen geven of conflicterende maatregelen nemen.

1.2 PROJECTKADER

1.2.1 Doelstellingen van het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw

Verschillende Vlaamse, regionale en lokale partners werkten samen de doelstellingen voor het onroerenderfgoedrichtplan uit. Deze werden op 10 juni 2017 bekrachtigd in een intentieverklaring Deze werd opgenomen als bijlage.

De hoofddoelstelling van het project is:

We willen hoogstambomen **koesteren** als waardevolle streekeigen landschapselementen en **samen werken** aan een **duurzame verankering** van hoogstamboomgaarden **in een dynamisch landschap**.

Deze doelstelling is opgebouwd uit vier krachtlijnen, die verder uitgewerkt zijn in de intentieverklaring. De nadruk wordt gelegd op:

- hoogstamboomgaarden als **symbool voor streekidentiteit**;
- **samenwerking** tussen alle belanghebbenden: verschillende sectoren op de drie beleidsniveaus, lokale verenigingen, eigenaars en burgers;
- **duurzame oplossingen** voor de beleidsmatige en maatschappelijke problemen en
- rekening houden met **maatschappelijke en landschappelijke evoluties**.

Een aantal nevendoelstellingen ondersteunen deze hoofddoelstelling:

- **Kennisdeling- en ontwikkeling**: samenbrengen van de bestaande informatie rond hoogstamboomgaarden en hiaten in kennis, nodig in functie van het uitwerken van een visie, opvullen;
- **Kennisverspreiding en draagvlakverbreding**;
- **Monitoring** van de effecten van het onroerenderfgoedrichtplan

voor hoogstamboomgaarden, rekening houdend met maatschappelijke evoluties. Het is dus belangrijk om inzicht te krijgen in hoe 'de maatschappij' denkt over hoogstamboomgaarden en welke verwachtingen er zijn voor de toekomst.

In dit deelrapport gaan we op zoek naar een antwoord op volgende deelaspecten van bovenstaande onderzoeksvragen:

1.2.3.1 Welke rol (kunnen) hoogstamboomgaarden spelen in de Haspengouwse identiteit?

- **Wat is de huidige rol/perceptie van hoogstamboomgaarden als onderdeel van de Haspengouwse identiteit?**

1.2.3.2 Wat is de waardering voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw?

- **Is er, algemeen, een positieve waardering van hoogstamboomgaarden in Haspengouw?**
Een positieve waardering vormt de basis voor maatschappelijke betrokkenheid. Dit is op zijn beurt een belangrijke voorwaarde om behoud en versterking van het hoogstamboomgaardenlandschap te kunnen realiseren.
- **Wat is de (mogelijke) waarde van hoogstamboomgaarden in Haspengouw voor inwoners en toeristen?**
Zowel de waarden die nu aan hoogstamboomgaarden worden toegekend als mogelijke toekomstige waarden zijn belangrijk voor het opstellen van een langetermijnvisie voor hoogstamboomgaarden.
- **In welke mate worden de verschillende waarden toegekend door verschillende bevolkingsgroepen?**
Niet iedereen kijkt op dezelfde manier naar hoogstamboomgaarden. Eigenaars ervaren hoogstamboomgaarden anders dan bewoners en toeristen. Jongeren kijken mogelijk anders naar hoogstamboomgaarden dan ouderen. Focussen op gelijkenissen kan helpen om een gedragen visie en actieprogramma te creëren. Aandacht voor de verschillen laat toe om een beleid en maatregelen op maat uit te werken.

1.2.3.3 Welke (beleids)instrumenten kunnen ingezet worden voor het behoud en beheer van hoogstamboomgaarden in Haspengouw?

- **Welke knelpunten/factoren detecteren burgers en eigenaars voor het verdwijnen van hoogstamboomgaarden?**
- **Wat is de maatschappelijke vraag naar overheidsinzet voor hoogstamboomgaarden?**

1.2.3.4 Hoe kunnen we de zorg voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw maatschappelijk verankeren?

- **Welk draagvlak is er bij burgers ten opzichte van het voeren van een specifiek beleid voor hoogstamboomgaarden en door welke (f)actoren wordt dit beïnvloed?**
De zorg voor hoogstamboomgaarden maatschappelijk verankeren vereist een wisselwerking tussen het verhogen van het maatschappelijk draagvlak en betrokkenheid en het afstemmen van het beleid op het aanwezige maatschappelijk draagvlak.
- **Welke publieke/maatschappelijke functies kunnen hoogstamboomgaarden in de toekomst vervullen volgens de burgers?**

- Welke bereidheid is er bij burgers aanwezig om zelf actie te ondernemen?

1.3 OPBOUW VAN HET RAPPORT EN LEESWIJZER

Dit deelrapport focust op één deelonderzoek, namelijk de burgerbevraging ‘ontdekjehaspengouw’, een online landschapstest met als doel een inzicht te krijgen in de waardering van (Haspengouwse) burgers voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw en het draagvlak voor het hoogstamboomgaardenbeleid.

We starten met het conceptueel kader en het afbakenen van definities en begrippen die aan de basis liggen van de methodologie (hoofdstuk 2).

Daarna beschrijven we kort de relatie tussen Haspengouw, hoogstamboomgaarden en zijn inwoners op basis van literatuuronderzoek (hoofdstuk 3). Dit vormt de basis voor onze onderzoekshypothesen (hoofdstuk 4).

In hoofdstuk 4 beschrijven we de methodologie van het deelonderzoek en formuleren we onderzoekshypothesen.

De resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in hoofdstuk 5.

Conclusies relevant als input voor de opmaak van de visie en het actieprogramma in het kader van de opmaak van het onroerenderfgoerichtplan zijn opgenomen in hoofdstuk 6.

Tot slot wordt het hele rapport samengevat in hoofdstuk 7.

Alle referenties en bijlagen zijn opgenomen op het einde van het onderzoeksrapport.

2 CONCEPTUEEL KADER, DEFINITIES EN BEGRIPPEN

2.1 HOOGSTAMBOOMGAARD

Binnen dit deelonderzoek hanteren we volgende definitie voor hoogstamboomgaarden:

“Een hoogstamboomgaard is een samenhangende aanplant van minstens 6 hoogstammige fruitbomen op grasland. De takvrije stamhoogte bedraagt minstens 1,80 meter. Dit laat multifunctioneel landgebruik toe.”¹

In de erfgoedbenadering worden hoogstamboomgaarden beschouwd als cultuurhistorische landschapselementen die binnen het opzet van het onroerenderfgoedrichtplan deel uitmaken van het traditionele Haspengouwse landschap. De definitie van cultuurhistorisch landschap is (op kleinere schaal) ook van toepassing op hoogstamboomgaarden. Het onroerenderfgoeddecreet definieert een cultuurhistorisch landschap als “een begrensde grondoppervlakte met een geringe dichtheid van bebouwing en een onderlinge samenhang waarvan de verschijningsvorm en de samenhang het

---

¹ Deze definitie werd voorgelegd aan respondenten van de bevraging (zie hoofdstuk 4) die aangaven niets van hoogstamboomgaarden te kennen. Binnen het gehele onroerenderfgoedrichtplan kan een ruimere definitie toegepast worden.

resultaat zijn van natuurlijke processen en van maatschappelijke ontwikkelingen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde”

In de natuurbenadering wordt een hoogstamboomgaard beschouwd als een ecosysteem. Het decreet voor natuurbehoud definieert een ecosysteem als “het geheel van biotische en abiotische elementen die het samenleven van levende organismen in een bepaald gebied kenmerken”.

De denkkaders en onderzoeksmethodes vanuit het landschapsonderzoek (erfgoedbenadering en ecosysteemdienstenbenadering) bieden inspiratie voor het conceptueel kader van dit onderzoek.

2.2 WAARNEMING, PERCEPTIE EN WAARDERING

Waarneming, perceptie en waardering zijn drie nauw verwante begrippen die de (passieve) interactie tussen waarnemer en omgeving beschrijven en deel uitmaken van één continu proces. Binnen dit onderzoek hanteren we volgende definities:

Waarneming: opname van de ruwe informatie van het landschap via onze zintuigen en (automatische) verwerking hiervan via fysiologische processen (werking van ogen, neus,...);

Perceptie: Interpretatie van de waarneming door de hersenen op basis van fysiologische en onbewuste psychologische processen. De interpretatie wordt beïnvloed door een wisselwerking tussen mentale concepten en kennis van het landschap (bepaald door culturele en persoonlijke achtergrond), emoties (zowel aangeboren als aangeleerd) en ervaring met landschap. De perceptie van de omgeving maakt de omgeving tot landschap;

Waardering: Betekenis geven aan het landschap op basis van bewuste psychologische processen waarbij de perceptie van de waarneming getoetst wordt aan het eigen individuele en collectieve (cultureel bepaald) waardensysteem. Dit is een beoordeling en evaluatie van het landschap.

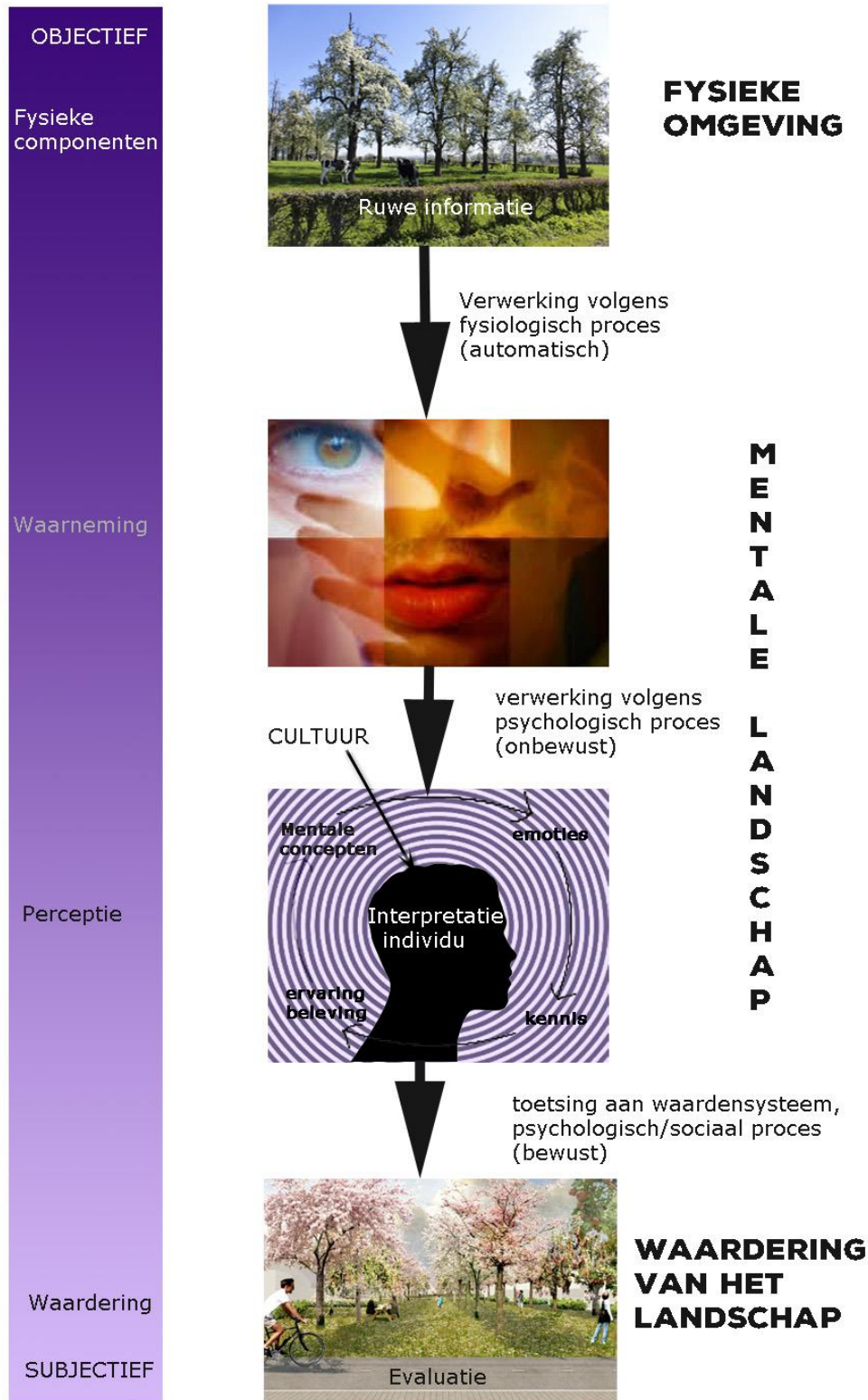
Samengevat verhouden de drie begrippen zich als volgt: We nemen de omgeving waar met onze zintuigen, verwerken die informatie in onze hersenen en geven op basis van onze culturele en persoonlijke achtergrond een interpretatie (perceptie) en betekenis (waardering) aan die omgeving. Dit complex proces vindt plaats in het individu en wordt vereenvoudigd weergegeven in Figuur 2.1.

De voortdurende interactie tussen de mens en zijn omgeving maakt landschappen heel dynamisch. Zowel de landschappen zelf (het karakter) als de mensen in het landschap (waarnemers), evolueren in de tijd. Dit geldt ook voor de perceptie van deze landschappen en de waarden die eraan toegekend worden. Het interpreteren en waarderen van landschappen gebeurt individueel maar wordt sterk beïnvloed door de culturele achtergrond van de waarnemer. Perceptie en waardering van landschappen moeten altijd begrepen worden binnen een bepaalde tijdsgeest en maatschappelijke context. Tijdens het interbellum bv. zag men hoogstamboomgaarden (hoofdzakelijk) als (landbouw)productiegrond en hadden ze (vooral) een economische waarde. Naarmate het belang voor de landbouw afnam en hoogstamboomgaarden verdwenen, ging men anders naar hoogstamboomgaarden kijken en begon men meer en meer niet-economische waarden toe te kennen aan hoogstamboomgaarden zoals esthetische waarde, natuurwaarde, erfgoedwaarde, wetenschappelijke waarde,.... Deze waarden kunnen elkaar versterken (bv hoge esthetische waarde leidt tot hoge recreatieve waarde), maar ze kunnen ook tegenstrijdig lijken (bv. natuurwaarde vs. landbouwproductiewaarde). Elke waarnemer kijkt bovendien door zijn persoonlijke bril naar zijn omgeving. Kennis, achtergrond, eerdere ervaringen met landschap, emoties, ... spelen allemaal een rol bij het interpreteren en waarderen van de omgeving. De verscheidenheid aan waarnemers leidt dus tot een verscheidenheid aan waarderingen van het landschap.

Figuur 2.1: Van omgeving naar landschap: een proces van waarneming, perceptie en waardering. Aangepast naar Antrop (2007), Edwards-Jones (2000), Jacobs (2006) en van Heijgen (2013)

Dit alles maakt dat het waarderen van landschappen, en dus ook hoogstamboomgaarden, niet eenvoudig is en altijd vertrekt vanuit een bepaald kader. Het landschapsbelevingsonderzoek, waarbij onderzoek gedaan wordt naar publieke voorkeuren voor landschappen en de factoren die dit

beïnvloeden, verschaft ons een aantal denkkaders van waaruit landschappen gewaardeerd kunnen worden.

2.3 LANDSCHAPSBELEVINGSONDERZOEK

Er zijn verschillende paradigma's in het belevingsonderzoek, die vanuit verschillende invalshoeken inzichten verschaffen in landschapsvoorkeuren, landschapsbeleving en waardering van landschappen. Rogge (2009) onderscheidt drie modellen in het onderzoek naar publieke voorkeuren: psychofysische modellen, cognitieve of psychologische modellen en ervaringsgerichte of fenomenologische modellen. Deze laatste vorm van belevingsonderzoek is moeilijk bruikbaar in een planningscontext (zoals de opmaak van het richtplan) en wordt dus verder buiten beschouwing gelaten.

Hoewel landschapsbeleving persoonlijk en individueel is, verlopen de processen van perceptie en mentale verwerking voor alle mensen op een gelijkaardige manier (zie Figuur 2.1). Dit concept ligt aan de basis van **psychofysisch belevingsonderzoek** waarin men probeert de relatie te leggen tussen (subjectieve) landschapsbeleving en (objectieve) landschapskarakteristieken. Deze vorm van onderzoek gaat er van uit dat er een maatschappelijke consensus bestaat over de belevingswaarde waarbij verklaringen gezocht worden in (een combinatie van) evolutionaire inzichten en culturele invloeden (Stegh & Buijs, 2004; Antrop, 2007). Op basis van onderzoek blijkt dat veel mensen vergelijkbare visuele voorkeuren hebben, die binnen het psychofysisch model als 'universele' kenmerken voor waardering worden beschouwd. Zo werd bv. vastgesteld dat de mate van 'natuurlijkheid' van een landschap een indicator is voor de belevingswaarde: Landschappen met een hoge natuurlijkheid worden doorgaans hoger gewaardeerd (Stegh & Buijs, 2004).

Bij **cognitief psychologisch belevingsonderzoek**, zoekt men naar de relatie tussen landschapsbeleving en de psychologische en socio-culturele achtergrond van de waarnemer. Verklaringen voor landschapsbeleving worden gezocht in de socio-demografische achtergrond van de waarnemer, eerdere ervaringen met landschap en sociaal-culturele conditionering (Stegh & Buijs, 2004; Rogge 2009). Resultaten uit dit onderzoeksveld tonen aan dat verschillende groepen het landschap anders waarderen (Antrop, 2007). Verschillen in waardering tussen verschillende groepen is o.a. afhankelijk van socio-demografische factoren en van de verschillende functies die individuen aan het landschap toekennen. Landbouwers waarderen ontgonnen landschappen bv. hoger dan andere beroepsgroepen. (Volker, 1992; Vries, 2009). Verschillende groepen gebruiken andere criteria om een waarde-oordeel te vormen (Rogge, 2009).

Uit onderzoek naar de relatie tussen landschapsbeleving en hersenactiviteit blijkt dat de tegenstellingen tussen de verschillende benaderingen genuanceerder zijn: bij landschapsbeleving spelen zowel aangeboren (evolutionaire) als aangeleerde (culturele en persoonlijke) factoren een rol (Jacobs, 2006). Ook uit experimenteel onderzoek naar factoren die landschapswaardering beïnvloeden blijkt dat zowel fysieke als sociale en persoonlijke factoren een rol spelen (Stedman, 2003; Rogge, 2006).

Het uitwerken van een coherent gedragen beleid voor hoogstamboomgaarden waarbij middelen en maatregelen efficiënt en doelgericht ingezet worden vereisen zowel een zekere maatschappelijke consensus over de waarden van hoogstamboomgaarden als inzicht in verschillen tussen verschillende betrokken groepen. Hoewel we in dit onderzoek focussen op publieke voorkeuren, gebruik makend van het psychofysisch model, proberen we daarnaast ook een inzicht te krijgen in verschillen binnen de samenleving.

2.4 LANDSCHAPSWAARDEN

Hoogstamboomgaarden zijn ruimtelijke eenheden die verschillende maatschappelijke functies (kunnen) vervullen en waar verschillende waarden aan toegekend kunnen worden. Het toekennen van waarden aan een landschap is niet eenvoudig. De Dictionary of Human Geography (Gregory et al., 2011) definieert waarden als 'een set van overtuigingen en ideeën die de evaluatie van de waarde bepalen'.

Afhankelijk van de benadering kunnen er dus veel verschillende waarden toegekend worden. Zo hanteert elke sector (bv. natuur, erfgoed,...) een eigen set van waarden en waarderingssysteem, veelal opgenomen binnen de sectorale decreten, zoals bv. het onroerendeerfgoeddecreet. Het maatschappelijk waarderen van hoogstamboomgaarden vergt echter een universele benadering van waarden. Algemeen kan er een onderscheid gemaakt worden tussen drie types van waarden: instrumentele waarde, inherente waarde en intrinsieke waarde. Deze waarden worden ook gebruikt in de ecosysteemdienstenbenadering voor het maatschappelijk waarderen van natuur. De intrinsieke waarde gaat uit van de waarde van een goed voor en in zichzelf. Gezien we landschap niet definiëren als een object in zichzelf maar als een relatie tussen mens en omgeving, kunnen we intrinsieke waarde niet toepassen op landschappen en laten we dit verder buiten beschouwing.

2.4.1 Instrumentele waarde van landschap

Het landschap levert producten en diensten aan de mens. De mens is een gebruiker van het landschap. Dit gebruik kan direct zijn (bv. voedselproductie), maar ook indirect (bv. recreatie in het landschap). De instrumentele waarde van het landschap is de nuttige, materiële waarde van het landschap voor de mens.

2.4.2 Inherente waarde van het landschap

Ook als het landschap niet nuttig is, kan de mens waarde toekennen aan het landschap. Dit zijn immateriële waarden die samenhangen met de beleving van het landschap. We kunnen bv. het landschap waarderen omdat het mooi is, omdat we er opgegroeid zijn, ...

Er kunnen verschillende materiële en immateriële waarden worden toegekend aan landschappen, maar in dit deelonderzoek beperken we ons tot volgende vier waarden:

Tabel 2.1: Set van waarden die in dit (deel)onderzoek gemeten worden

MATERIËLE WAARDEN (instrumentele waarde)	IMMATERIËLE WAARDEN (inherente waarde)
Gebruikswaarde: waardering van de actuele functie(s) die gebruikers(groepen) toekennen aan het landschap. Deze functies kunnen zowel persoonlijk (direct gebruik zoals eigendom) als maatschappelijk (indirect gebruik zoals landschapsdiensten) zijn	Esthetische waarde: waardering op basis van de zintuiglijke (met nadruk op visuele) waarneming door een (groep van) waarnemer(s)
Toekomstwaarde (optiewaarde): waardering voor mogelijk nieuwe gebruiksvormen in de toekomst	Identiteitswaarde: waardering omwille van een collectieve binding (historisch, landschappelijk, cultureel) met het landschapselement (streekidentiteit)

De keuze voor deze waarden hangt samen met de projectdoelstelling.

Op basis van onderzoeksresultaten uit het landschapsbelevingsonderzoek verwachten we (grote) verschillen in de materiële waarden die verschillende gebruikers(groepen) toekennen aan hoogstamboomgaarden en een zekere consensus bij het toekennen van de immateriële waarden.

2.5 WAARDERINGSMETHODEN

De waarde van een landschap of van een geheel van landschapselementen kan niet begrepen worden als een eenvoudige optelsom van de verschillende waarden die eraan toegekend worden. Het perspectief van waaruit we waarderen, als gebruiker of als belever, is immers fundamenteel verschillend. Er zijn verschillende waarderingmethoden die proberen een afweging te maken tussen deze verschillende waarden. Deze methoden hangen samen met hoe we het landschap benaderen. We behandelen hieronder twee veelgebruikte waarderingmethoden in de ecosysteemdienstenbenadering: economische waardering en sociale waardering.

2.5.1 Economische waardering

Bij het economisch waarderen van landschappen beschouwen we het landschap als een natuurlijke hulpbron. De nadruk ligt op de mens als gebruiker van het landschap en dus de materiële waarde van landschap. Bij economische waardering wordt de waarde bepaald door het uiten van individuele voorkeuren in een (gesimuleerde) marktomgeving. Deze voorkeuren worden uitgedrukt in monetaire eenheden of ruilwaarde (trade offs). De immateriële waarden worden volgens hetzelfde principe gewaardeerd en vormen samen met de materiële waarde de Totale Economische Waarde van landschap. Daar immateriële waarden gewoonlijk worden toegekend buiten een marktcontext, spelen andere waardedimensies dan marktprincipes een rol en zijn ze niet absoluut uit te drukken in geld. De gesimuleerde marktwaarde kan dus nooit een correcte weergave zijn van de werkelijke waarde, maar wordt wel gebruikt bij het afwegen van ingrepen in het landschap. De economische benadering van het landschap maakt het landschap inwisselbaar en vervangbaar: we kunnen het ene landschap vervangen door een ander landschap met 'dezelfde' waarde.

2.5.2 Sociale waardering

Bij het sociaal waarderen van landschappen beschouwen we het landschap als een 'gemeengoed' (Gerber & Hess, 2017). Naast gebruiker is de mens ook hoeder van het landschap. Het landschap is een collectief bezit van een gemeenschap die het landschap niet enkel gebruikt, maar er zelf ook deel van uitmaakt. Deze sociale benadering beschouwt elk landschap als een unieke relatie tussen de omgeving en zijn gemeenschap waardoor het onvervangbaar wordt. De sociale waardering drukt de verschillende waarden van het landschap voor de gemeenschap relatief uit, door bv. prioritering van verschillende waarden op te maken.

Binnen dit project beschouwen we het hoogstamboomgaardenlandschap van Haspengouw als een uniek cultureel landschap gevormd door de mens en zijn omgeving. Hoewel we bewust willen zijn worden van onderlinge verschillen in waardering, zoeken we vanuit beleidsopzicht naar een gemeenschappelijk consensus. Binnen dit deelonderzoek maken we dus gebruik van een sociale waarderingmethode.

2.6 STREEKEIGENHEID EN STREEKIDENTITEIT

Streekidentiteit is een containerbegrip. Hoewel het begrip de laatste jaren veelvuldig gebruikt wordt in allerlei beleidsnota's, heeft het geen vast omkaderde betekenis en worden er verschillende

de regio dat op verschillende manieren gecommuniceerd wordt en zo ook de (individuele) percepties over de regio beïnvloedt.

Kruit (2004) pleit ervoor om streekidentiteit, in te zetten als een procesinstrument, om mensen te motiveren om zich gezamenlijk in te zetten voor hun streek en verantwoordelijkheid te nemen voor hun omgeving. Het begrip stimuleert emotionele verbondenheid van mensen met hun omgeving en is, door zijn dynamisch karakter, een uitnodiging tot dialoog.

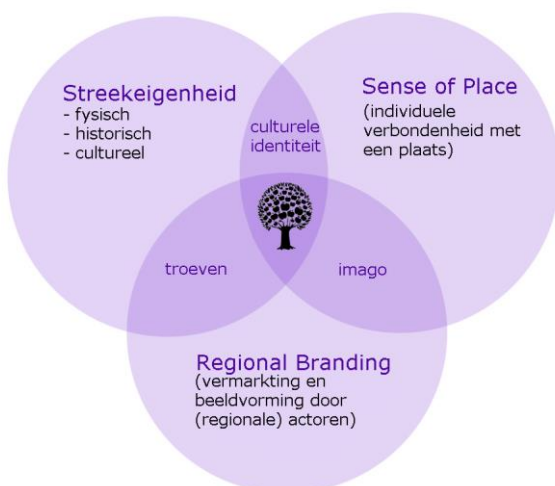
Hij onderscheidt vijf motieven om met streekidentiteit aan de slag te gaan:

- **Behouden** van (traditionele) karakteristieke landschappen;
- **Ontwikkelen** en vernieuwen van het landschap (behoud door ontwikkeling: meebewegen met de tijd door een nieuw gebruik en betekenis te geven aan oude elementen en structuren, maar ook nieuwe ontwikkelingen geïnspireerd op regionale tradities zoals bv. het inplanten van nieuwe elementen geïnspireerd op historische architectuur);
- **Verbinden** van mensen met elkaar en betrokkenheid bij de streek stimuleren;
- **Onderscheiden** ten opzichte van andere gebieden en vervlakking van het landschap tegengaan;
- **Vermarkten** van de specifieke kwaliteiten van een omgeving om zo economische vooruitgang te boeken.

Deze motieven vinden we ook terug in één van de krachtlijnen van de projectdoelstelling van het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden: *het koesteren van hoogstamboomgaarden als een essentieel Haspengouws landschapskenmerk en een symbool voor streekeigenheid. Het richtplan wil inzetten op verbondenheid met hoogstamboomgaarden als onderdeel van het Haspengouwse landschap en dit als hefboom gebruiken voor regionale ontwikkeling.*

Met dit project willen we dus met andere woorden de regio (en haar identiteit) (mee) vorm geven door hoogstamboomgaarden hierin een prominente rol te geven.

Figuur 2.2: Projectdoelstelling: Hoogstamboomgaarden als symbool van streekidentiteit bevinden zich in het gemeenschappelijk centrum van de verschillende identiteiten die aan de streek worden gegeven.

Messely (2014) beschreef de verschillende factoren die de regiovormingsprocessen, en daarmee ook de samenhangende regionale identiteit in Vlaanderen beïnvloeden en de rol die lokale actoren hierin kunnen spelen (Messely et al. 2014). Het onderzoek vertrekt van de theorie van Paasi die vier aspecten

onderscheidt in het regiovormingsproces: de geografische vorm, de symbolische vorm, de institutionele vorm en de gevestigde rol van een regio. De geografische vorm heeft betrekking op de begrenzing van de streek. De symbolische vorm bevat het geheel aan kenmerken (fysisch, historisch, cultureel,...) die het verhaal vertellen van de streek (= streekeigenheid). De institutionele vorm bestaat uit alle formele en informele (regionale) organisaties en sociale groepen. De gevestigde rol ten slotte beschrijft de erkenning van de streek door inwoners en buitenstaanders, zowel in geografisch opzicht als in het sociaal bewustzijn. Deze vier vormen van de regio zijn dynamisch en beïnvloeden elkaar. Vooral de symbolische en institutionele vorm zijn cruciaal in het vormen van een streek en streekidentiteit. Individuele actoren kunnen optreden als een katalysator (onder andere door middel van Regional Branding) en kunnen de verschillende vormen op elkaar afstemmen waardoor streekidentiteit, ge(re)produceerd worden.

Een uitgebreide studie van het regiovormingsproces in Haspengouw valt buiten het bestek van dit (deel)onderzoek. Dit onderzoek focust op hoogstamboomgaarden en dus vooral op de karakteristieke fysische kenmerken van Haspengouw en de perceptie daarvan door de waarnemers.

3 HASPENGOUW, HOOGSTAMBOOMGAARDEN EN

INWONERS VAN HASPENGOUW

3.1 HASPENGOUW

Haspengouw is een geografische streek in België die zich uitstrekt over delen van de provincies Limburg (zuiden), Vlaams-Brabant (zuidoosten), Waals-Brabant (oosten), Namen (noordoosten) en Luik (noordwesten) (zie Figuur 3.1).

Deze streek wordt gekenmerkt door een glooiend landschap met vruchtbare leembodems. Op basis van verschillen in de bodemsamenstelling en waterhuishouding, wordt het gebied opgedeeld in vochtig Haspengouw (zandleemgebied, Demerbekken) in het noorden en droog Haspengouw (leemgebied, Jekerbekken) in het zuiden. Deze bodemkundige en hydrografische grenzen vallen niet samen, waardoor er een breed overgangsgebied ligt tussen beide regio's (zie Figuur 3.2).

In het lager gelegen vochtig Haspengouw bevinden zich één of meerdere ondoorlatende gesteentelagen in de ondiepe ondergrond, waardoor de watertafel ondiep is en veel bronnen in het gebied voorkomen. De bodem bestaat hoofdzakelijk uit zandleem. In droog Haspengouw, gelegen op het Haspengouws plateau, is de ondergrond meer waterdoorlatend en zit de grondwatertafel dieper.

Dit verschil in ondergrond heeft geleid tot andere evoluties in landgebruik: vochtig Haspengouw heeft een eerder kleinschalig landschap met beekvalleien, natte weilanden en populieren als dominante landschapskenmerken. Dorpen ontwikkelden zich als linten langs de vele waterlopen en veeteelt is de voornaamste landbouwactiviteit. Droog Haspengouw heeft een open landschap, gedomineerd door akkerbouw en doorsneden door holle wegen. De dorpen zijn geconcentreerd gebouwd, met rondom enkele vierkantshoeven en kasteeldomeinen. Deze dorpen liggen meestal in de vallei waardoor van op afstand vaak enkel de kerktoren zichtbaar is. Daarom worden ze ook wel kerkdorpjes genoemd. Fruitteelt komt voor in heel Haspengouw, maar concentreert zich voornamelijk in het reliëfrijke brede overgangsgebied tussen vochtig en droog Haspengouw dat kenmerken vertoont van beide deelgebieden.

Figuur 3.1: Kaart van de geografische streken van België (Van Hecke, Vanderhallen & Callemeyn, 2012)

De grenzen van Haspengouw zijn diffuus. De overgang naar andere (deel)gebieden gebeurt geleidelijk. Op Vlaams grondgebied wordt Haspengouw in het oosten en zuiden afgelijnd door de gewestgrens. De overige geografische grenzen kunnen fysisch grosso modo afgebakend worden door de Demer in het noorden en de Grote Gete in het westen. In de Fysische systeemkaart van Vlaanderen, in 1994 opgemaakt door de Stichting Plattelandsbeleid, loopt Haspengouw zelfs nog iets verder door naar het westen (zie Figuur 3.2).

In de administratieve en bestuurlijke werking van verenigingen en organisaties die actief zijn in de regio, wordt Haspengouw volgens (kunstmatige) administratieve grenzen afgebakend. Deze grenzen variëren afhankelijk van het werkingsgebied van de organisaties en verenigingen, maar beperken zich alle tot het Limburgse gedeelte van Haspengouw. Een aantal van deze verschillende afbakeningen worden weergegeven in Figuur 3.2)

Figuur 3.2 Eén streek, verschillende grenzen: een overzicht van de fysische en enkele administratieve afbakeningen van het Vlaams gedeelte van Haspengouw. De deelgebieden droog en vochtig Haspengouw werden hier afgebakend op basis van

bodemkundige aspecten. De landschappelijke overgang geeft de hydrografische grenszone en de verschillende kenmerken van de ondergrond weer.

Legende

- waterlopen
- gemeentegrenzen
- Fysische afbakening Haspengouw**
- vochtig Haspengouw
- droog Haspengouw
- landschappelijke overgang
- Administratieve afbakeningen Haspengouw**
- ▭ ERSV Haspengouw
- ▭ Toeristische regio Haspengouw
- ▭ Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren
- ▭ PDPO Haspengouw

De opmaak van het Onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden valt samen met het werkingsgebied van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren.

3.2 HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW

Hieronder nemen we een kort overzicht op van de evolutie en spreiding van het (hoogstam)boomgaardenareaal in Limburgs Haspengouw, gebaseerd op de studie van Veerle Jacobs (1997). Deze studie is gebaseerd op de landbouwellingen en gaat dus enkel over de boomgaarden in landbouwproductie. Dit betekent dat na 1950, wanneer het commercieel en landbouwkundig belang van hoogstamboomgaarden afneemt, het aantal hoogstamboomgaarden opgenomen in de landbouwellingen een onderschatting zal zijn van het reële aantal.

Hoogstamboomgaarden komen al van oudsher voor in Haspengouw. Tot circa 1850 kwamen er twee types boomgaarden voor, verspreid over de hele regio. Boerenboomgaarden, gelegen vlakbij de boerderij, werden gebruikt als beschaduwde graasweide voor het vee. Hoogstamfruitbomen van verschillende soorten en rassen zorgde het jaar rond voor een gevarieerde aanvulling op het boerenmenu. Domeinboomgaarden maakten deel uit van de (grote) kasteel- en abdijsdomeinen in de streek en waren een combinatie van nut- en lusttuin. In deze tuinen was er veel aandacht voor snoei-, lei- en enttechnieken en het creëren van nieuwe rassen.

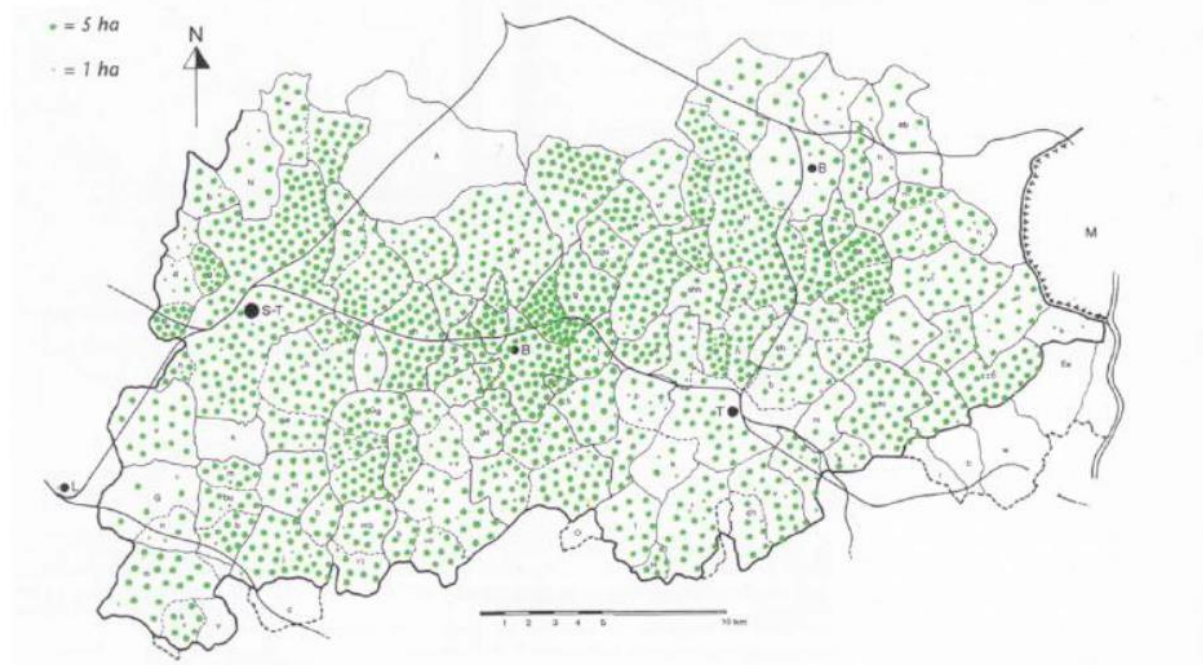
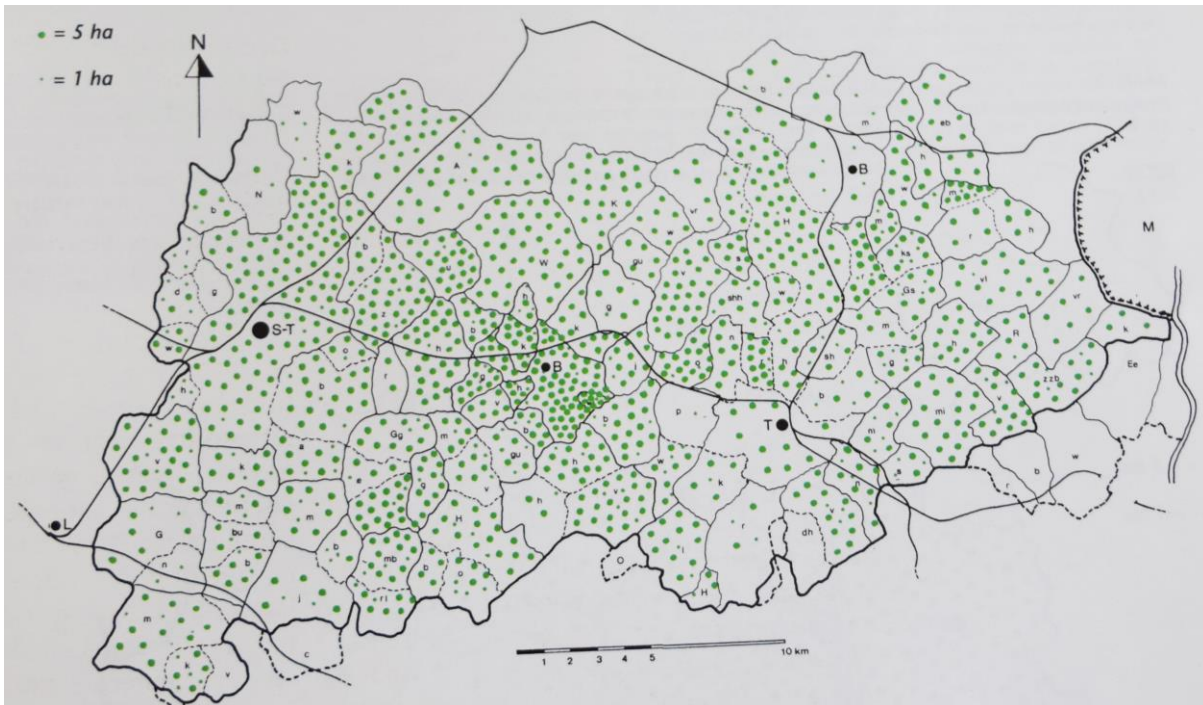
De commerciële fruitproductie kwam vanaf het einde van de 19de eeuw op gang en leidde tussen circa 1895 en 1930, tot een uniek cultuurlandschap, gedomineerd door een gordel van hoogstamboomgaarden rond de dorpen. Deze traditionele weideboomgaarden combineerden fruitproductie met veeteelt. In 1930 lag het zwaartepunt van de hoogstamteelt op het overgangsgebied tussen droog en vochtig Haspengouw, met Borgloon als kerngebied. Tot 1950 bleef het hoogstamareaal uitbreiden in heel de regio (zie Figuur 3.3)

Na 1950 neemt het hoogstamboomgaardenareaal af, eerst geleidelijk, maar vanaf de jaren 1970 is de daling spectaculair ten gevolge van de door de toenmalige Europese Economische gemeenschap ingestelde rooipremies. In dezelfde periode doet de intensievere laagstamteelt zijn intrede en verloren de traditionele hoogstamboomgaarden hun economisch belang. In 1978 is het aantal hoogstamboomgaarden sterk afgenomen (zie figuur). In Borgloon, Sint-Truiden en Gingelom hield de hoogstamteelt langer stand. In deze gemeenten was de kersenteelt, waar toen nog geen laagstamvariant van bestond, geconcentreerd. In dezelfde periode is het laagstamareaal sterk toegenomen en neemt ongeveer evenveel oppervlakte in als de hoogstamteelt (zie Figuur 3.4). De fruitteelt (hoogstam en laagstam) is vooral geconcentreerd in het westen van Limburgs Haspengouw.

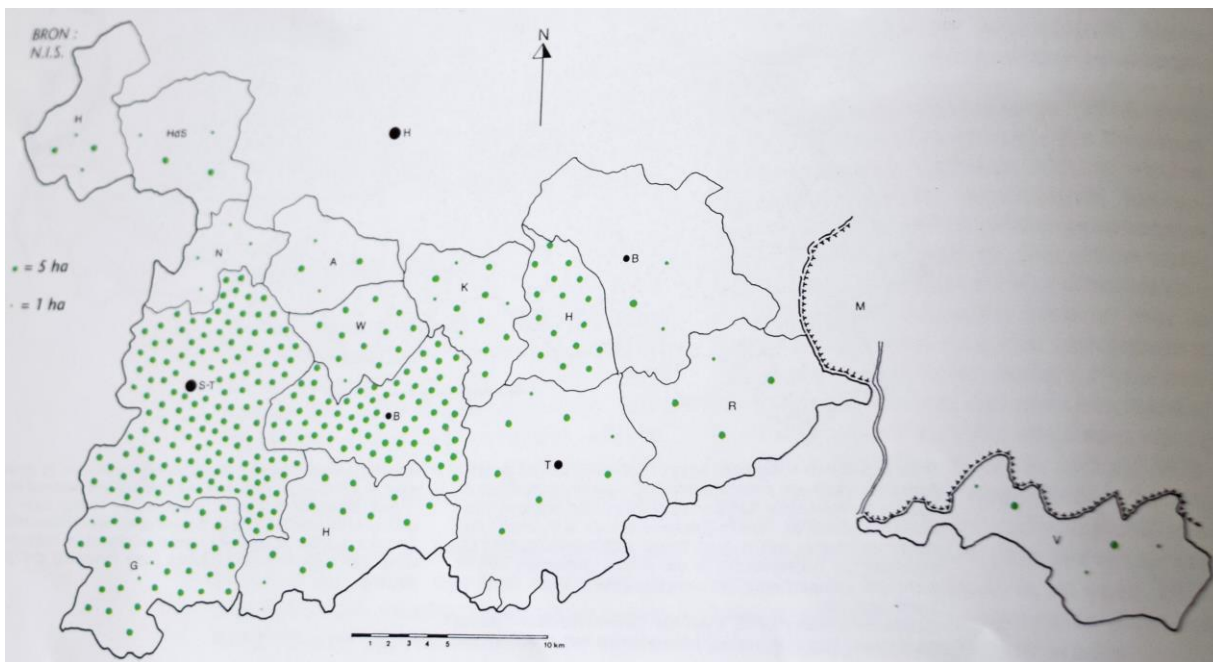
Na 1980 blijft het aantal hoogstamboomgaarden dalen en het aantal laagstamboomgaarden stijgen. In 1995 schiet er nog maar een fractie van het hoogstamboomgaardenareaal over, voornamelijk de kersenboomgaarden geconcentreerd in Borgloon en Sint-Truiden (zie Figuur 3.5).

Figuur 3.3: Verspreiding van het hoogstamareaal in Limburgs Haspengouw in 1930 (boven) en 1950 (onder) op basis van de landbouwtellingen (Uit: Haspengouw, een landschap met traditie, Jacobs, 1997)

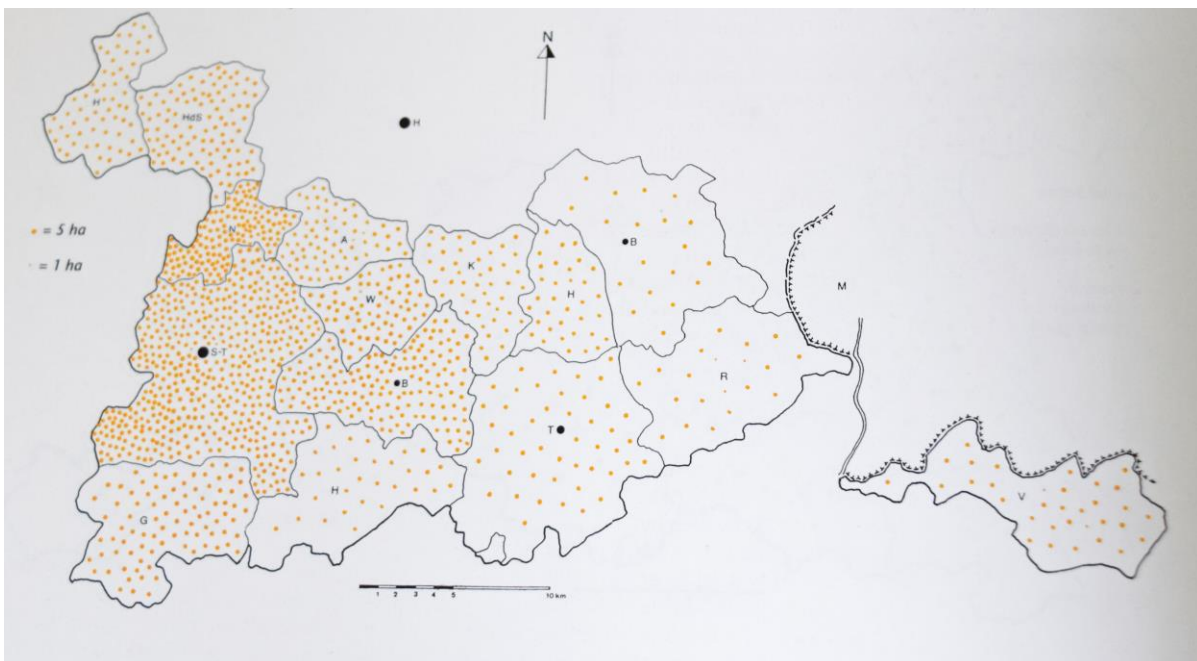

Figuur 3.4: Verspreiding van het areaal hoogstamboomgaarden (boven) en laagstamboomgaarden (onder) in Limburgs Haspengouw op basis van de landbouwtellingen in 1978 (Uit: Haspengouw, een landschap met traditie, Jacobs, 1997)

Figuur 3.5 Verspreiding van het areaal hoogstamboomgaarden (boven) en laagstamboomgaarden (onder) in Limburgs Haspengouw op basis van de landbouwtellingen in 1995 (Uit: Haspengouw, een landschap met traditie, Jacobs, 1997)

Vanaf de jaren 1990 wordt de laagstamteelt voor kersen geïntroduceerd en neemt het aantal commerciële hoogstamboomgaarden in sneltempo af. Ze worden dan ook niet meer bijgehouden in de landbouwtellingen.

Voor de periode na 1995 baseren we ons op de gegevens van het kadaster, dat het landgebruik in functie van grondbelasting registreert. Deze gegevens zijn niet accuraat: het doorgeven van een wijziging moet gebeuren door de eigenaars bij de belastingsaangifte. Er worden enkel controles gedaan naar gemelde wijzigingen inzake bebouwing. Het aantal hoogstamboomgaarden wordt sterk overschat: boomgaarden verdwenen door verwaarlozing en omschakeling naar laagstamteelt zijn vaak nog niet geregistreerd. Het aantal laagstamboomgaarden daarentegen wordt onderschat. We maken een inschatting van deze afwijkingen op basis van de kadastergegevens van 2015 waarbij we de oppervlakte hoogstamboomgaarden vergelijken met een luchtfoto-analyse en het aantal laagstamboomgaarden met gegevens uit de landbouwtelling.

Tabel 3.1 geschatte afwijking van de oppervlaktegegevens zoals opgenomen in het kadaster op basis van de gegevens met betrekking tot boomgaarden uit 2015. Deze gegevens worden vergeleken met een luchtfototelling (hoogstamboomgaarden) en de landbouwtelling van 2015 (laagstamboomgaarden)

	Kadaster 2015 (opp. in ha)	Vergelijking (opp. in ha)	correctiefactor
hoogstamboomgaarden	5592	3827	0,7
laagstamboomgaarden	6031	8573	1,4

We gebruiken de geschatte afwijkingen als correctiefactoren op de kadastergegevens

Tabel 3.2 Procentuele evolutie van het boomgaardenareaal volgens de gecorrigeerde kadastergegevens in het jaar 2000 en 2015

	% HBG 2000	% LBG 2000	% HBG 2015	% LBG 2015
Voeren	14,6	1,8	14,2	1,5
Borgloon	11,4	19,5	8,6	19,3
Wellen	9,4	22,0	8,6	21,3
Alken	7,6	15,1	7,0	14,4
Sint-Truiden	6,5	26,5	5,7	25,6
Kortesseem	6,0	8,0	4,8	7,1
Hoeselt	5,5	9,4	3,2	10,2
Bilzen	5,1	1,4	4,3	1,3
Riemst	4,1	1,3	3,6	1,5
Heers	4,1	5,9	3,3	7,3
Gingelom	3,5	12,0	3,0	10,8
Tongeren	3,2	3,2	2,9	3,1
Nieuwerkerken	3,0	35,0	2,5	33,6
Diepenbeek	2,5	1,1	2,0	1,1
Hasselt	1,6	2,1	1,4	2,0
Herstappe	1,2	0,0	1,2	0,0
Herk-de-Stad	1,0	16,0	0,8	15,0

Op basis van Tabel 3.2 stellen we vast dat het areaal hoogstamboomgaarden blijft dalen. Het areaal laagstamboomgaarden stagneert. Het zwaartepunt blijft (m.u.v. Voeren) in het westen van de regio liggen.

3.3 INWONERS EN HUN HASPENGOUW

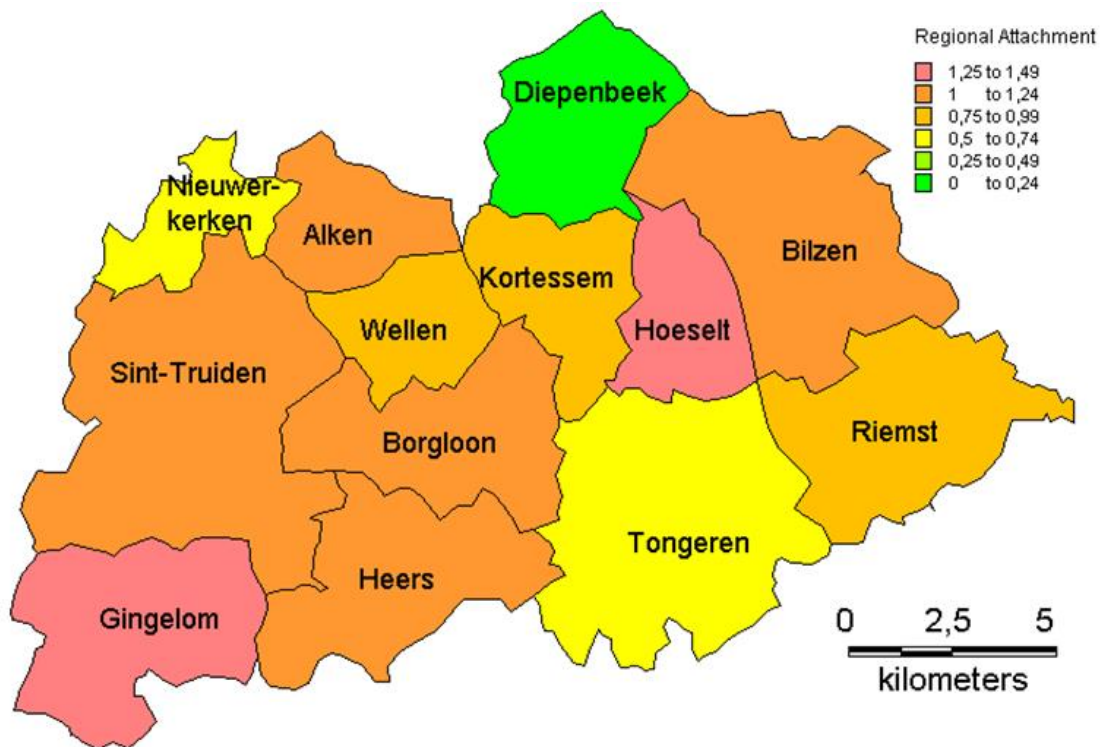
In 2011 werd een grootschalig Belgisch onderzoek naar regio-identiteit en -ontwikkeling uitgevoerd, het zogenaamde MUSICAL-project (Mettepeninck et al. 2011). Limburgs Haspengouw was één van de casestudies binnen dit onderzoek. Er werden 10 actoren, betrokken bij regionale streekontwikkeling, geïnterviewd. Deze belanghebbenden bouwen de regionale troeven op rond een driehoek die bestaat uit het culturele erfgoed (Romeins verleden, kastelen, vierkanthoeven, gastronomie,...), het landschap (open fields, fruitbomen, hagen,...) en de toeristische infrastructuur (fietsnetwerk, hoevetoerisme, wandelingen,...).

Daarnaast werd een enquête afgenomen bij 238 inwoners. Hieruit blijkt dat meer dan 70% van de respondenten zich sterk verbonden voelt met Haspengouw. De verbinding is echter niet in alle gemeenten even sterk (zie Figuur 3.6). De noordelijke gemeenten, zoals Diepenbeek en Nieuwerkerken, voelen zich minder verbonden. Deze liggen al op de overgang naar de Kempen en zijn meer verstedelijkt, terwijl Haspengouw toch voornamelijk gezien wordt als een landelijke regio. Ook inwoners van Tongeren voelen zich meer 'stads' en minder verbonden met de streek Haspengouw. De

streekidentiteit is het sterkst in het hart van Haspengouw en correspondeert grotendeels met het historische (hoogstam)boomgaarengebied (zie Figuur 3.3, Figuur 3.4, Figuur 3.6).

Figuur 3.6: Verbondenheid van inwoners van Limburgs Haspengouw met de streek (Bron: Mettepeninck et al. 2011)

De belangrijkste redenen voor die verbondenheid zijn de natuur en het landschap, waar de boomgaarden en het fruit een belangrijk onderdeel van vormen, en de sociale relaties in de streek. Andere redenen die genoemd werden zijn de rust, de recreatiemogelijkheden (wandelen en fietsen), de regionale producten, de landbouw en de kleinschalige dorpen.

De troeven van Haspengouw zijn volgens de respondenten gelijkaardig: het landschap, de natuur en de rust werden het meest vernoemd. De respondenten zijn zich ervan bewust dat dit een cultureel landschap is, gevormd door de landbouwactiviteiten. Het fruit, de bloesems en boomgaarden kwamen veel aan bod als troef van de regio, net zoals de toeristische infrastructuur (fietsknooppuntennetwerk en wandelroutes). Het cultureel kapitaal van Haspengouw (kastelen, dorpjes, hoeves,...), hoewel ook sterk aanwezig, werd opvallend minder genoemd dan de landschappelijke kwaliteiten.

Om de streek verder te ontwikkelen, moet volgens de respondenten vooral ingezet worden op het verbeteren van het verkeer (betere weginfrastructuur, verkeersveiligheid, uitbouw publiek transport), de promotie van het toerisme en de zorg voor het landschap.

4 METHODOLOGIE EN ONDERZOEKSHYPOTHESEN

4.1 ONLINE BEVRAGING

Tussen 2 oktober en 20 december 2017 organiseerden we een online bevraging uitgevoerd op de website www.hoogstamdroomgaard.be waarin we peilden naar de landschapsbeleving en waardering van hoogstamboomgaarden.

Het doel van de online bevraging was meervoudig:

1. een zo groot mogelijk publiek bereiken, zowel mensen die wél als mensen die niet vertrouwd zijn met hoogstamboomgaarden
2. een inzicht krijgen in de waardering die de (lokale) bevolking voor hoogstamboomgaarden heeft
3. de bevolking bewust maken van hoogstamboomgaarden en de waarden en functies die deze kunnen bezitten (sensibilisatie).

Deze doelstellingen hadden invloed op zowel de opstelling van de vragenlijst als de communicatie van de bevraging naar mogelijke respondenten:

1. Om een zo groot mogelijk publiek te bereiken, werd de bevraging online aangeboden onder de vorm van een test 'Ontdek je Haspengouw'. Als resultaat van deze test ontvingen de respondenten een 'landschapsprofiel' en drie wandelingen en een verborgen parel in Haspengouw, passend binnen dit profiel. Aan de vragenlijst werden bijgevolg een aantal algemene landschapsvragen toegevoegd waardoor het resultaat van de test kon gegenereerd worden. In de communicatie werd steeds verwezen naar de test 'ontdek je Haspengouw'. Er werd niet gecommuniceerd dat er (ook) zou gespeeld worden naar de waardering van hoogstamboomgaarden in het landschap. Door het onderwerp algemeen te houden en niet direct toe te spitsen op het thema hoogstamboomgaarden kon een ruimer publiek bereikt worden. Om mensen aan te moedigen om deel te nemen aan de test, maakten de deelnemers kans op het winnen van een boek (landschapsdoeboek Haspengouw of historische parken en tuinen in Haspengouw).
2. Om de respondenten bewust te maken van hoogstamboomgaarden en hun functies werden alle vragen met betrekking tot hoogstamboomgaarden door middel van (gesloten) keuzelijsten opgesteld. Dit impliceert dat er niet gespeeld kon worden naar de kennis en het (actief) bewust zijn van de waarden en functies van hoogstamboomgaarden bij de respondenten. In het testresultaat werd bij elk profiel het voorkomen van hoogstamboomgaarden in dit landschapsprofiel geduid, zowel tekstueel als door middel van een van de drie foto's horende bij het profiel. Op de resultaatpagina werd ook doorverwezen naar de website www.hoogstamdroomgaard.be waarop meer informatie terug te vinden is over hoogstamboomgaarden en over het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw.
3. De communicatie over de test werd vooral gevoerd in Haspengouw d.m.v. digitale mailing en banners van Het Belang van Limburg, communicatie door de Provincie Limburg, het Regionale Landschap Haspengouw en Voeren en de Haspengouwse gemeenten. Een aantal vragen werden specifiek voor de Haspengouwse context gesteld.

De respondenten werden gekozen door middel van zelfselectie: deelname aan de test was vrijwillig. Op 20 december 2017 werden de resultaten uit de online bevraging getrokken. Op dat ogenblik hadden 1427 respondenten deelgenomen aan de test. 1155 respondenten vulden de test volledig in, waarvan 884 inwoners van het onderzoeksgebied. Enkel de resultaten van 1155

//

respondenten die de test volledig invulden werden geanalyseerd. De antwoorden van de respondenten werden verwerkt met behulp van draaitabellen Microsoft Excel.

De bevraging bestond uit drie grote delen:

- Vragen met betrekking tot waardering van landschap in het algemeen en het Haspengouwse landschap in het bijzonder;
- Vragen met betrekking tot de waardering van hoogstamboomgaarden;
- Achtergrondgegevens van de respondenten.

4.2 REPRESENTATIVITEIT

Het groot aantal respondenten die de test volledig invulden leveren ons een interessant beeld met betrekking tot hoe de burger, de Haspengouwer in het bijzonder, naar hoogstamboomgaarden kijkt. Dit wil echter niet zeggen dat de deelnemers kunnen beschouwd worden als een volledig representatief staal van de (Haspengouwse) bevolking. Om de landschapstest laagdrempelig te houden, werden er geen gegevens opgevraagd met betrekking tot de sociale achtergrond van de respondenten. Dit heeft als gevolg dat de resultaten vanuit dit perspectief niet wetenschappelijk verwerkt kunnen worden en slechts een beperkt inzicht mogelijk is in de mate van representativiteit. Deze inzichten kunnen verkregen worden op basis van de responsgraad, de impact van de gebruikte methode, het onderwerp van de test en een vergelijking van de respondenten met de totale bevolking.

4.2.1 Impact van de responsgraad op de representativiteit

De responsgraad wordt uitgedrukt als het percentage respondenten in verhouding tot de aangesproken groep. De responsgraad van een bevraging is een ruwe indicator voor de representativiteit van de test. Immers, hoe meer van de bereikte mensen deelnamen aan de test, hoe hoger de kans dat alle subgroepen van de beoogde doelgroep vertegenwoordigd zijn en de resultaten dus accuraat zijn. De vele factoren die de deelname van respondenten beïnvloeden, leiden tot een vertekening van de resultaten omwille van de mogelijk sterke verschillen tussen mensen die niet deelnamen aan de bevraging en mensen die wel deelnamen aan de bevraging. Deze vertekening wordt de non-response bias genoemd. De relatie tussen responsgraad en representativiteit is echter niet eenduidig. De redenen voor het niet (volledig) invullen van de vragenlijst kunnen immers sterk verschillen (geen tijd, technische storingen, geen interesse,...) en niet alle factoren houden verband met de surveymethode of het onderwerp. Wanneer de samenstelling van de groep non-respondenten vergelijkbaar is met de groep respondenten, is zelfs bij een lage responsgraad de non-response bias verwaarloosbaar. Non-responsebias treedt maar op als bepaalde groepen niet of ondervertegenwoordigd zijn en andere groepen oververtegenwoordigd zijn. We kennen de responsgraad voor dit deelonderzoek niet, maar kunnen wel een inschatting maken op basis van respondenten (50%) die via een mailing van het Belang van Limburg op de vragenlijst terecht kwamen. Er werden 27 151 mails uitgestuurd. 7 879 mails werden effectief geopend en 795 mensen hebben doorgeklikt naar de test. Dat is een responsgraad van 10%, wat in vergelijking met andere mailings van Het Belang van Limburg een mooi resultaat is (info Miet Driesen). Desalniettemin is dit percentage vrij laag en is de kans op afwijkingen dus reëel.

4.2.2 Impact van de methode op de representativiteit

De manier van selecteren van de respondenten beïnvloedt de representativiteit van de test. De steekproef gebeurde niet aselekt. Dit zorgt voor een zekere bias van de data. Uit onderzoek blijkt dat er verschillende factoren zijn die de deelname aan (web)surveys beïnvloeden. Deze kunnen maatschappijgerelateerd, designgerelateerd of respondentgerelateerd zijn (Fan & Yan, 2009).

4.2.2.1 Maatschappijgerelateerde factoren

Maatschappijgerelateerde factoren hebben betrekking op factoren die in heel de maatschappij meespelen, zoals surveymoeheid, sociale cohesie en de publieke opinie ten opzichte van bevestigingen en gelden dus voor alle bevestigingen binnen een maatschappij. Er is bv. een wereldwijde trend van dalende responsgraden.

4.2.2.2 Designgerelateerde factoren

Designgerelateerde factoren hebben betrekking op de opbouw van de bevestiging en communicatie hierover. De bevestiging werd enkel aangeboden op het internet, omdat dan op een snelle en eenvoudige manier een groot publiek bereikt kon worden. Dit heeft als gevolg dat enkel dat deel van de populatie met toegang tot internet en digitale basisvaardigheden kon deelnemen aan het onderzoek. Dit gedeelte valt niet samen met de totale doelpopulatie en er is dus sprake van onderdekking. In België heeft circa 80% van de bevolking toegang tot het internet, maar deze toegang is niet evenredig verdeeld en er is sprake van een digitale kloof. Deze 'digitale kloof' wordt beïnvloed door het opleidingsniveau, arbeidssituatie, leeftijd en geslacht. Quasi alle hogeschoolden, jongeren en werkende mensen maken gebruik van internet. Daartegenover staat dat circa 20% van de werklozen, 25% van de laaggeschoolden, en 36% van de 65 plussers nog nooit internet heeft gebruikt. In het totaal heeft 10% van de bevolking ouder dan 16 jaar nog nooit internet gebruikt. Het verschil in internetgebruik tussen de geslachten neemt toe met de leeftijd. Bij 55+ers maken beduidend meer mannen dan vrouwen gebruik van het internet (Statbel 2016). Dit laatste zien we bv. duidelijk terug in de verdeling van de respondenten (Zie Tabel 4.1).

Tabel 4.1: Verdeling van de respondenten naar leeftijd en geslacht.

Leeftijdscategorie	Mannen	Vrouwen	Transpersoon
15-32 jaar	57	64	0
33-50 jaar	164	212	1
51-68 jaar	276	262	1
69-86 jaar	84	34	0
Totaal	581	572	2

Binnen deze groep van internetgebruikers, konden enkel die personen deelnemen die (al dan niet toevallig) op de website en vragenlijst terecht kwamen. Hierin spelen de gebruikte communicatiemiddelen een belangrijke rol:

De communicatie rond de test gebeurde op verschillende manieren om een zo ruim mogelijk publiek te bereiken:

- Via de regionale online krant van het Belang van Limburg;
- Gerichte mailing naar mailbestand van het Belang van Limburg;
- Via het Internet (verschillende entiteiten) en Intranet van de Vlaamse Overheid en de Provincie Limburg;
- Via de website en landschapskrant van het Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren;
- Via een aantal gemeentelijke communicatiekanalen (online nieuwsbrief, gemeentelijk informatieblad).

Het distributierapport (zie Tabel 4.2) toont via welke weg respondenten op de vragenlijst terecht kwamen. Hieruit kunnen een aantal conclusies getrokken worden:

Deelnemers kregen als resultaat een landschapsprofiel en een overzicht van wandelingen in Haspengouw, passend binnen dit profiel. Een belangrijk deel van de test handelde specifiek over hoogstamboomgaarden. We kunnen dus verwachten dat vooral mensen met interesse voor natuur en landschap, hoogstamboomgaarden en wandelen deelnamen aan de test. Een aantal vaststellingen lijken dit te bevestigen:

- Uit een korte vergelijking van respondenten die de vragenlijst volledig invulden en respondenten die onderweg afhaakten blijkt dat deze laatste groep minder vertrouwd zijn met hoogstamboomgaarden.
- Bij de online-bevraging naar de waardering van verschillende aspecten van hoogstamboomgaarden (Vaes, 2017) bleek 30% van de respondenten lid te zijn van een natuurorganisatie. Meer dan de helft van de respondenten recreëert frequent in het landschap.

Er werden geen vragen met betrekking tot de sociale achtergrond (opleidingsniveau, beroep, inkomen) opgenomen in deze bevraging. Een inzicht in deze achtergrond proberen we te verkrijgen op basis van onderzoeken naar wandelaars en hoogstamboomgaarden waarbij wel gekeken werd naar deze achtergrond.

Het onderzoek naar daguitstappen, uitgevoerd door Toerisme Vlaanderen, beschrijft het profiel van de wandelaars (circa 10% van de daguitstappers) als eerder hoog opgeleide mensen tussen de 40 en 70 jaar. Dit oudere leeftijdsprofiel wordt ook in andere Vlaamse wandelonderzoeken (bijvoorbeeld in het Pajottenland) bevestigd. Bij natuurliefhebbers (circa 10% van de daguitstappers) is, volgens hetzelfde onderzoek de leeftijdscategorie 40-70 eveneens heel sterk vertegenwoordigd. Het opleidingsniveau van deze groep is min of meer gelijk verdeeld. Dit komt overeen met de resultaten van dit onderzoek waar de leeftijdscategorie 51-70 jaar het best vertegenwoordigd is (zie Tabel 4.1). In het onderzoek naar de waardering van verschillende aspecten van hoogstamboomgaarden (Vaes, 2017) bleek het merendeel van de respondenten hoogopgeleid te zijn.

Rekening houdend met de bevragsmethode (internetbevraging, zelfselectie) kunnen we, op basis van literatuuronderzoek, dus aannemen dat het aandeel hogeropgeleiden oververtegenwoordigd zal zijn onder de respondenten.

4.2.4 Conclusie

Hoewel er voldoende respondenten deelnamen aan de bevraging om uitspraken te doen over de hele populatie, heeft de bevrags- en selectiemethode een negatieve impact op de representativiteit van de resultaten. Het enkel ter beschikking stellen van de test via het internet zorgt voor een onderdekking van de populatie. Ten gevolge van de digitale kloof (verschillen in internettoegang en internetvaardigheden) werden bepaalde bevolkingsgroepen (ouderen, lageropgeleiden, werklozen) minder bereikt. Daarnaast konden respondenten zelf kiezen of ze al dan niet deelnamen aan de bevraging. Door deze zelfselectie treedt er een non-response bias op. Dit wil zeggen dat de antwoorden tussen de respondenten en niet respondenten kunnen verschillen ten gevolge van een verschillende samenstelling van beide groepen. Interesse is een van de bepalende factoren voor mensen om al dan niet deel te nemen aan een bevraging. Deelnemers aan de bevraging hebben meer interesse in het landschap en hoogstamboomgaarden en zijn meer vertrouwd met hoogstamboomgaarden dan mensen die niet deelnamen aan de bevraging.

De steekproef is dus niet representatief voor de (Haspengouwse) bevolking. De trends en denkwijzen met betrekking tot waardering van hoogstamboomgaarden en landschap die door middel van deze

test aan het licht komen, kunnen bijgevolg niet zomaar geëxtrapoleerd worden naar de ganse (Haspengouwse) bevolking.

Dat de steekproef niet representatief is wil echter niet zeggen dat de bevraging niet relevant is voor de visie-ontwikkeling voor hoogstamboomgaarden in het kader van het onroerenderfgoedrichtplan. Eén van de doelstellingen van het project is “het duurzaam verankeren van de zorg voor hoogstamboomgaarden in het beleid en de maatschappij”. Het sensibiliseren, responsabiliseren en activeren van (een deel van) de bevolking om zelf mee zorg te dragen voor deze landschapselementen is hier een onderdeel van. Vooral het draagvlak bij de bevolkingsgroep(en) die momenteel (actief) kunnen bijdragen aan de instandhouding van deze landschapselementen is dus van belang. Resultaten van deze bevraging, waarin deze groep mensen wellicht oververtegenwoordigd is, kunnen ons dus zeker een inzicht verschaffen in wat deze groep mensen belangrijk vindt en welk draagvlak er bij hen bestaat.

4.3 BESCHRIJVING VAN DE RESPONDENTEN, VERGELIJKING MET DE (HASPENGOUWSE) BEVOLKING EN ONDERZOEKSHYPOTHESEN

Eén van de doelen van de bevraging is verschillen in waardering vast te stellen tussen verschillende bevolkingsgroepen.

Het is logisch dat de representativiteit verhoogt naarmate het aantal respondenten toeneemt, maar deze relatie is niet lineair. Het groter de populatie, hoe minder bijkomende respondenten nodig zijn om toch nog een representatieve steekproef te hebben. Dat wil zeggen dat, naarmate de respondenten opgedeeld worden in verschillende kleinere doelgroepen, de foutenmarge toeneemt en de representativiteit voor de onderlinge groepen lager zal zijn dan voor het totaal aantal respondenten.

Om die reden werden er keuzes gemaakt voor de groepen die onderling vergeleken werden in het rapport. De verschillende doelgroepen werden zo groot mogelijk gehouden en afzonderlijk bekeken. Er werd bv. gekeken naar verschillen tussen mannen en vrouwen en verschillen tussen verschillende leeftijdsklassen, maar niet naar de combinatie van beiden. Voor de indeling van de groepen werd er naast de pragmatische reden (verhogen van de representativiteit) uiteraard ook gezocht naar een inhoudelijke meerwaarde: groepen werden enkel opgedeeld als er ook onderlinge verschillen in waardering te verwachten zijn. Op basis van (literatuur)onderzoek werden verschillen verwacht op basis van leeftijd en gender, geografische spreiding en oorsprong en kennis van en relatie met hoogstamboomgaarden. Daarom werden volgende achtergrondgegevens op directe of indirecte wijze opgevraagd:

- Woonplaats (postcode en streek);
- Herkomst;
- Gender;
- Leeftijd;
- Kennis van hoogstamboomgaarden;
- Relatie met hoogstamboomgaarden;
- Interesse in het onderwerp.

Op basis van het literatuuronderzoek blijkt dat er een bias in de resultaten te verwachten valt. Door de karakteristieken van de respondenten te vergelijken met de totale (Haspengouwse) bevolking kunnen we inschatten hoe groot die afwijking is. Analyses gebeurden enkel op basis van de 1155

respondenten die de bevraging volledig invulden omdat bevraging van persoonlijke gegevens aan het einde van de test gebeurde.

4.3.1 Geografische spreiding

We verwachten verschillen met betrekking tot de streekidentiteit afhankelijk van de woonplaats van de respondenten. Er is waarschijnlijk een verschil tussen het zelfbeeld (interne streekidentiteit) dat inwoners van Haspengouw hebben en het imago (externe streekidentiteit) van Haspengouw voor buitenstaanders. Inwoners kennen het gebied en hebben een goed zicht op de verscheidenheid en diversiteit ervan. De nauwe verbondenheid met het gebied maakt het moeilijker om de specifieke eigenheid van het gebied in (vergelijking met andere regio's) te benoemen. Buitenstaanders, die vanop grotere afstand naar het gebied kijken, kunnen makkelijker de eigenheid benoemen, maar gaan door hun oppervlakkige kennis voorbij aan de diversiteit en verscheidenheid van de regio (Kruit, 2004). Het beeld van buitenstaanders wordt vermoedelijk ook meer gevormd door communicatie over de streek en (toeristische) marketing.

Om het verschil tussen inwoners en buitenstaanders van Haspengouw te bepalen hanteren we drie randvoorwaarden:

- Inwoners bevinden zich binnen het onderzoeksgebied van het onroerenderfgoedrichtplan (werkingsgebied Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren);
- Inwoners voelen zich verbonden met Haspengouw (meer dan de helft op gemeenteniveau);
- Afbakening gebeurt op basis van gemeentegrenzen

Uit de studie naar streekidentiteit uit 2011 (Mettepenninck et al. 2011, zie hoofdstuk 3.3) bleek al dat niet elke gemeente zich even sterk verbonden voelt met Haspengouw.

Een belangrijk symbool van een streek, en daaraan verbonden identiteit, is de naam. Volgens Paasi (2003) legt de naam van een streek de verbinding tussen de regio zelf en het regionaal bewustzijn (streekidentiteit). De naam van de streek roept het beeld op en vice versa. De naam Haspengouw dekt echter verschillende ladingen. Zo vallen de geografische en bestuurlijke regio niet helemaal samen (zie hoofdstuk 3.1). Dit heeft ook zijn impact op het identiteitsgevoel van de inwoners. Om een idee te krijgen van de verbondenheid van de inwoners met hun streek werden twee vragen gesteld: de postcode en 'Woont u in Haspengouw'. Als we de postcodegegevens vergelijken met de antwoorden van de respondenten, komen we tot een aantal conclusies:

- 8% van de respondenten uit het onderzoeksgebied van het onroerenderfgoedrichtplan (n=884) beschouwt zichzelf niet als inwoner van Haspengouw. Vooral de inwoners van Hasselt (65%) en Diepenbeek (45%) voelen zich niet verbonden met de streek. Dezelfde conclusie werd getrokken in een onderzoek naar regio-identiteit in Haspengouw (Hasselt maakte hier geen deel van uit). Inwoners uit Diepenbeek voelden zich het minst verbonden met de streek. Ook in Nieuwerkerken en Tongeren is de binding met de streek minder sterk. Op basis van de interviews concluderen de onderzoekers dat dit samenhangt met de perceptie van Haspengouw als een erg landelijk gebied: de inwoners uit de meer (peri)-urbane gemeenten voelen zich daarom minder verbonden met het gebied (MUSICAL, 2011).
- 74% van de respondenten (n=27), woonachtig in het Vlaams-Brabants deel van Haspengouw (Tienen, Landen, Zoutleeuw, Hoegaarden) voelen zich wel inwoner van Haspengouw.

Dit bevestigt, zoals ook al in het MUSICAL-project werd vastgesteld, dat het landschap een heel belangrijke factor is voor de streekgeïdentiteit en het tot stand brengen van verbondenheid met de inwoners.

Rekening houdend met bovenstaande criteria beschouwen, we inwoners van Hasselt niet als inwoners van Haspengouw.

Voeren is een geval apart. Geografisch behoort deze gemeente niet tot Haspengouw. Bestuurlijk wordt Voeren vaak wel opgenomen in de regionale werking, maar wordt dan als aparte entiteit met een eigen identiteit gezien, zoals ook blijkt uit de naam 'Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren'. Aan de bevraging nam slechts 1 respondent uit Voeren mee, die zichzelf wel als inwoner van Haspengouw beschouwde. Gezien het slechts om 1 inwoner gaat, beschouwen we in dit deelonderzoek deze inwoner (en Voeren) als buitenstaander van Haspengouw.

De afbakening van 'Haspengouw' in dit deelonderzoek wordt weergegeven in Figuur 4.2.

De belangrijkste doelgroep van de bevraging waren inwoners van Limburgs Haspengouw en zij vormen dan ook het merendeel van de respondenten. Rekening houdend met de afbakening van Haspengouw bij de verwerking van de gegevens van dit rapport, wordt de geografische spreiding van alle respondenten (n=1155) weergegeven in Figuur 4.1

Figuur 4.1 Verdeling van de respondenten (n=1055) naar woonplaats

Door de grote vertegenwoordiging van de inwoners van Haspengouw, is het duidelijk dat de respondenten, wat betreft geografische spreiding, niet representatief zijn voor Vlaanderen.

4.3.1.1 De respondenten uit Haspengouw

In Haspengouw is de landschappelijke diversiteit verspreid over 2 deelgebieden: vochtig Haspengouw en droog Haspengouw (zie 3.1). De verschillende streken hebben andere landschapskenmerken en ook de rol van de (hoogstam)fruitteelt verschilt in deze gebieden (zie Tabel 4.3 Deelgebieden in Haspengouw en hun dominante landschapskenmerken). Afhankelijk van de woonplaats verschilt het referentiebeeld van 'Haspengouw' en dus mogelijk ook de perceptie van de streek door de afzonderlijke respondenten. Uit onderzoek blijkt dat de (functionele) verbondenheid met een gebied een factor is die de waardering beïnvloedt (Vries, 2009). We vermoeden dat de verschillende dominante landschapskenmerken per deelgebied de beleving van 'Haspengouw' door de inwoners beïnvloeden. We willen dus nagaan of er sprake is van één identiteit of dat er meerdere identiteiten zijn corresponderend met de verschillende deelregio's.

De grens tussen beide deelregio's is diffuus en het overgangsgebied is erg breed (zie hoofdstuk 3.1). In de meeste literatuur wordt deze grens gelegd op de lijn Sint-Truiden-Tongeren-Eigenbilzen en wordt het overgangsgebied gerekend tot vochtig Haspengouw. De geografische scheidingslijn tussen de verschillende gebieden volgt uiteraard geen gemeentegrenzen, maar in functie van het analyseren van de resultaten werden de gemeenten wel volledig aan een gebied toegekend om vergelijkingen te kunnen maken. Het onderscheid tussen beide deelgebieden, zoals gemaakt in deze deelstudie wordt weergegeven in Figuur 4.2

Tabel 4.3 Deelgebieden in Haspengouw en hun dominante landschapskenmerken

Streek	Landschapskenmerken
Vochtig Haspengouw	Lager gelegen, kleinschalig, meer gesloten landschap, veel beekjes, nadruk op veeteelt. Sterke glooiingen en zwaartepunt van de fruitteelt in het overgangsgebied naar droog Haspengouw.
Droog Haspengouw	Hoger gelegen, grootschalig, open landschap, veel holle wegen, kerkdorpjes, nadruk op akkerbouw

Figuur 4.2: Afbakening van Haspengouw en zijn deelregio's bij het verwerken van de gegevens van de respondenten

Het overgangsgebied tussen droog en vochtig Haspengouw staat gekend als de fruitstreek. Op het hoogtepunt van de hoogstamteelt, rond 1950, vond men hier de grootste concentratie aan hoogstamboomgaarden en ook nu nog zijn de meeste overblijvende hoogstamboomgaarden terug te vinden in dit gedeelte van Haspengouw. We verwachten dat de band met hoogstamboomgaarden en het belang dat aan deze landschapselementen gehecht wordt, sterker zal zijn in dit deel van Haspengouw. We bakenen deze hoogstamregio af op basis van volgende 3 criteria:

- Gelegen in het concentratiegebied van de hoogstamteelt rond circa 1950 (zie Figuur 3.3);
- Afbakening volgens gemeentegrenzen;
- In 2016 is het areaal hoogstamboomgaarden hoger dan het Haspengouws gemiddelde (dus hoger dan 3% van het grondgebied) (zie Tabel 3.2).

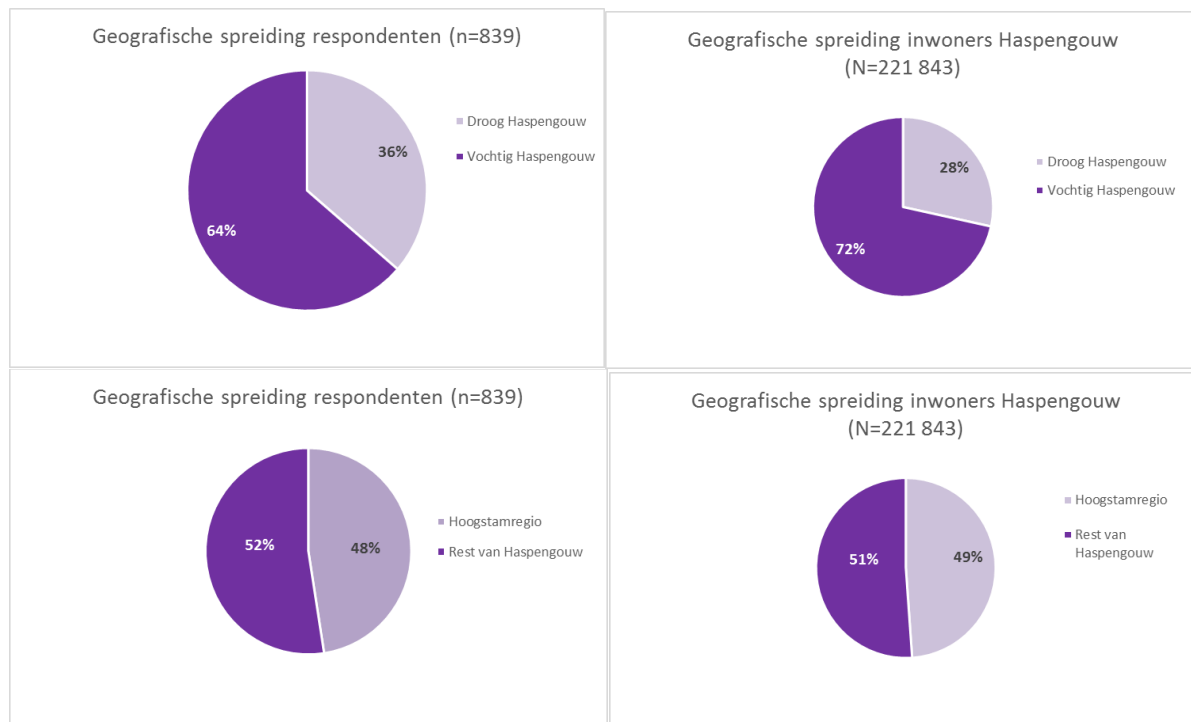
De afbakening van deze hoogstamregio is weergegeven in Figuur 4.2

Als we de respondenten van Haspengouw vergelijken met de totale bevolking in die regio (zie Figuur 4.3) stellen we vast dat er een lichte oververtegenwoordiging is van de inwoners uit droog Haspengouw. De geografische verdeling van de respondenten over de hoogstamregio en de rest van Haspengouw kan wel als representatief beschouwd worden.

Figuur 4.3 Vergelijking van de geografische spreiding van de Haspengouwse respondenten (n=839) met de bevolking van Haspengouw (N=214 902)

De spreiding van de respondenten is niet evenredig verdeeld over alle gemeenten (zie Tabel 4.4). In vergelijking met de totale bevolking, is er een oververtegenwoordiging van de inwoners van Borgloon, Riemst en Alken. Inwoners van Bilzen, Diepenbeek en Herk-de-Stad zijn ondervertegenwoordigd.

Alle afzonderlijke gemeenten onderling met elkaar vergelijken was in dit onderzoek niet opportuun, gezien het geringe aantal deelnemers (en dus grote foutenmarge) in sommige gemeenten.

Tabel 4.4: Aantal respondenten per gemeenten in vergelijking met het totaal aantal inwoners

Gemeente	Aantal respondenten	Totaal aantal inwoners	Percentage inwoners
Alken	75	11 495	0,7
Bilzen	37	32 151	0,1
Borgloon	107	10 668	1
Diepenbeek	22	19 086	0,1
Gingelom	55	8 394	0,7
Heers	44	7 225	0,6
Herk-de-Stad	5	12 694	0,04
Herstappe	1	89	0,1
Hoeselt	36	9 709	0,4
Kortesseem	45	8 359	0,5
Nieuwerkerken	33	6 941	0,5
Riemst	89	16 592	0,5

Sint-Truiden	131	40 169	0,3
Tongeren	116	30 865	0,4
Wellen	43	7 406	0,6

4.3.1.2 De respondenten uit de rest van Vlaanderen ('buitenstaanders')

316 respondenten die niet wonen in Haspengouw (zoals afgebakend in hoofdstuk 4.3.1.1) vulden de vragenlijst volledig in. Deze respondenten kunnen zeker niet als representatief voor 'de rest van Vlaanderen' beschouwd worden. De vragenlijst handelde over Haspengouw en waarschijnlijk hebben enkel respondenten die vertrouwd zijn met de regio deze ingevuld. Dat blijkt ook uit de geografische spreiding en herkomst van deze respondenten. Meer dan 60% van deze respondenten is afkomstig uit de rest van Limburg of Vlaams-Brabant ten oosten van Brussel. Deze respondenten wonen relatief dicht bij Haspengouw, waardoor ze de regio wellicht beter kennen dan 'de gemiddelde Vlaming'. Ongeveer een kwart van deze respondenten, namelijk de inwoners van Vlaams-Brabants Haspengouw (n=27) en respondenten die vroeger in Haspengouw gewoond hebben (n=52) is heel vertrouwd met het Haspengouwse landschap. Strikt genomen zijn dit geen echte 'buitenstaanders' en kan deze groep mogelijk leiden tot een vertekening van de resultaten voor de buitenstaanders.

4.3.2 Geografische herkomst

Aan de respondenten die aangaven inwoner van Haspengouw te zijn, werd gevraagd 'Hoe lang woont u al in Haspengouw?'. Op basis van het antwoord op die vraag, in combinatie met de postcode van de woonplaats, kunnen we een onderscheid maken tussen inwijkelingen en autochtone inwoners (zie Figuur 2.1) . Respondenten die langer dan 20 jaar in de regio wonen, worden beschouwd als autochtone inwoners.

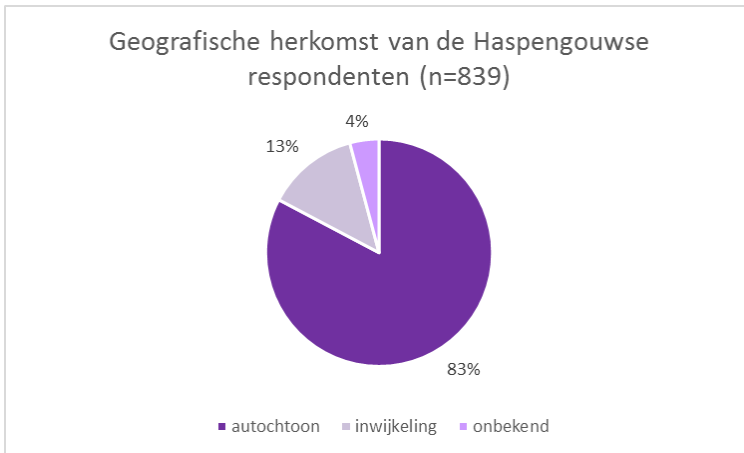
Op basis van interviews afgenomen met inwoners verwachten we dat autochtone inwoners hoogstamboomgaarden meer als 'vanzelfsprekend' beschouwen en minder als uniek landschapskenmerk voor Haspengouw dan inwijkelingen. Volgende uitspraken uit het onderzoek naar de perceptie van hoogstamboomgaarden (Claes, 2017) illustreren deze stelling:

"[Het Haspengouwse landschap], wat houdt het in? Ik kan daar niet op antwoorden. Ik heb daar geen idee over. Wij zijn hier groot geworden, wij zien dat niet meer. Ik ben daar niet mee bezig. (...) Ik ben hier geboren en getogen."

"Ik kom van de andere kant van België. Ik ben geboren en getogen in Brussel, Beersel. En daar is het ook heel mooi, dat grenst aan het Pajottenland. Je hebt daar een soort van vergelijkbaar beeld zeg maar. Ik moet eerlijk zeggen dat toen ik de eerste maal hier kwam, al die plantages en zo zag. Dat is iets dat je veel minder ziet in de streek waar ik vandaan kom. Dus als er iets is dat sterk typerend is voor mij dan is het fruit, fruitbomen."

Figuur 4.4 Verdeling van de Haspengouwse respondenten (n=839) naar geografische herkomst

Anderzijds hebben inwijkelingen nooit het oude hoogstamboomgaardenlandschap in Haspengouw gekend en hebben ze dus mogelijk een gelijkaardig beeld van de streek als de jongere generatie (autochtone) inwoners (zie hoofdstuk 3.2 en Tabel 4.5).

4.3.3 Demografische spreiding

De verdeling van de respondenten volgens geslacht en leeftijd is opgenomen in Tabel 4.1. Er namen quasi evenveel mannen als vrouwen deel aan de bevraging. Voor de opmaak van de demografische grafieken werden de transpersonen buiten beschouwing gelaten omdat hier geen Vlaamse gegevens voorhanden zijn. Bovendien zorgt hun geringe aantal voor een verwaarloosbaar percentage.

De jongste respondent was 15, de oudste 83. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 52 jaar (Vlaanderen = 42 jaar). Rekening houdend met deze spreiding bakenden we 4 gelijke categorieën af. De verschillende categorieën corresponderen met verschillen in het 'jeugdlandschap' van de respondenten en de waargenomen veranderingen met betrekking tot de aanwezigheid van hoogstamboomgaarden in dat landschap (zie Tabel 4.5 en hoofdstuk 3.2 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**). Oudere mensen hebben de hoogdagen van de hoogstamteelt gekend, de achteruitgang meegemaakt en ook de ganse shift van landbouwproductiegrond naar multifunctioneel landschapselement. Jonge mensen daarentegen, kennen hoogstamboomgaarden enkel als een klein landschapselement dat, vaak in gedegradeerde toestand, slechts een klein oppervlakte van het landgebruik inneemt en (quasi) niet gebruikt wordt in de actieve landbouw. We verwachten dat dit de persoonlijke waardering voor deze landschapselementen door deze verschillende groepen kan beïnvloeden. Ook uit eerder landschapsonderzoek blijkt er een relatie te bestaan tussen leeftijd en landschapsvoorkeuren: over het algemeen hebben ouderen een grotere voorkeur voor functionele, goed onderhouden (cultuur)landschappen, terwijl jongeren meer ruige natuurlandschappen verkiezen. Dit kan te maken hebben met het referentiebeeld (nostalgie, landschap van de jeugd) maar ook met een verschil aan behoeften in prikkels tussen jongere en ouderen (Vries, 2009).

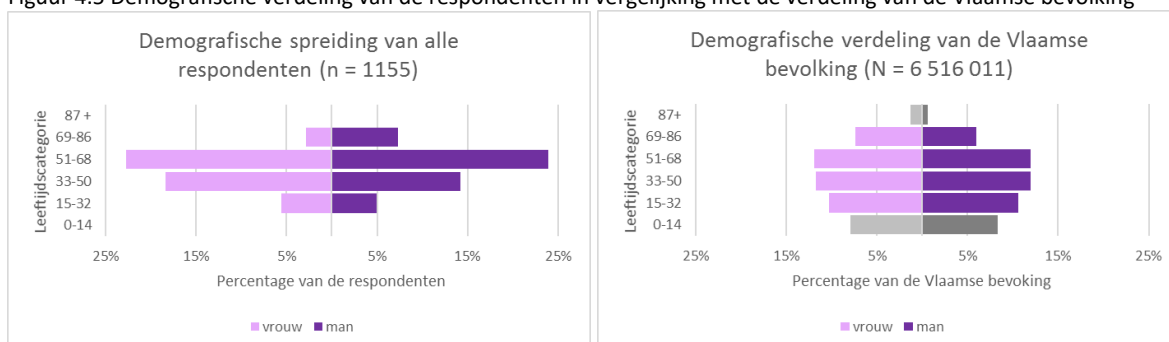

Tabel 4.5: Verdeling van de respondenten in leeftijdscategorieën en landschapsbeeld tijdens de jeugdijaren van deze categorieën. Elke categorie kent zowel het corresponderend landschapsbeeld als het landschapsbeeld van de onderliggende categorieën. nT en nH geven respectievelijk het totaal aantal respondenten en de respondenten uit Haspengouw in deze categorieën weer

Leeftijdscategorie	Geboortjaar	Landschapsevolutie en landschapsbeeld van de respondenten m.b.t. hoogstamboomgaarden
69-86 jaar (nT = 118) (nH = 102)	1931-1948	Hoogdagen van de hoogstamteelt: Hoogstamboomgaarden zijn een dominant landschapskenmerk
51-68 jaar (nT = 539) (nH = 412)	1959-1966	Introductie laagstamteelt, geleidelijke achteruitgang hoogstamareaal: verhouding hoogstam – laagstam wordt meer evenredig
33-50 jaar (nT = 377) (nH = 248)	1967-1984	Europese rooipremies, sterke achteruitgang hoogstamareaal: laagstam neemt geleidelijk de overhand, nog behoorlijk wat goed onderhouden hoogstam (kersen- en pruimenteelt), begin van verwaarlozing andere hoogstamboomgaarden
15-32 jaar (nT = 121) (nH = 77)	1985-2012	Ook kersenteelt stapt over op laagstam: laagstam is dominant landschapskenmerk, hoogstamboomgaarden nog in beperkte mate aanwezig en vaak sterk gedegradeerd

Als we de procentuele verdeling van de respondenten vergelijken met de Vlaamse populatie (zie Fig 3.1), merken we een aantal zaken op.

Figuur 4.5 Demografische verdeling van de respondenten in vergelijking met de verdeling van de Vlaamse bevolking

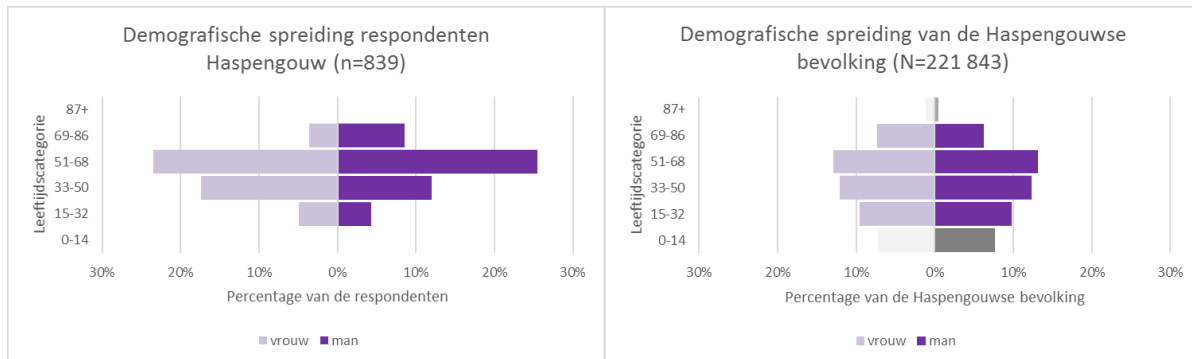
De jongste (0-14 jaar) en oudste (+87 jaar) bevolkingsgroepen zijn niet vertegenwoordigd in de bevraging en worden verder dan ook volledig buiten beschouwing gelaten. De verdeling van de respondenten over de overige leeftijdscategorieën zorgt voor een sterke bias. Hoewel er evenveel mannen als vrouwen deelnamen aan de bevraging, zijn ze, in tegenstelling tot de Vlaamse bevolking, onevenredig verdeeld over de verschillende leeftijdscategorieën. De deelnemende mannen zijn gemiddeld iets ouder (54 jaar) dan de vrouwen (49 jaar). In de leeftijdscategorieën onder de 50 jaar zijn de vrouwen meer vertegenwoordigd terwijl bij de categorieën boven de 50 jaar de mannen de overhand hebben. Dit is te verklaren door de methodiek (vrouwen nemen eerder deel aan onlinebevestigingen) en de digitale kloof (bij 55+ ers zijn er meer mannelijke internetgebruikers). De jongste (15-32 jaar) en oudste (69-86 jaar) leeftijdsgroepen zijn ondervertegenwoordigd, terwijl de leeftijdsgroepen 33-50 jaar en vooral 41-68 jaar sterk oververtegenwoordigd zijn. Dit heeft wellicht te maken met het onderwerp van de bevraging, namelijk een landschapstest waarbij wandelingen op maat gegenereerd werden. Dit onderwerp trekt naar alle waarschijnlijkheid vooral wandelaars en mensen met interesse voor natuur en landschap aan. Uit onderzoek blijkt dat deze mensen het sterkst vertegenwoordigd zijn in de leeftijdsgroep 40-70 jaar.

////////////////////////////////////

Het merendeel van de respondenten (839) is afkomstig uit Haspengouw, de doelgroep van de bevraging. We vergelijken daarom ook deze respondenten met de totale bevolking in het Haspengouw (zie Figuur 4.6).

Figuur 4.6 Vergelijking van de demografische spreiding van de respondenten uit Limburgs Haspengouw met de demografische verdeling van de totale bevolking in die regio

De demografische verdeling van de bevolking in Haspengouw is gelijkaardig als de verdeling voor heel Vlaanderen. Dezelfde gender- en leeftijdsvertekening zijn dus van toepassing op deze groep respondenten.

4.3.4 Kennis van, relatie met en interesse in het onderwerp hoogstamboomgaarden

Waardering van landschappen, en hier specifiek hoogstamboomgaarden, wordt beïnvloed door het kennisniveau van de waarnemer en de relatie die deze met het landschap heeft. We kunnen verwachten dat mensen met een grote kennis hoogstamboomgaarden hoger waarderen dan mensen die er weinig tot niets van kennen (onbekend maakt onbeminde). Ook de relatie van de respondent met hoogstamboomgaarden kan de waardering mogelijk beïnvloeden. Eigenaars zullen een andere gebruikswaarde en dus waardering ervaren dan niet-eigenaars van hoogstamboomgaarden.

Aan de hand van verschillende vragen in de test werd bij respondenten gepolst naar hun kennis van het onderwerp en naar hun relatie met hoogstamboomgaarden.

Allereerst werd aan de respondenten gevraagd om zelf hun kennis met betrekking tot hoogstamboomgaarden in te schatten op een schaal van 0 (ik wist zelfs niet dat dit bestond) tot 10 (ik weet echt alles van hoogstamboomgaarden). Op basis van deze schaal worden de respondenten verdeeld in 3 groepen (zie Figuur 4.7):

- 0-2: weinig tot geen kennis van hoogstamboomgaarden
- 3-7: gemiddelde kennis van hoogstamboomgaarden
- 8-10: grote kennis van hoogstamboomgaarden

Bijna 1/3 van de respondenten beschikt over een grote kennis van hoogstamboomgaarden. Minder dan 5% geeft aan er weinig tot niets van te weten (zie Figuur 4.7).

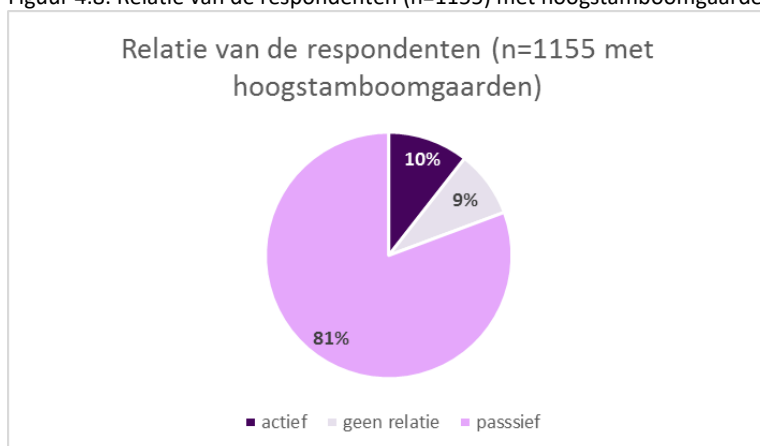
Figuur 4.7 Zelf ingeschatte kennis van de respondenten (n=1155) over hoogstamboomgaarden op een schaal van 0 tot 10

Een andere vraag had betrekking op de relatie van de deelnemers met hoogstamboomgaarden. Deze relatie kan actief (eigenaar, professioneel, vrijwilliger), passief (mooi zicht, recreatie, jeugdherinnering, hoogstam in tuin) of onbestaande (geen relatie) zijn.

De meerderheid van de respondenten (81%) is op passieve wijze vertrouwd met hoogstamboomgaarden. Slechts 9% van de respondenten kwam nog nooit in contact met hoogstamboomgaarden. 10 % van de respondenten zijn actief bezig met hoogstamboomgaarden (zie Figuur 4.8).

Figuur 4.8: Relatie van de respondenten (n=1155) met hoogstamboomgaarden

Eigenaars en ex-eigenaars zijn mensen met een bijzondere relatie met hoogstamboomgaarden. Zij kunnen ons waardevolle informatie verschaffen over de waarde die eigenaars aan hoogstamboomgaarden hechten, welke functies zij hieraan geven. Ex-eigenaars kunnen ons bovendien doen begrijpen waarom een hoogstamboomgaard (uit het bezit) verdwijnt. Er namen 73 eigenaars, waarvan 58 wonend in Haspengouw en 46 ex-eigenaars (waarvan 34 wonend in Haspengouw) deel aan de bevraging. De deelnemende (ex-)eigenaars zijn demografisch een diverse groep, met vertegenwoordiging van zowel mannen als vrouwen van alle leeftijden. De verdeling is evenwel niet evenredig: oudere mannelijke eigenaars zijn het meest vertegenwoordigd.

Tabel 4.6: Demografische verdeling van de (ex)eigenaars van hoogstamboomgaarden die deelnamen aan de bevraging

Leeftijdscategorie	EIGENAARS mannen	EIGENAARS vrouwen	EX-EIGENAARS mannen	EX-EIGENAARS vrouwen
15-32 jaar	4	1	2	0
33-50 jaar	14	7	2	4
51-68 jaar	23	12	14	13
69-86 jaar	9	3	8	2

Onrechtstreeks kunnen we bij de respondenten afleiden wat hun interesse is in het onderwerp. Geïnteresseerden konden immers hun emailadres achterlaten om verder op de hoogte te blijven van het project. 477 respondenten (of 41%) gaven aan verder betrokken te willen blijven en hebben dus interesse in het onderwerp.

Op basis van deze gegevens kunnen we aannemen dat deelnemers aan de bevraging wellicht meer kennis hebben van hoogstamboomgaarden en meer vertrouwd zijn met het thema dan de gemiddelde Vlaming.

4.3.5 Onderzoekshypothesen

We deelden de respondenten in in verschillende groepen op basis van een aantal onderzoekshypothesen die we hieronder kort samenvatten:

- Er is een consensus mogelijk met betrekking tot de immateriële waarde van hoogstamboomgaarden. De materiële waarde die wordt toegekend aan hoogstamboomgaarden zal sterk verschillen afhankelijk van de gebruiker.
- Het landschapsbeeld van Haspengouw verschilt afhankelijk van de leeftijd, woonplaats en geografische herkomst van de respondenten. Deze verschillen zullen ook leiden tot een andere waardering van hoogstamboomgaarden in dit landschap.
- Onbekend maakt onbemind: het kennisniveau en de relatie met hoogstamboomgaarden oefent een sterke invloed uit op de waardering.

5 BESPREKING RESULTATEN

5.1 ALGEMENE WAARDERING VAN HET (HASPENGOUWSE) LANDSCHAP

5.1.1 Landschapsvoorkeuren

De bevraging werd opgemaakt als een ‘landschapstest’. Respondenten werden op het einde van de test ingedeeld in een ‘landschapstype’ en kregen voorstellen van wandelingen aansluitend bij dit type. Om dit resultaat te genereren, werden een aantal algemene landschapsvragen mee opgenomen in de bevraging. Deze bestonden uit 7 stellingen, geformuleerd onder de vorm van een semantische differentiaal met 6 keuzemogelijkheden. Respondenten werden verplicht stelling te nemen door aan te geven welke van beide keuzemogelijkheden het meest op hem/haar van toepassing waren. Respondenten konden deze keuze nuanceren door helemaal akkoord – akkoord – of eerder akkoord te gaan. Het weglaten van een neutrale optie was een pragmatische keuze, noodzakelijk om de respondenten eenduidig in een landschapstype te kunnen indelen.

Het stellen van algemene landschapsvragen had, naast het genereren van een testresultaat, ook een (beperkt) inhoudelijk doel. Mensen kijken naar het landschap als geheel en niet naar de verschillende afzonderlijke onderdelen waaruit dit landschap is opgebouwd. Hoogstamboomgaarden zijn slechts (een van de) landschapselementen in het waargenomen landschap. Om vast te stellen welke rol voor deze landschapselementen weggelegd kan zijn, is het dus eveneens belangrijk om een zicht te krijgen op welk type landschap door de bevolking het meest gewaardeerd wordt.

Op basis van hun empirisch onderzoek, concludeerden Kaplan en Kaplan (1989) dat mensen twee soorten criteria hanteren om landschappen te classificeren: ruimtelijke configuratie (bv. open versus gesloten landschappen) en inhoud (bv. industrieel versus landelijke landschappen). De stellingen en corresponderende landschapstypes werden dan ook opgebouwd volgens deze twee assen. De

inhoudelijke en ruimtelijke component werden zo gekozen dat indirect ook de rol van hoogstamboomgaarden mee afgeleid kan worden. Hoewel we hoogstamboomgaarden in elk type landschap terugvinden, zijn ze in sommige types meer aanwezig dan in andere. Een hogere of lagere waardering voor deze types landschap kan een indicatie geven over het draagvlak voor het voeren van een hoogstamboomgaardenbeleid.

De inhoudelijke component laat respondenten kiezen tussen landschappen met (historische) bebouwing en dorpjes en landschap zonder bebouwing. In Haspengouw komen hoogstamboomgaarden typisch voor nabij hoeves (boerenboomgaarden) en rondom de dorpskernen (weideboomgaarden) en maken dus een inherent onderdeel uit van dit type landschap.

De ruimtelijke component laat respondenten kiezen tussen open en gesloten landschappen. Hoogstamboomgaarden, zeker wanneer nog omgeven door een traditionele meidoornhaag, zijn kleine landschapselementen die, wanneer (in grote getale) aanwezig het landschap een eerder gesloten karakter zullen geven.

Op die manier worden er 4 landschapstypes gecreëerd:

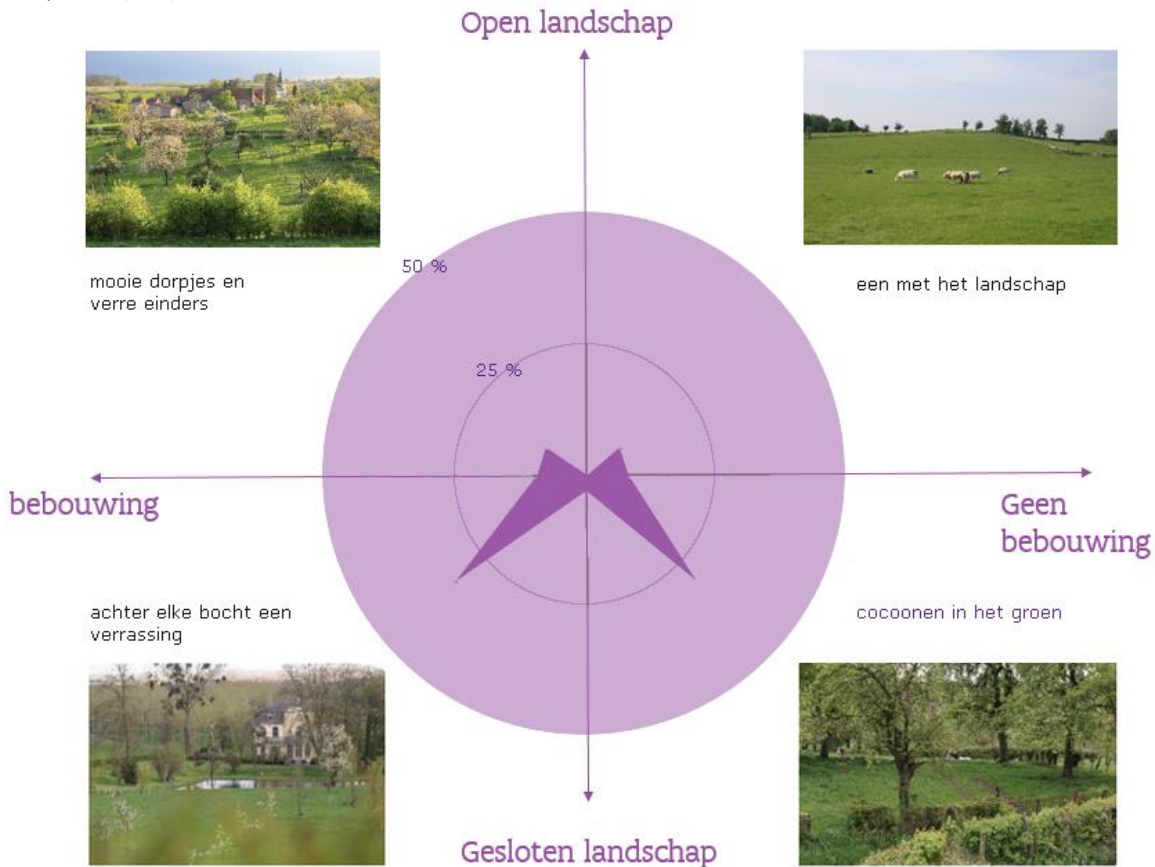
- **Mooie dorpjes en verre einders:** voorkeur voor open landschappen met bebouwing;
- **Eén met het landschap:** voorkeur voor open landschappen zonder bebouwing (minste plaats voor hoogstamboomgaarden);
- **Achter elke bocht een verrassing:** voorkeur voor gesloten landschappen met bebouwing (meeste plaats voor hoogstamboomgaarden);
- **Cocoonen in het groen:** voorkeur voor gesloten landschappen zonder bebouwing.

Uit de verdeling van de respondenten over deze verschillende landschapstypes (zie Figuur 5.1) blijkt een duidelijke voorkeur voor gesloten landschappen te bestaan (69% van de respondenten). Waardering van bebouwing in landschappen is evenwichtig verdeeld over de respondenten (48% met bebouwing, 49% zonder bebouwing). De meeste respondenten (35%) kwamen in het landschapstype: 'Achter elke bocht een verrassing' terecht en vertoonden dus een voorkeur voor gesloten landschappen met aanwezigheid van bebouwing, het type landschap waarin hoogstamboomgaarden het meest aanwezig zijn.

Figuur 5.1: Indeling van de respondenten (n=1155) in landschapstypes op basis van een inhoudelijke (X-as) en ruimtelijke component (Y-as)

Om deze uitgesproken verdeling enigszins te nuanceren, behandelen we ook de antwoorden op de afzonderlijke stellingen. Het hoofddoel van de stellingen, namelijk het genereren van een testresultaat (landschapstype met bijhorende wandelingen) beïnvloedde de vraagstelling. Er werden meer variabelen dan enkel openheid en bebouwing in de stellingen opgenomen, die uiteraard ook de antwoorden van de respondenten zullen beïnvloed hebben (zie Tabel 5.1). De verdeling van de respondenten over de 4 kwadranten, gevormd door de inhoudelijke en ruimtelijke assen, is dus in werkelijkheid minder zuiver (uitgesproken) dan voorgesteld in Figuur 5.1.

In Tabel 5.1 worden de stellingen zoals voorgelegd aan respondenten opgenomen. Stellingen 1,2,4, 6 en 7 hebben betrekking op de inhoudelijke as (bebouwing versus geen bebouwing), stellingen 5 en 7 hebben betrekking op de ruimtelijke as (open versus gesloten). Om vergelijken van de resultaten makkelijker te maken, bevat elke kolom stellingen aan hetzelfde uiteinde van deze assen. Stellingen 5 en 6 (vet in tabel) werden in de bevraging omgekeerd gepresenteerd aan de respondenten.

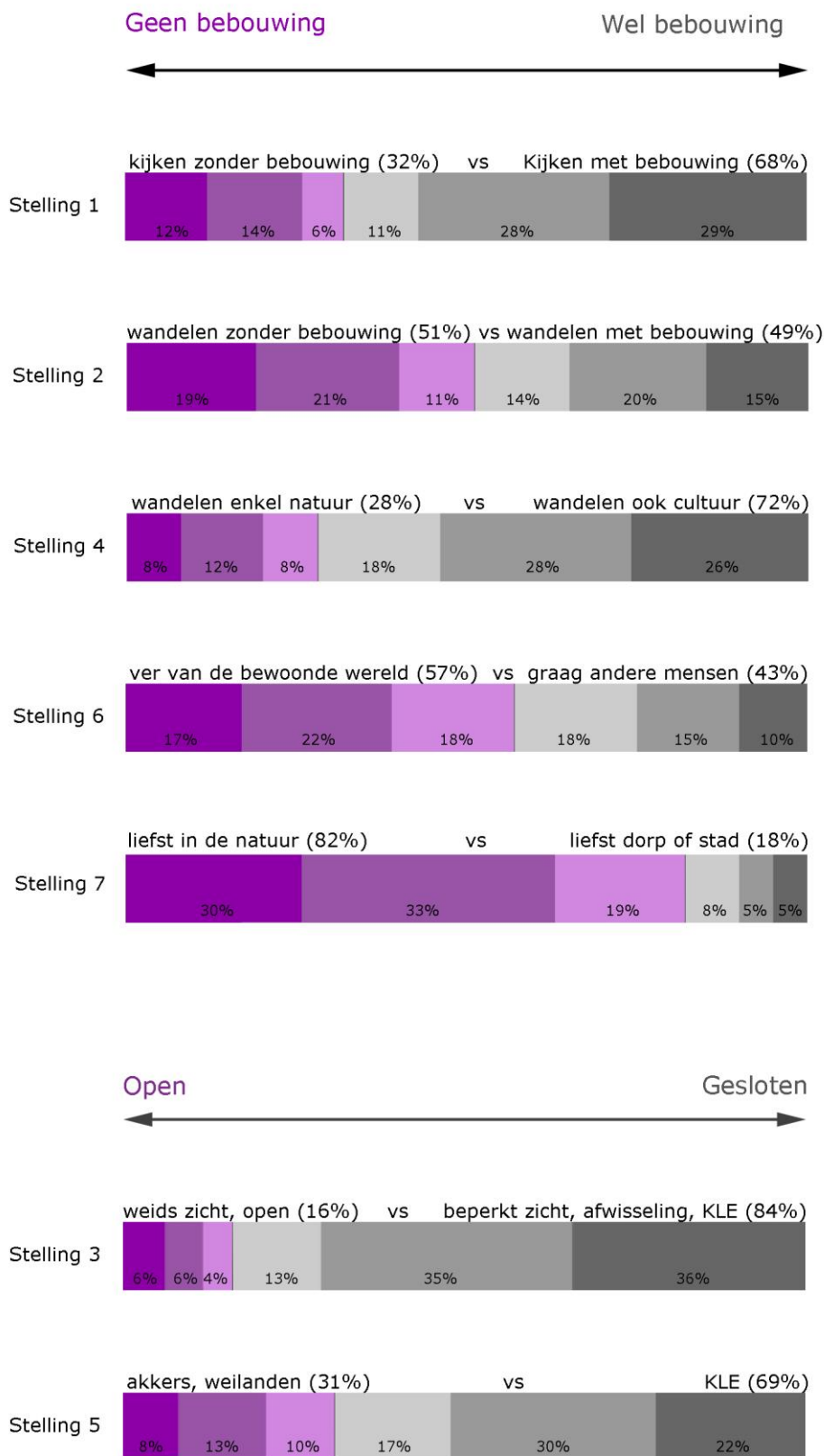

Tabel 5.1: Stellingen voorgelegd aan de respondenten.

	Stelling A (paars in resultaten)	Stelling B (grijs in resultaten)	Hoofdvariabele	Beïnvloedende variabelen
1	Ik hou het meest van landschappen waar ik kilometers ver kan kijken zonder bebouwing	Ik hou het meest van landschappen waar je kilometers ver kan kijken en waar je her en der dorpjes, kerktorens en andere bebouwing ziet	Bebouwing	/
2	Als ik ga wandelen ben ik het liefst zo ver mogelijk weg van alle gebouwen	Als ik ga wandelen doe ik ook liefst dorpjes of steden aan	Bebouwing	Wandelen (enkel i.f.v. recreatie)
3	Ik geniet het meest van weidse uitzichten met glooiende akkers waarbij je bijna helemaal rond kan kijken	Ik geniet het meest van landschappen met boomgaarden, bosjes, hagen, holle wegen en heuvels, waar je na iedere bocht, bomenrij of helling iets nieuws kan tegenkomen	Openheid	Reliëf Afwisseling Andere KLE
4	Als ik ga wandelen, wil ik liefst alleen de natuur zien	Als ik ga wandelen wil ik liefst ook altijd wat cultuur zien (kastelen, oude hoeves en andere mooie (historische) gebouwen	Bebouwing	Wandelen Natuurlijkheid Historiciteit
5	Ik kijk het liefst uit over glooiende akkers en weilanden	Ik kijk het liefst uit over bomenrijen, boomgaarden, hagen en houtkanten	Openheid	Afwisseling Andere KLE
6	Als ik kon kiezen zou ik liefst zo ver mogelijk weg zijn van de bewoonde wereld	Ik ben graag dicht bij de bewoonde wereld en geniet ervan om andere mensen tegen te komen	Bebouwing	Menselijk contact
7	Ik ben het liefst in de natuur	Ik ben het liefst in een mooi dorp of stad	Bebouwing	Natuurlijkheid Verstedelijking

////////////////////////////////////

Figuur 5.2: Procentuele verdeling van de respondenten (n=1155) over de verschillende landschapsstellingen

Er is al veel onderzoek gebeurd naar (visuele) landschapsvoorkeuren. Uit die onderzoeken komt naar voor dat een aantal landschapkenmerken een (sterke) invloed hebben op de (visuele) waardering van

landschappen in het algemeen. Deze kenmerken zijn vaak niet onderling onafhankelijk van elkaar (Stegh & Buijs, 2004 en Coeterier, 2000). Een aantal van die kenmerken zijn opgenomen in de stellingen (zie Tabel 5.1) en beïnvloeden dus ook de keuze van de respondenten. Kenmerken waarvan de invloed in eerder onderzoek werd vastgesteld zijn:

- Afwisseling (meer afwisseling = hogere waardering);
- Natuurlijkheid (natuurlijke landschappen worden algemeen hoger gewaardeerd);
- Reliëf (meer reliëf = hogere waardering);
- Zichtbare of hoorbare menselijke aanwezigheid (lagere waardering);
- Historische kenmerkendheid (hogere waardering);
- Openheid (hoogste waardering voor halfopen landschappen);
- Verstedelijking (lagere waardering).

De resultaten van de bevraging onder de respondenten lijken de relatie tussen landschapskenmerken en landschapsvoorkeuren zoals waargenomen in veel landschapsbelevingsonderzoek in grote lijnen te bevestigen (zie Figuur 5.2). Stelling 7, waar natuur tegenover dorp of stad wordt geplaatst, vertoont bv. een uitgesproken voorkeur voor het natuurlijke landschap (80% van de respondenten). Echter, de vraagstelling en de formulering van de variabelen heeft een sterke invloed op de voorkeur. Stelling 4 bv., waarbij respondenten konden kiezen tussen enkel in de natuur wandelen of ook historische gebouwen en dorpjes aandoen, resulteert in een uitgesproken voorkeur voor het historische culturele landschap (72% van de respondenten). Als het historische en culturele aspect van de bebouwing niet wordt benadrukt (stelling 2), is er geen uitgesproken voorkeur.

Een aantal van de stellingen beschrijven landschappen waarin hoogstamboomgaarden in Haspengouw meer voorkomen: kleinschalige landschappen in stellingen 3 en 5, waar boomgaarden ook expliciet vermeld worden, maar ook traditionele culturele landschappen (stellingen 1 en 4), waar hoogstamboomgaarden niet expliciet vermeld worden maar wel traditioneel voorkomen rondom de dorpskernen en nabij hoeves en kastelen. In al deze stellingen is er een uitgesproken voorkeur (meer dan 2/3 van de respondenten) voor die landschappen waar hoogstamboomgaarden een belangrijke rol (kunnen) spelen:

- 68% van de respondenten kijkt graag uit over landschappen met dorpjes en andere bebouwing
- 72% van de respondenten uit een voorkeur voor culturele elementen in het landschap
- 82% van de respondenten is het liefst in de natuur
- 69 tot 84% van de respondenten heeft een voorkeur voor eerder gesloten landschappen met veel kleine landschapselementen.

Hoogstamboomgaarden zijn traditionele culturele kleine landschapselementen met een (soms) hoge natuurwaarde die zich veelal bevinden nabij de dorpskernen en (historische) hoeves en gebouwen. Rekening houden met de geuite voorkeuren, kunnen ze dus in belangrijke mate bijdragen aan het verhogen van de landschapsbeleving.

5.1.2 Identiteitsbepalende landschapselementen in Haspengouw

De sterke connectie tussen het landschap en de streekidentiteit in Haspengouw werd vastgesteld in het MUSICAL-project, een grootschalig Belgisch onderzoek naar regio-identiteit en -ontwikkeling. (Mettepeninck et al. ,2011, zie hoofdstuk 3.3). Ook uit de bevraging bleek al dat respondenten die zichzelf inwoner van Haspengouw noemen, wonen binnen de geografische (en dus landschappelijke) grenzen van dit gebied (zie hoofdstuk 4.3) .

Als we van hoogstamboomgaarden een symbool voor de Haspengouwse streekidentiteit willen maken, is een eerste voorwaarde dat deze landschapselementen ook gezien worden als een karakteristiek landschapselement voor de regio. In de bevraging werden daarom 9 landschapselementen voorgelegd aan de respondenten, geïllustreerd door een foto, met de volgende vraag: “Welke drie landschapselementen zijn voor jou essentieel voor het Haspengouwse landschap? Dit zijn de landschapselementen waarmee jij Haspengouw het meest associeert.”. Respondenten konden ook minder dan 3 elementen of ‘geen van alle’ aanduiden.

Mensen kijken vooral naar landschappen als geheel en ontwaren eerst de grote structuren en reliëfeenheden, de zogenaamde ‘fysieke dragers’ van het landschap zoals heuvels, valleien, bossen. Deze werden niet mee opgenomen in de lijst omdat ze zich op een hoger schaalniveau bevinden. Er werd gekozen voor 9 voor Haspengouw karakteristieke landschapselementen die een min of meer vergelijkbare schaal hebben als hoogstamboomgaarden (zie Figuur 5.3).

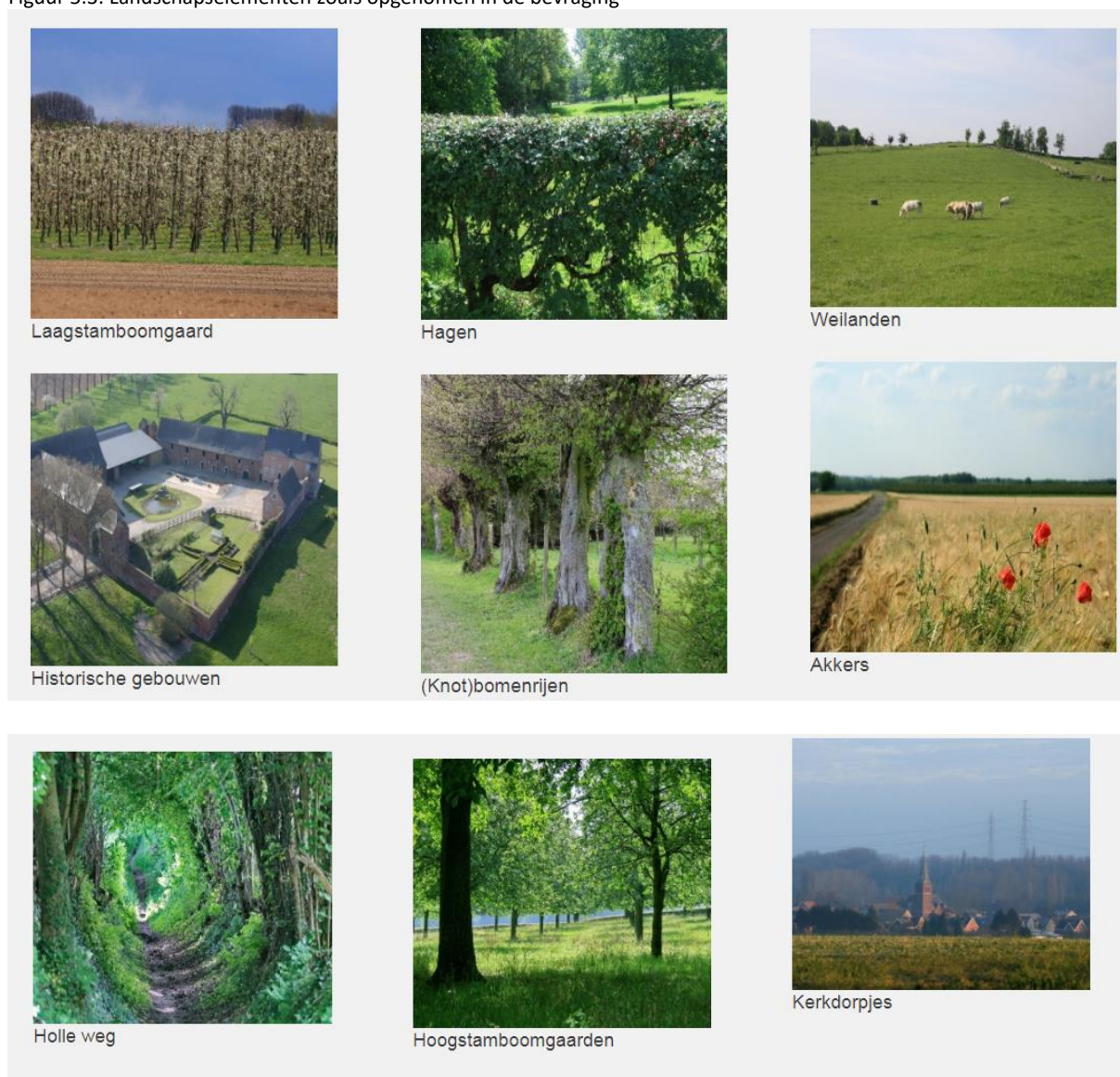
We merken op dat in werkelijkheid de grens tussen hoogstamboomgaarden en weilanden niet heel strikt is. Gezien de historische combinatie van veeteelt en fruitteelt zijn veel weilanden nog verwaarloosde hoogstamboomgaarden en omgekeerd, worden (een deel van de) hoogstamboomgaarden nog steeds begraasd door vee. Sommige waarnemers zullen dergelijke ‘grensgevallen’ percipiëren als weiland, andere als hoogstamboomgaarden. Factoren die dit kunnen beïnvloeden zijn zowel fysisch (aantal en densiteit van de nog aanwezige hoogstamfruitbomen) als psychisch (achtergrond, kennis en relatie van de waarnemer). Dit werd niet mee opgenomen in de bevraging en hier hebben we dus het raden naar. Op basis van de verduidelijkende foto kunnen we echter aannemen dat ‘hoogstamboomgaarden’ in deze vraag vooral betrekking zal hebben op duidelijk herkenbare hoogstamboomgaarden.

De vraag naar essentiële landschapskenmerken verschaft al een zeker inzicht in welke landschapselementen respondenten als typisch voor de streek beschouwen. Dit komt niet altijd overeen met de effectieve aanwezigheid (in aantallen en oppervlakte) van deze landschapselementen. Om na te gaan hoe tevreden respondenten zijn met de aanwezigheid van voornoemde landschapselementen in de streek, werden dezelfde landschapselementen aan de respondenten voorgelegd met de vraag: ‘Welke van onderstaande landschapselementen zou je graag meer zien voorkomen in Haspengouw?’. Bij deze vraag was de keuze niet gelimiteerd tot drie items.

We behandelen eerst de algemene resultaten (alle respondenten) en gaan vervolgens na of de perceptie van hoogstamboomgaarden als identiteitsbepalend landschapselement verschilt afhankelijk van het referentiebeeld van de groep. Daarom vergelijken we eerst de antwoorden van de inwoners (interne kennis van de regio) met deze van de buitenstaanders (imago van de regio). Vervolgens bekijken we binnen Haspengouw de verschillen tussen verschillende leeftijdsgroepen, woonplaats en herkomst.

Figuur 5.3: Landschapselementen zoals opgenomen in de bevraging

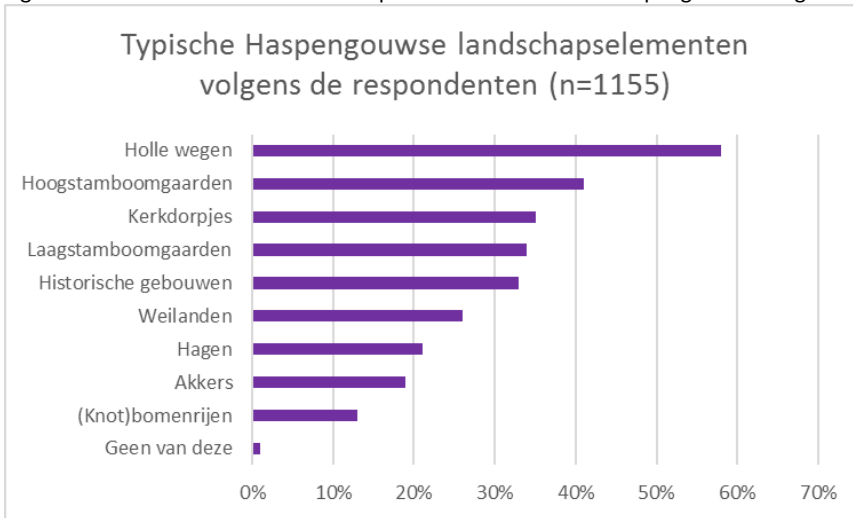

5.1.2.1 Algemene conclusies voor alle respondenten

Als we de antwoorden van de respondenten (n=1155) bekijken, valt op dat er geen uitgesproken consensus is over de meest karakteristieke landschapselementen van Haspengouw. Holle wegen zijn de enige landschapselementen waar een zekere eensgezindheid over bestaat. Meer dan de helft van de respondenten (58%) beschouwen dit als een karakteristiek landschapselement voor Haspengouw. Akkers, hagen en knotbomenrijen werden het minst aangeduid als essentiële landschapselementen. Hoogstamboomgaarden worden door 41% van de respondenten als karakteristiek voor Haspengouw gezien en zijn het tweede meest aangeduide landschapselement. Opvallend is dat de dominantie/mate van aanwezigheid van het landschapkenmerk (quasi) geen rol speelt bij de selectie van essentiële landschapkenmerken. Respondenten selecteerden meer hoogstamboomgaarden dan laagstamboomgaarden, dit in tegenstelling tot de werkelijke verhouding van het boomgaardenareaal in Haspengouw. En akkers, het meest dominante landgebruik in de streek, bengelen onderaan.

Figuur 5.4: Essentiële landschapskenmerken van Haspengouw volgens de respondenten (n=1155)

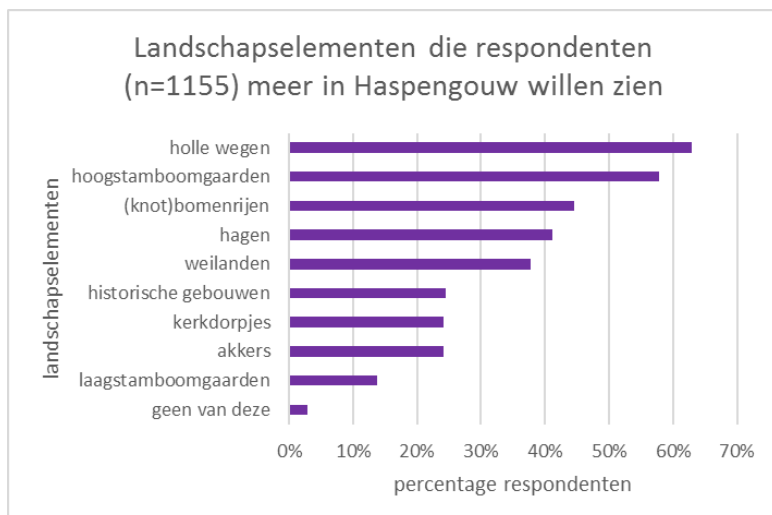
Als we nader inzoomen op de respondenten die hoogstamboomgaarden aangeduid hebben als één van de essentiële landschapskenmerken van Haspengouw (n = 478) in relatie tot hun kennis van het onderwerp en hun demografisch-geografische achtergrond, komen we tot een aantal interessante inzichten:

- Er is weinig verschil tussen mannen en vrouwen. Iets meer mannen (43%) dan vrouwen (40%) selecteerden hoogstamboomgaarden als een essentieel landschapselement;
- Respondenten die niet in Haspengouw wonen beschouwen hoogstamboomgaarden meer als een typisch kenmerk van de regio (56%) dan inwoners van Haspengouw (37%). Dit heeft wellicht te maken met de promotie van Haspengouw als fruit- en bloesemstreek naar toeristen;
- Er is een duidelijke relatie tussen de kennis van hoogstamboomgaarden en selectie van dit landschapselement als één van de 3 essentiële landschapskenmerken. Van de mensen die zelf aangaven veel van hoogstamboomgaarden te kennen (n=335), duiden 52% hoogstamboomgaarden aan, tegenover maar 24% van de respondenten die aangaven (vrijwel) niets van hoogstamboomgaarden te weten (n=46). We kunnen dus wel stellen dat de uitspraak ‘Onbekend maakt onbemind’ ook van toepassing is voor hoogstamboomgaarden;
- Ook de relatie met hoogstamboomgaarden is een bepalende factor. Vooral een actieve betrokkenheid bij hoogstamboomgaarden (eigenaar, professioneel, vrijwilliger) speelt een rol. 58% van deze groep (n=123) vond hoogstamboomgaarden een essentieel landschapskenmerk. Van de respondenten die passief in contact komen/kwamen (n=931) met hoogstamboomgaarden noemden 40% dit een essentieel landschapselement. 32% van de respondenten die aangaven geen contact te hebben met hoogstamboomgaarden (n=101) duiden toch dit landschapselement als essentieel voor Haspengouw aan.

Als we kijken naar de antwoorden van de respondenten op de vraag ‘Welke van deze landschapselementen wil je graag meer zien in het landschap?’, stellen we vast dat de meerderheid van de deelnemers meer holle wegen en hoogstamboomgaarden willen zien. Het gaat om respectievelijk 63% en 58% van de respondenten. Opvallend is ook dat, hoewel laagstamboomgaarden door een groot deel van de deelnemers als een typisch landschapselement gezien worden, er weinig vraag is naar meer (14% van de respondenten kruisten dit element aan). Daartegenover staat dat (knot)bomenrijen minder naar voor kwamen als essentieel element, maar dat er wel vraag is naar meer van deze lijnvormige landschapselementen (45% van de respondenten).

Figuur 5.5 Landschapselementen die respondenten (n=1155) graag meer willen zien in Haspengouw

Ook hier bekeken we de relatie tussen de respondenten die graag meer hoogstamboomgaarden in het landschap zien (n = 668) en hun achtergrond. Dit verschaft ons volgende inzichten:

- Er is (quasi) geen verschil tussen mannen en vrouwen. Circa 58% van beide groepen wil graag meer hoogstamboomgaarden in het Haspengouws landschap te zien;
- Er is ook quasi geen verschil tussen respondenten die in Haspengouw wonen en buitenstaanders. Ook hier ziet circa 58% van beide groepen graag meer hoogstamboomgaarden in het landschap;
- Er is een (sterke) relatie tussen de kennis van hoogstamboomgaarden en de wens om dit landschapselement meer te zien in de streek. Van de mensen die zelf aangaven veel van hoogstamboomgaarden te kennen (n=335), wil 66% graag meer hoogstamboomgaarden zien, tegenover 47% van de respondenten die aangaven (vrijwel) niets van hoogstamboomgaarden te weten (n=46);
- Ook de relatie met hoogstamboomgaarden blijft een bepalende factor. 76% van de actief betrokkenen (n=123) wil graag meer hoogstamboomgaarden. Van de respondenten die passief in contact komen/kwamen (n=931) met hoogstamboomgaarden gaf 57% aan graag meer van deze landschapselementen te willen zien. Bij de respondenten die aangaven geen contact te hebben met hoogstamboomgaarden (n=101) wil minder dan de helft (42%) graag meer hoogstamboomgaarden in het landschap zien.

5.1.2.2 Inwoners van Haspengouw versus buitenstaanders

Bij vergelijking van de antwoorden van de inwoners van Haspengouw met deze van buitenstaanders valt op dat bij buitenstaanders hoogstamboomgaarden bovenaan prijken. 56% van deze respondenten duiden hoogstamboomgaarden aan als essentieel landschapselement tegenover 37% van de inwoners. De inwoners zien holle wegen als het meest essentiële landschapselement van de streek (62%). Hoogstamboomgaarden komen bij deze groep op de derde plaats (zie Figuur 5.6). Dit wil echter niet zeggen dat de meerderheid van de inwoners hoogstamboomgaarden niet karakteristiek vinden voor de regio. Immers alle getoonde elementen kunnen beschouwd worden als typische Haspengouwse landschapselementen. Respondenten mochten echter maximaal 3 elementen aanduiden zodat een beter inzicht verkregen kan worden in het relatief belang van de afzonderlijke landschapselementen voor de inwoners. In de enquêtes en interviews rond streekidentiteit, afgenomen in functie van het MUSICAL-project werd aan de respondenten gevraagd om de sterkten/kwaliteiten van de regio op te noemen. Algemene (landschaps)kwaliteiten zoals 'de natuur',

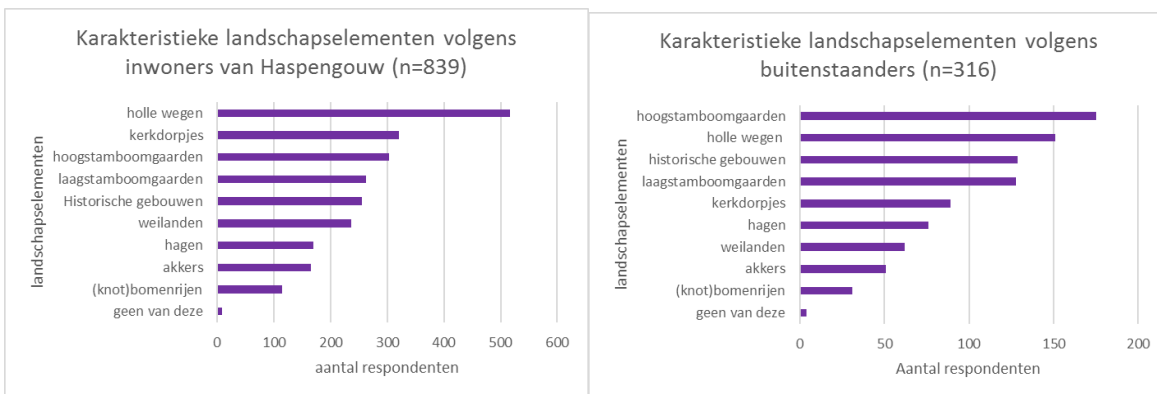

‘het landschap’, ‘de rust’ werden het meest vernoemd, wat er nog maar eens op wijst dan mensen het landschap als een geheel beschouwen. Ook fruit, bloesems en boomgaarden werden (vaak als onderdeel van het landschap) en de toeristische infrastructuur (fiets- en wandelnetwerken) werd door een groot deel van deze respondenten als belangrijke sterkte van het gebied gezien (Mettepeninck et al., 2011).

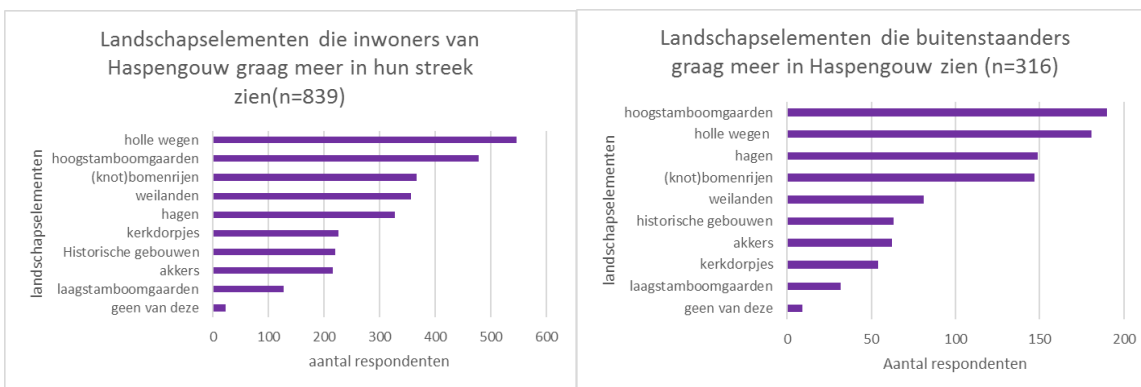
Op basis van deze resultaten kunnen we concluderen dat hoogstamboomgaarden weliswaar door een aanzienlijk deel van de bevolking als karakteristiek worden beschouwd, maar zeker (nog) niet hét symbool voor streekeigenheid van Haspengouw zijn. Voor buitenstaanders en het maken van toeristische promotie kunnen hoogstamboomgaarden al wel ingezet worden als het streekenmerk van Haspengouw.

Figuur 5.6: Landschapselementen die essentieel zijn voor Haspengouw volgens de inwoners van Haspengouw (n=839) en buitenstaanders (n=316)

We vergelijken ook de antwoorden op de vraag: “Welke landschapselementen zou je graag meer zien in Haspengouw (zie Figuur 5.7).

Figuur 5.7: Landschapselementen die inwoners van Haspengouw en buitenstaanders graag meer zouden zien in de regio

Zowel de meerderheid van de inwoners als van de buitenstaanders gaf aan graag meer holle wegen en hoogstamboomgaarden te willen zien in de regio. 57% van de inwoners en 60% van de buitenstaanders wil graag meer hoogstamboomgaarden in het landschap zien. Algemeen is vooral de vraag naar meer kleine landschapselementen (hoogstamboomgaarden, hagen en bomenrijen) bij beide groepen groot. Dit is niet verwonderlijk aangezien uit de algemene landschapsvragen al een duidelijke voorkeur voor meer gesloten landschappen naar voren kwam.

Tabel 5.3: De vijf meest genoemde landschapselementen die respondenten graag meer in Haspengouw zouden zien volgens leeftijd

15-32 jaar (n=77)	33-50 jaar (n=249)	50-68 jaar (n=412)	69-86 jaar (n=102)
Holle wegen (69%)	Holle wegen (69%)	Holle wegen (64%)	Holle wegen (58%)
Hoogstamboomgaarden (52%)	Hoogstamboomgaarden (59%)	Hoogstamboomgaarden (58%)	Hoogstamboomgaarden (50%)
Weilanden (38%)	(knot)bomenrijen (44%)	(knot)bomenrijen (45%)	Weilanden (50%)
(knot)bomenrijen (35%)	Hagen (40%)	weilanden (44%)	Kerkdorpjes (50%)
Hagen/Historische gebouwen (34%)	weilanden (38%)	hagen (41%)	(knot)bomenrijen (43%)

5.1.2.4 Invloed van woonplaats op de waardering van hoogstamboomgaarden als identiteitsbepalend landschapselement

De landschappelijke diversiteit van Haspengouw zorgt voor een verschillend referentiebeeld van de streek afhankelijk van de woonplaats (zie hoofdstuk 4.3.1.1).

Als we kijken naar de woonplaats van de respondenten blijkt er, ondanks de landschapsverschillen tussen de droog en vochtig Haspengouw, een opvallende eensgezindheid te bestaan tussen de respondenten over de karakteristieke landschapselementen van Haspengouw. In beide deelregio's zijn holle wegen, kerkdorpjes, hoogstamboomgaarden, historische gebouwen en laagstamboomgaarden de meest geselecteerde landschapselementen. Holle wegen staan in alle deelregio's op de eerste plaats (zie Tabel 5.4). Maar inwoners kijken zeker ook met de achtergrond van hun woonplaats naar de streek. Inwoners uit vochtig Haspengouw, een kleinschaliger landschap met fruitteelt op het overgangsgebied, noemden boomgaarden opvallend meer dan de inwoners van droog Haspengouw. Inwoners uit droog Haspengouw, waar een open landschap met akkers domineert, noemen akkers veel meer als essentieel landschapselement (24% versus 17% van de respondenten uit deze deelregio's). Ook is het duidelijk dat in het overgangsgebied, het centrum van de fruitteelt waar ook nog de meeste hoogstamboomgaarden voorkomen, hoogstam-en laagstamboomgaarden meer vernoemd worden dan in de rest van Haspengouw (zie Tabel 5.4).

Tabel 5.4: Vijf meest geselecteerde karakteristieke landschapselementen van Haspengouw volgens woonplaats

Droog Haspengouw (n=305)	Vochtig Haspengouw (n=534)	Hoogstamregio (n=399)	Rest Haspengouw (n=440)
Holle wegen (63%)	Holle wegen (60%)	Holle wegen (61%)	Holle wegen (62%)
Kerkdorpjes (38%)	Hoogstamboomgaarden (40%)	Kerkdorpjes (40%)	Kerkdorpjes (37%)
Historische gebouwen (31%)	Kerkdorpjes (38%)	Hoogstamboomgaarden (39%)	Hoogstamboomgaarden (33%)
Hoogstamboomgaarden (30%)	Laagstamboomgaarden (33%)	Laagstamboomgaarden (36%)	Historische gebouwen (30%)
Laagstamboomgaarden (28%)	Historische gebouwen (30%)	Historische gebouwen (31%)	Weilanden (28%)

Bij vergelijking van de antwoorden op de vraag: “Welke landschapselementen zou je graag meer zien in Haspengouw” (zie Tabel 5.5), stellen we het volgende vast:

- Meer dan de helft van de inwoners van Haspengouw ziet graag meer hoogstamboomgaarden in Haspengouw. De vraag is het grootst in vochtig Haspengouw, meer bepaald in het overgangsgebied waar deze landschapselementen traditioneel het meest voorkwamen;
- Inwoners zien graag meer kleine landschapselementen in hun regio (holle wegen, hoogstamboomgaarden, hagen en bomenrijen);
- Er is weinig vraag naar meer laagstamboomgaarden (ca 12%). De vraag naar meer van deze elementen is het grootst in de fruitregio (16%).

Tabel 5.5: De vijf meest genoemde landschapselementen die respondenten graag meer in Haspengouw zouden zien volgens woonplaats

Droog Haspengouw (n=305)	Vochtig Haspengouw (n=534)	Hoogstamregio (n=399)	Rest Haspengouw (n=440)
Holle wegen (69%)	Holle wegen (63%)	Holle wegen (63%)	Holle wegen (69%)
Hoogstamboomgaarden (53%)	Hoogstamboomgaarden (59%)	Hoogstamboomgaarden (61%)	Hoogstamboomgaarden (55%)
(Knot)bomenrijen (48%)	Weilanden (42%)	Hagen (42%)	(Knot)bomenrijen (49%)
Weilanden (43%)	(Knot)bomenrijen (41%)	(Knot)bomenrijen (40%)	Weilanden (44%)
Hagen (38%)	Hagen (39%)	Weilanden (40%)	Hagen (37%)

5.1.2.5 Invloed van herkomst op de waardering van hoogstamboomgaarden als identiteitsbepalend landschapselement

We kunnen vermoeden dat inwoners geboren en getogen in Haspengouw, met een andere blik naar hun streek kijken dan mensen die (bewust) gekozen hebben om zich in dit gebied te vestigen. Autochtone inwoners beschouwen het landschap mogelijk meer als ‘vanzelfsprekend’ dan inwijkelingen. Daarom keken we ook of er een verschil tussen deze 2 groepen kon vastgesteld worden. Daar sommige inwoners van Haspengouw zichzelf niet als wonende in de streek beschouwen, zijn er 35 respondenten waarvan we niet kunnen achterhalen of ze autochtoon, dan wel inwijkeling zijn. Deze ‘onbekende’ inwoners werden niet meegenomen in de vergelijking.

Inwijkelingen blijken boomgaarden inderdaad vaker te noemen als karakteristiek landschapselement dan autochtone inwoners, maar de verschillen zijn niet zo groot. De 5 meest genoemde essentiële landschapkenmerken zijn bij allebei deze groepen hetzelfde (zie Tabel 5.6).

Tabel 5.6 Meest geselecteerde karakteristieke landschapselementen van Haspengouw volgens afkomst

Autochtone inwoners (n=694)	Inwijkelingen (n=110)
Holle wegen (62%)	Holle wegen (59%)
Kerkdorpjes (39%)	Hoogstamboomgaarden (40%)
Hoogstamboomgaarden (36%)	Laagstamboomgaarden (34%)
Laagstamboomgaarden (31%)	Historische gebouwen (32%)
Historische gebouwen (31%)	Kerkdorpjes (30%)

Ook bij het gewenste landschap zijn er weinig noemenswaardige verschillen vast te stellen tussen beide groepen (zie Tabel 5.7).

Tabel 5.7: De vijf meest genoemde landschapselementen die respondenten graag meer in Haspengouw zouden zien volgens herkomst

Autochtone inwoners (n=694)	Inwijkelingen (n=110)
Holle wegen (66%)	Holle wegen (65%)
Hoogstamboomgaarden (57%)	Hoogstamboomgaarden (56%)
Weilanden (43%)	(Knot)bomenrijen (47%)
(Knot)bomenrijen (43%)	Hagen (44%)
Hagen (39%)	Weilanden (42%)

5.1.2.6 Conclusies

Holle wegen, fruit (hoogstam en laagstam) en (historische) dorpjes en gebouwen worden door de respondenten als meest essentiële landschapskenmerken van Haspengouw beschouwd worden. Er zijn wel een aantal (lichte) verschillen tussen in prioritering tussen verschillende groepen, ingedeeld op basis van leeftijd, woonplaats en geografische herkomst.

Hoogstamboomgaarden worden vooral door buitenstaanders beschouwd als het meest essentiële kenmerk van de regio. Binnen Haspengouw werden hoogstamboomgaarden opvallend meer als essentieel Haspengouws landschapskenmerk door inwoners uit de hoogstamregio dan door de rest van Haspengouw.

Uit het vijfjaarlijks onderzoek door toerisme blijkt dat bij toeristen het landschap de belangrijkste factor is om Haspengouw als bestemming te kiezen (GFK, 2012). Uit het MUSICAL-onderzoek bleek dat ook de inwoners van Haspengouw het landschap als één van de belangrijkste troeven van de regio beschouwen. Naast weginfrastructuur en verkeersveiligheid vonden de inwoners dat de promotie van het toerisme en landschapszorg de voornaamste zaken zijn die nog verbeterd kunnen worden in de streek (Mettepenninck et al. 2011). Op basis van de inzichten verkregen uit deze bevraging blijkt dat die zorg best ingezet wordt op de kleine landschapselementen.

Er is weinig verschil tussen de verschillende bevolkingsgroepen wat betreft de landschapselementen die respondenten graag meer in het landschap zouden willen zien. Kleine landschapselementen zoals holle wegen, hoogstamboomgaarden en (knot)bomenrijen worden het meest genoemd, wat niet verwonderlijk is gezien de voorkeur die de respondenten uitten voor gesloten landschappen. Ook weilanden werden veel genoemd als een landschapselement dat men graag meer zou zien. Hier is een win-win situatie mogelijk, gezien ook hoogstamboomgaarden geschikte weilanden kunnen vormen. De vraag naar meer laagstamboomgaarden, historische gebouwen en kerkdorpjes, hoewel gezien als typische landschapselementen, is veel minder groot. Op basis van de matrix in Tabel 5.8 blijkt het relevant vooral in te zetten op holle wegen (zichtbaarheid en toegankelijkheid) en hoogstamboomgaarden ter versterking van de landschappelijke identiteit van de regio.

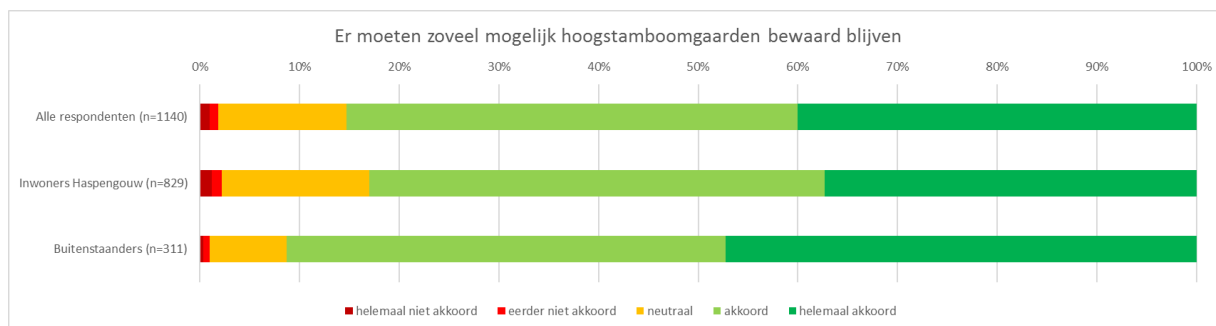

Tabel 5.8 Typische landschapselementen van Haspengouw in relatie tot de tevredenheid over de aanwezigheid van dit landschapselement in de streek

Typische landschapselementen	Vraag naar meer
Holle wegen	groot
Hoogstamboomgaarden	groot
Laagstamboomgaarden	klein
kerkdorpjes	klein
Historische gebouwen	klein

Dat de bevolking het behoud van hoogstamboomgaarden in de regio belangrijk vindt, wordt ook bevestigd door de antwoorden van de respondenten op de stelling ‘Er moeten zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden bewaard blijven.’ (zie Figuur 5.8)

Figuur 5.8: Antwoord van de respondenten op de stelling: ‘Er moeten zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden bewaard blijven’.

Maar liefst 85% van de respondenten ging akkoord met deze stelling. Bij (potentiële) toeristen (buitenstaanders) is deze mening zelfs nog meer uitgesproken: slechts 3 buitenstaanders waren niet akkoord met deze stelling. In Haspengouw waren 18 respondenten (helemaal) niet akkoord met de stelling dat er zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden bewaard moeten blijven. Het merendeel van deze respondenten (16) zijn ex-eigenaars van hoogstamboomgaarden. Bij deze groep speelt wellicht het ‘vrij genot’ van de eigendom een belangrijke rol. Door in te zetten op het behoud van (bestaande) hoogstamboomgaarden, kan dit genot immers beperkt worden (bv. door stedenbouwkundige of beschermingsvoorschriften).

5.2 PERCEPTIE VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW

Na de algemene vragen over de waardering van het Haspengouwse landschap, volgden een reeks vragen die dieper ingingen op de perceptie en waardering van hoogstamboomgaarden. Respondenten die eerder aangaven niets van hoogstamboomgaarden af te weten (Kennisniveau 0, 15 respondenten) kregen deze vragen niet voorgeschied.

Er werden een aantal regelmatig gehoorde uitspraken over hoogstamboomgaarden voorgelegd aan de respondenten. Op die manier trachten we te achterhalen hoe sterk een aantal (voor)oordelen over hoogstamboomgaarden leven.

Respondenten konden al dan niet akkoord gaan met deze stellingen volgens een Likertschaal met 5 mogelijkheden: helemaal niet akkoord – eerder niet akkoord – neutraal – akkoord – helemaal akkoord. De stellingen worden achtereenvolgens behandeld.

5.2.1 Onderhoud van hoogstamboomgaarden

Het onderhoud van hoogstamboomgaarden is arbeidsintensiever dan laagstamboomgaarden of weilanden. De hogere en grotere boomvorm maakt het snoeien van hoogstamfruit moeilijker dan van het kleinere en compactere laagstamfruit. Daarnaast heeft ook de ondergrond een graas- of maaibeheer nodig. Indien dit maaibeheer machinaal gebeurt, is dit, omwille van de aanwezige bomen, moeilijker dan bij 'kale' weilanden waar geen hindernissen zijn. Als de boomgaard nog afgesloten is door een traditionele (meidoorn)haag vergt ook deze regelmatig een snoei- of scheerbeurt.

Om enerzijds na te gaan hoe bewust de bevolking zich is van dit intensieve onderhoud en anderzijds een idee te krijgen van hoe eigenaars dit onderhoud ervaren, werd volgende stelling voorgelegd aan de respondenten:

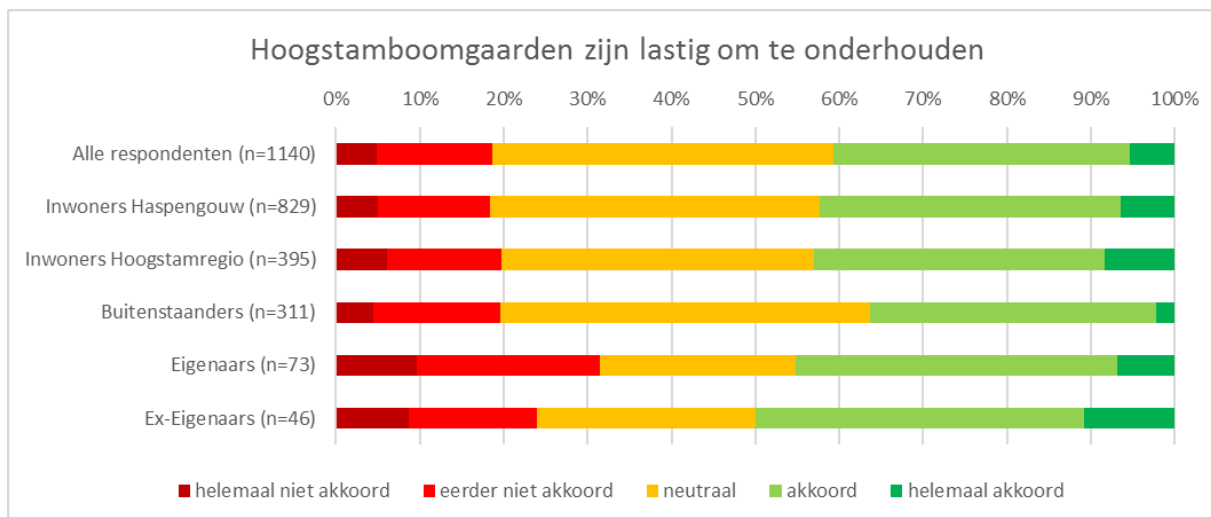
“Hoogstamboomgaarden zijn lastig om te onderhouden”

Uit de antwoorden in relatie tot verschillende bevolkingsgroepen komen een aantal dingen naar voor (zie Figuur 5.9):

- In vergelijking met de inwoners van Haspengouw, gaat er een kleiner percentage buitenstaanders akkoord met de stelling. Wellicht is dit te wijten aan het feit dat inwoners meer vertrouwd zijn met hoogstamboomgaarden en beheersproblematieken ten gevolge van het intensieve onderhoud;
- (Ex)-eigenaars geven veel minder een neutraal antwoord (20% versus 40% van alle respondenten). Zoals te verwachten is deze groep in hogere mate (bijna 50%) akkoord met de stelling;
- Verrassend is echter dat ook een hoger percentage van deze groep (25 à 30%) niet akkoord gaat met de stelling. Het is dus niet zo dat het onderhoud, hoewel arbeidsintensief, door eigenaars altijd als lastig wordt ervaren. Kennisniveau blijkt hierin een belangrijke rol te spelen. (Ex)-eigenaars die zelf aangaven veel van hoogstamboomgaarden af te weten geven zijn eerder niet akkoord met de stelling. Mogelijk betreft het hier gepassioneerde eigenaars die de boomgaarden uit liefhebberij behouden en daarom het (extra) onderhoud er graag bijnemen. Een andere mogelijkheid is dat de verschillende respondenten het begrip 'onderhoud' anders interpreteren. Een hoogstamboomgaard kan zowel extensief als intensief beheerd worden. Uiteraard neemt de onderhoudslast toe naarmate de intensiviteit van het beheer stijgt;
- Als we eigenaars en ex-eigenaars met elkaar vergelijken, blijkt in deze tweede groep een hoger percentage het onderhoud lastig te vinden. Dit is mogelijk ook een factor die meegespeeld heeft om de hoogstamboomgaard niet te behouden.

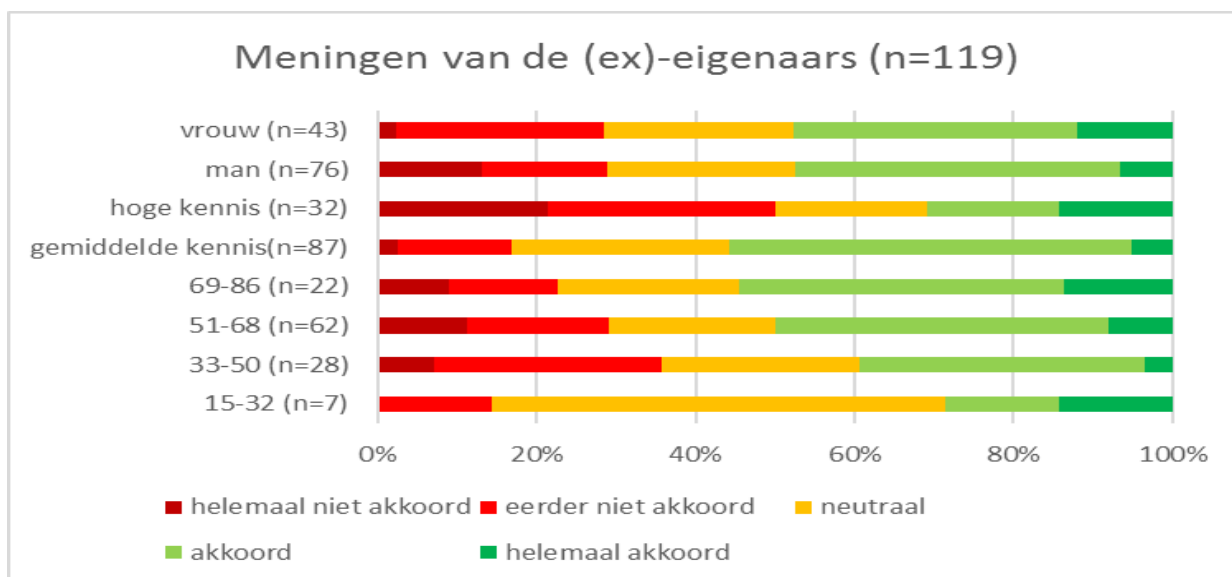

Figuur 5.9: Antwoorden van de respondenten op de stelling 'Hoogstamboomgaarden zijn lastig om te onderhouden'

We bekijken de groep (ex)-eigenaars nader (n=119) en gaan de invloed van achtergrond op de perceptie na (zie Figuur 5.10).

Figuur 5.10: Meningen van (ex)-eigenaars over de stelling: 'Hoogstamboomgaarden zijn lastig om te onderhouden'

Hieruit blijkt het volgende (zie Figuur 5.10):

- Er zijn geen verschillen in perceptie waar te nemen tussen mannelijke en vrouwelijke eigenaars;
- (Ex-)eigenaars met een hoog kennisniveau (n=32) gaan overwegend niet akkoord met de stelling. (Ex-)eigenaars die zichzelf een gemiddeld of laag kennisniveau gaven zijn daarentegen overwegend wel akkoord met de stelling. Eigenaars ervaren een gebrek aan kennis dus mogelijk als een obstakel, waardoor het onderhoud lastig gevonden wordt. Als voor de eigenaars duidelijk is wat er dient te gebeuren wordt het onderhoud mogelijk veel minder als lastig ervaren;

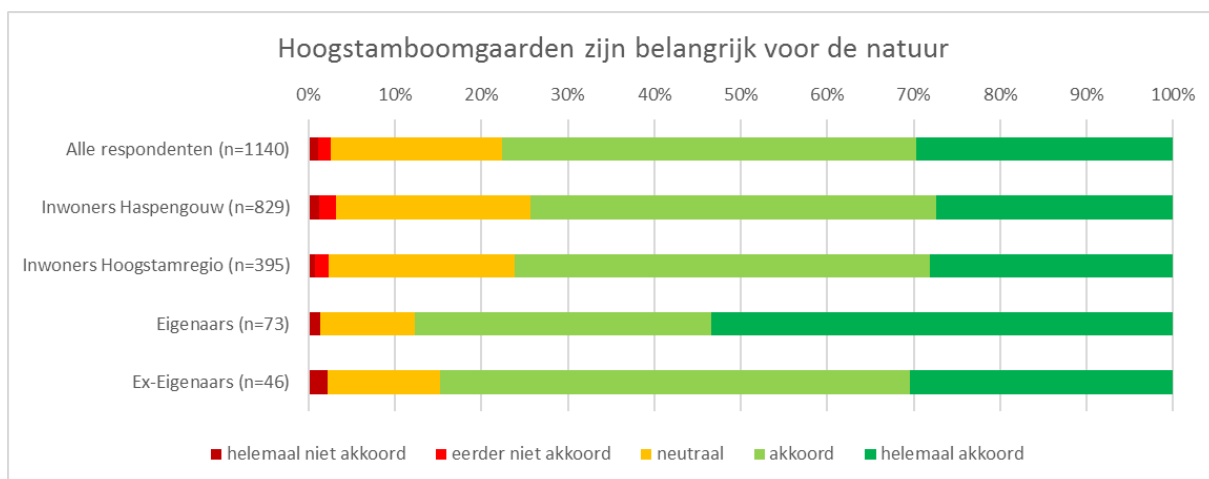
- Zoals te verwachten stijgt het percentage respondenten dat akkoord gaat met de stelling met de leeftijdsgroep en daalt het percentage respondenten dat niet akkoord gaat met de leeftijdsgroep (met uitzondering van de jongste leeftijdscategorie). Dit is wellicht het gevolg van de relatie tussen fysieke gezondheid/kracht en leeftijd.

5.2.2 Natuurwaarde van hoogstamboomgaarden

Toen hoogstamboomgaarden economisch minder interessant werden en uit het landschap verdwenen, kwamen deze landschapselementen meer onder de aandacht. Er werden verenigingen opgericht die zich inzetten voor het behoud van de hoogstamboomgaarden en acties ondernomen om de achteruitgang van deze landschapselementen te stoppen en hun behoud te verzekeren. Het belang van hoogstamboomgaarden werd vanuit deze groepen gemotiveerd vanuit andere dan economische waarden waarbij de ecologische waarde steeds één van de belangrijkste argumenten is geweest. Daarom werd ook volgende stelling opgenomen:

“Hoogstamboomgaarden zijn belangrijk voor de natuur”

Figuur 5.11: Antwoorden van de respondenten op de stelling ‘Hoogstamboomgaarden zijn belangrijk voor de natuur’

Uit de antwoorden (zie Figuur 5.11) blijkt dat de communicatie en acties vruchten afwierpen. Bijna 80% van de respondenten (en 75% van de inwoners van Haspengouw) is immers akkoord met deze stelling en slechts een klein percentage is niet akkoord. Er werden geen opvallende verschillen vastgesteld tussen verschillende leeftijdsgroepen, geslacht en kennis van het onderwerp. Opvallend is wel dat (ex)-eigenaars in grotere mate akkoord zijn met deze stelling dan de ‘gemiddelde’ inwoner. Eigenaars zijn zich over het algemeen dus bewust van de natuurwaarde van hoogstamboomgaarden.

5.2.3 Hoogstamboomgaarden en ziektes

Haspengouw is de belangrijkste fruitstreek van Vlaanderen. De professionele fruitteelt heeft regelmatig te kampen met ziektes die niet altijd behandelbaar zijn. In zulke gevallen is voorkomen de enige oplossing. Little Cherry virus (kersen) en bacterievuur (peren) zijn ziekten die zich gemakkelijk verspreiden en snel tot epidemieën kunnen leiden. Vaak is het rooien van besmette bomen de enige remedie tegen het verder verspreiden van deze ziektes. Ook regelmatige controle van de fruitbomen en omringende (meidoorn)hagen om ziektehaarden zo snel mogelijk vast te stellen en de nodige maatregelen te nemen is noodzakelijk. Aangezien dit laatste vaak niet gebeurt in hoogstamboomgaarden, worden deze door de professionele sector vaak met de vinger gewezen als

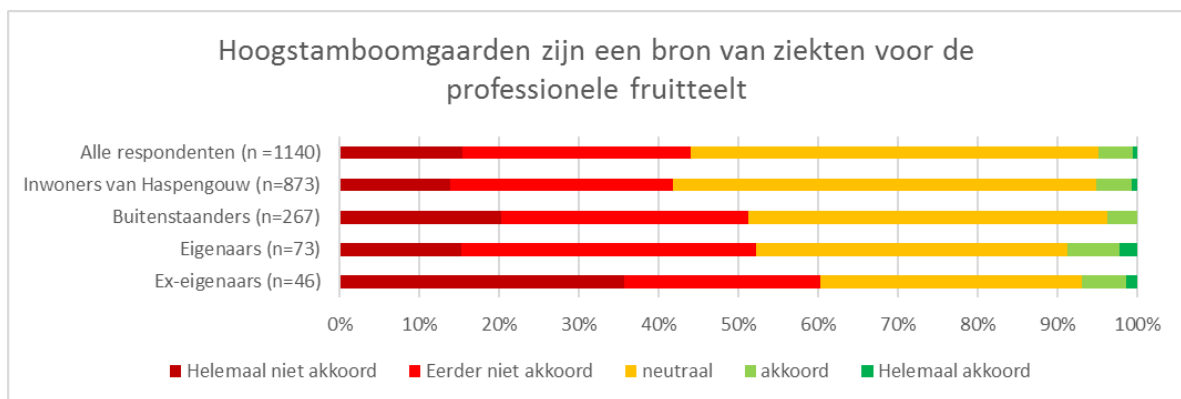

ziektehaarden. Dit wordt ook regelmatig opgepikt door de pers. Daarom werd volgende stelling opgenomen:

“Hoogstamboomgaarden zijn een bron van ziekten voor de professionele fruitteelt.”

In de praktijk blijken de ziektes echter het meest voor te komen in de laagstamboomgaarden. Door de grotere variatie aan soorten en ouderdom van de fruitbomen zijn hoogstamboomgaarden vaak minder gevoelig aan (de verspreiding) van ziektes. De grotere biodiversiteit zorgt hier voor een zeker ecologisch evenwicht. Dat neemt niet weg dat de kans altijd bestaat dat een ziekte uit een hoogstamboomgaard kan overslaan naar een (gevoeligere) laagstamboomgaard, waar deze tot grote (economische) schade kan leiden. Waakzaamheid en controle zijn dus zeker vereist.

Figuur 5.12 Antwoorden van de respondenten op de stelling: "Hoogstamboomgaarden zijn een bron van ziekten voor de professionele fruitteelt"

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat een groot deel van de respondenten niet akkoord is met de stelling (zie Figuur 5.12). Dit is goed nieuws voor het imago van de hoogstamboomgaarden, maar wijst er ook op dat educatie en sensibilisatie omtrent ziektegevoeligheid en -verspreiding zeker nog nodig zijn om de verstandhouding tussen professionele telers en hoogstamboomgaarden te verbeteren. Bij de (ex)-eigenaars is er enerzijds een hoger percentage akkoord met de stelling, mogelijk omdat ze hier al op aangesproken werden. Anderzijds is hier ook een hoger percentage niet akkoord. Binnen de bevraging werd er niet naar het beroep van de respondenten gepeild. We weten dus niet hoeveel professionele telers deelnamen. Aan ex-eigenaars werd wel gevraagd naar de reden waarom ze ondertussen geen hoogstamboomgaard meer hebben. 4 van deze respondenten gaven aan hun hoogstamboomgaard vervangen te hebben door een laagstamboomgaard. We kunnen er dus vanuit gaan dat deze 4 professionele fruittelers zijn. Opvallend is dat 3 van deze 4 eerder niet akkoord gaan met de stelling: kennis van hoogstamboomgaarden draagt dus bij tot een betere perceptie bij laagstamtelers.

5.3 WAARDERING VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW

Een reeks vragen ging dieper in op de waardering van hoogstamboomgaarden. Er werd gepeild naar de esthetische waarde en de materiële (functionele) waarde van hoogstamboomgaarden, zowel op dit moment (gebruikswaarde) als in de toekomst (toekomstwaarde).

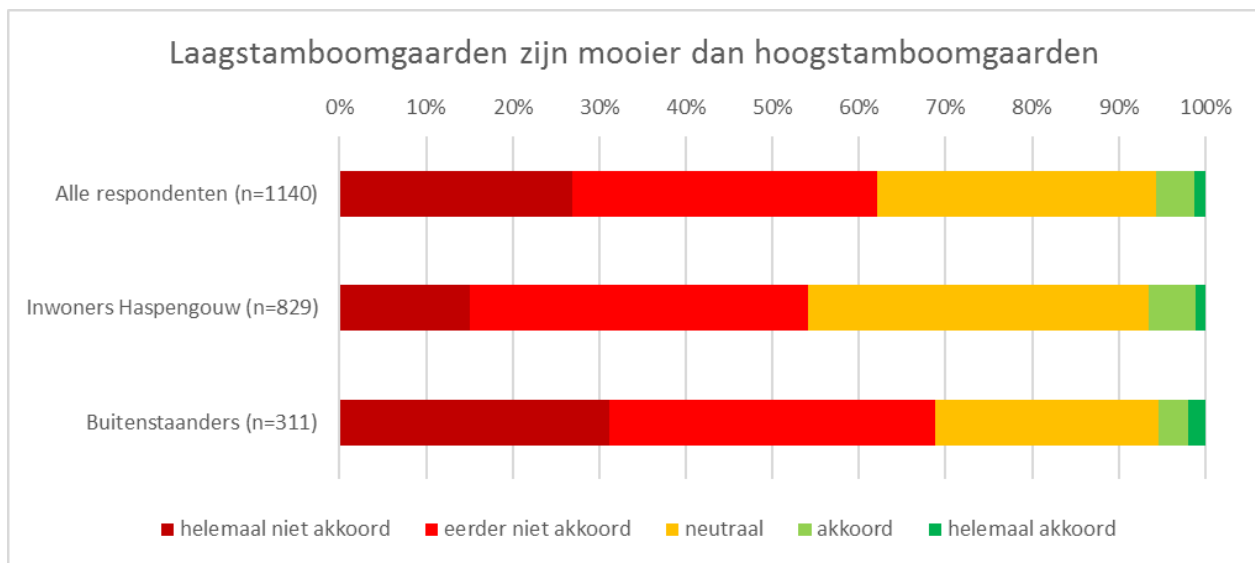

5.3.1 Esthetische waarde van hoogstamboomgaarden

Er wordt algemeen aangenomen dat hoogstamboomgaarden een hogere belevingswaarde hebben dan laagstamboomgaarden. Dat toeristen/recreanten hoogstamboomgaarden in het landschap sterk waarderen bleek al uit een bevraging van 113 wandelaars in Haspengouw, waar reeksen foto's werden voorgelegd met typische Haspengouwse landschappen. Foto's met hoogstamboomgaarden kwamen hieruit als de meest gewaardeerde landschappen (Demeyer & Turkelboom 2017). Om na te gaan of dit ook breder en 'universeel' geldt, werd aan de respondenten volgende stelling voorgelegd:

"Laagstamboomgaarden zijn mooier dan hoogstamboomgaarden"

Figuur 5.13 Verdeling van de meningen van de respondenten over de stelling: "laagstamboomgaarden zijn mooier dan hoogstamboomgaarden"

De antwoorden van de respondenten op deze stelling bevestigen de aanname (zie Figuur 5.13): Circa 60% van de respondenten vindt hoogstamboomgaarden mooier dan laagstamboomgaarden en minder dan 10% vindt laagstamboomgaarden mooier. Bij buitenstaanders (en dus potentiële toeristen) ligt dit percentage zelfs nog hoger. Toch kunnen we niet stellen dat deze esthetische waarde een 'universele' waarde is. Bijna 40% van de bevolking houdt er immers een andere mening op na. Daarom keken we voor de respondenten binnen Haspengouw (n=829), of er een relatie kon gelegd worden tussen belevingswaarde en achtergrond van de respondenten. Hieruit volgen enkele vaststellingen:

- **Leeftijd:** het aantal respondenten die niet akkoord gaan met de stelling stijgt met de leeftijdsgroep. Dit is wellicht te wijten aan het referentiebeeld dat deze groepen kennen (zien 4.3.3). De jongste groep (15-32 jaar) is eerder neutraal wat betreft het verschil in belevingswaarde tussen laagstam- en hoogstamboomgaarden (47%). Bij alle andere leeftijdsgroepen is de voorkeur voor hoogstamboomgaarden meer uitgesproken (meer dan 60% niet akkoord met de stelling) en zijn de verschillen niet zo groot;
- **Geografische herkomst:** autochtone inwoners gaan meer niet akkoord met de stelling (meer dan 62%) dan inwijkelingen (54%). Mogelijk ligt dit aan het referentiebeeld. Inwijkelingen lijken wat dat betreft meer op jongeren;
- **Kennisniveau en relatie met hoogstamboomgaarden:** Het kennisniveau van hoogstamboomgaarden heeft een belangrijke invloed op de belevingswaarde. Respondenten die zelf aangeven weinig te kennen van hoogstamboomgaarden zijn overwegend neutraal over

de stelling (64%). Respondenten met een gemiddelde kennis hebben een grotere voorkeur voor hoogstamboomgaarden (55%). Als de respondenten een hoge kennis van het onderwerp hebben, is deze voorkeur nog meer uitgesproken (74%). Hetzelfde stellen we vast voor de relatie met hoogstamboomgaarden. Respondenten die nooit in contact komen met hoogstamboomgaarden staan overwegend neutraal tegenover de stelling (46%). Van de respondenten die op een passieve manier in contact komen met hoogstamboomgaarden verkiest 59% hoogstamboomgaarden boven laagstamboomgaarden. Als respondenten actief bezig zijn met hoogstamboomgaarden loopt dit percentage nog op tot 78%;

- **Gender:** Een opvallende vaststelling is dat mannen een meer uitgesproken visuele voorkeur voor hoogstamboomgaarden hebben (68%) dan vrouwen (50%). Dit is niet enkel te wijten aan een verschil in kennisniveau en betrokkenheid bij hoogstamboomgaarden. Dubbel zoveel mannen dan vrouwen geven namelijk aan een hoge kennis te hebben van hoogstamboomgaarden en er actief mee bezig te zijn. Als we echter enkel de mening van respondenten binnen eenzelfde kennisniveau bekijken blijft het verschil in waardering tussen mannen en vrouwen overeind: vrouwen zijn duidelijk meer neutraal ten opzichte van de stelling dan mannen.

5.3.2 Materiële waarde van hoogstamboomgaarden

De productiefunctie van hoogstamboomgaarden met economische doeleinden is sinds de jaren 1950 sterk afgenomen. Het bewaren van hoogstamboomgaarden in het landschap hangt in belangrijke mate samen met de functies die deze landschapselementen (kunnen) vervullen voor verschillende bevolkingsgroepen. Daarom werd aan de respondenten volgende vraag gesteld: “Wat zijn de drie belangrijkste functies die hoogstamboomgaarden volgens jou moeten vervullen in Haspengouw?”. De beperking tot drie keuzes werd opgelegd om na te gaan aan welke (mogelijke) functies het meest belang gehecht wordt.

Er werd een lijst van 10 mogelijkheden en een open (eventueel) zelf in te vullen veld voorgelegd.

Deze kunnen als volgt onderverdeeld worden:

- Openbare functies
  - Een publieke plek om te recreëren/ontmoetingsplek (zoals picknicken, zelf plukken, openbaar groen,...)
  - Een (onderdeel van een) natuurgebied
  - Natuurbegraafplaats
- Economische functies
  - Productie van fruit
  - Een kans voor sociale tewerkstelling
  - Een weiland voor koeien/paarden/schapen
  - Een plek voor landbouw/natuureducatie
  - Een aantrekkingskracht voor toerisme/recreatie
- Maatschappelijke functies
  - Het in stand houden van verschillende oude fruitvarianten
  - Een groene plek/groene long in de dorpskern/nabij bewoning

De enige functie die er bovendien steekt (zie Figuur 5.14) is het bewaren van oude fruitrassen en variëteiten (765 respondenten). Het is niet verwonderlijk dat het bewaren van oude rassen een veelgenoemde functie is. Dit is namelijk één van de argumenten die vaak aangevoerd worden in de

strijd om het behoud van hoogstamboomgaarden en waar veel promotie rond wordt gemaakt. Dat er nog een vraag bestaat naar oude rassen stelt de NBS ook regelmatig vast op hun fruitverkoopdagen: mensen blijken vaak op zoek naar heel specifieke variëteiten en sommige rassen zijn in een oogwenk uitverkocht. Uit gesprekken met inwoners en belanghebbenden gedurende het project rond de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan blijkt dat veel inwoners hoogstamboomgaarden als erfgoed beschouwen. De oude rassen en variëteiten, vaak typische en uniek voor de streek worden gezien als het belangrijkste erfgoedelement.

Uit vele studies blijkt dat groen in een woonomgeving een positief effect heeft op de gezondheid en het welbevinden van de inwoners. Ook mensen zelf hechten veel waarde aan een groene woonomgeving, iets dat tot uiting komt in de verkoopwaarde van huizen en gronden (Aertsens et al. 2012). In een bosarme regio zoals Haspengouw lijkt het dus logisch dat de historisch aanwezige hoogstamboomgaarden die functie op zich nemen. Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat hier, ook bij de bevolking, een groot draagvlak voor is. 379 respondenten duidde dit als belangrijke functie aan (zie Figuur 5.14).

Functies als educatie (124 respondenten), sociale tewerkstelling (79 respondenten) en natuurbegraafplaats (39 respondenten) worden het minst belangrijk geacht. De andere functies zitten ongeveer op hetzelfde niveau, wat nog maar eens de multifunctionaliteit van het landschapselement benadrukt.

Figuur 5.14 Belangrijkste functies voor hoogstamboomgaarden volgens de respondenten (n=1144)

We vergeleken de antwoorden van (ex-)eigenaars, inwoners van Haspengouw en (potentiële) toeristen (buitenstaanders). De (ex)eigenaars werden niet meer meegerekend in de andere twee groepen (zie Tabel 5.9). We stellen hier een aantal verschillen vast.

Tabel 5.9: Vijf belangrijkste functies voor hoogstamboomgaarden volgens inwoners, buitenstaanders en (ex)eigenaars (n=1140)

Inwoners Haspengouw (n=737)	Buitenstaanders (n=284)	(ex)-eigenaars (n=119)
Oude rassen (63%)	Oude rassen (71%)	Oude rassen (82%)
Weiland (33%)	Groene long (44%)	Groene long (50%)
Publieke plaats (28%)	natuurgebied (35%)	Weiland (37%)
Aantrekking toerisme (27%)	Fruitproductie (30%)	Aantrekking toerisme (34%)
Groene long (26%)	Publieke plaats (29%)	Natuurgebied (22%)

Het bewaren van oude rassen is voor alle doelgroepen, maar vooral voor eigenaars, de belangrijkste functie. Het is opvallend dat inwoners minder waarde hechten aan de rassen dan buitenstaanders (63% versus 71% van de respondenten uit deze doelgroepen).

- Inwoners en (ex)-eigenaars vinden het gebruik als weiland een belangrijke functie voor hoogstamboomgaarden;
- (Ex)-eigenaars beschouwen dit echter als veel minder belangrijk (16%);
- Inwoners (28%) en buitenstaanders (29%) vinden een publieke functie voor hoogstamboomgaarden vrij belangrijk. (Ex)-eigenaars kozen dit veel minder (19%);
- (Ex)-Eigenaars beschouwen hun hoogstamboomgaard veel meer als een groene long (50%) dan inwoners (26%).

Hoogstamboomgaarden hadden, historisch gezien, een dubbele functie: fruitproductie en grasweide voor het vee. Ex-eigenaars (37%) en inwoners van Haspengouw (33%) hechten vooral nog veel belang aan de functie als weiland. Dit is in overeenstemming met de realiteit. Ongeveer de helft van de nog aanwezige hoogstamboomgaarden staat geregistreerd als grasland of weiland.

Inwoners (23%) en vooral buitenstaanders (30%) zien nog een belangrijke functie weggelegd voor fruitproductie. Hier zit nog potentie voor het toeristisch vermarkten van hoogstamboomgaarden. Uit de bevraging van recreanten in Haspengouw door het INBO (Demeyer & Turkelboom, 2011) bleek er immers vooral een bereidheid te zijn om bij te dragen aan onderhoudskosten van hoogstamboomgaarden door de aankoop van lokaal fruit(sap). Bij eigenaars is het aantal respondenten dat nog belang hecht aan de fruitproductie van hoogstamboomgaarden echter niet zo groot (16%). Mogelijk kunnen nieuwe landbouwsystemen zoals *agroforestry* een bijdrage leveren aan het herstellen van de combinatie weiland-fruitproductie om zowel voor toeristen/inwoners als eigenaars een win-winsituatie op te leveren. Bijna één derde van de respondenten geeft immers aan dat het aantrekken van toerisme een functie is die hoogstamboomgaarden kunnen vervullen. Eén van de respondenten stelt *“Bij hoogstamboomgaarden horen koeien. Als je dus niet zorgt dat dit samenspel hersteld wordt, heeft het geen nut om hoogstamboomgaarden te behouden.”* Een andere respondent opperde het gebruik van hoogstamboomgaarden als weiland voor varkens, van nature bosdieren, in het vrije antwoordveld.

Bij de inwoners en buitenstaanders van Haspengouw is er ook een zekere vraag naar het ‘beleven’ van een boomgaard als natuurgebied, openbare ruimte (bv. picknickplaats), als plaats voor landbouw en/of natuureducatie en in enkele gevallen als natuurbegraafplaats. ‘Een stille plek’ of een ‘plaats om tot rust te komen’ werd ook enkele malen vermeld in het vrije antwoordveld. Het draagvlak bij eigenaars voor deze ‘publiekere’ functies is iets minder groot. Een functie als natuurgebied kon wel 22% van de eigenaars overtuigen. In het vrije antwoordveld werd, zowel door eigenaars als andere respondenten, enkele keren de biodiversiteit en functie als habitat voor vogels en andere dieren vermeld.

Bij de Haspengouwse respondenten werd er gekeken naar verschillen in demografische en geografische achtergrond. De belangrijkste bevindingen worden hieronder opgenomen. De trends van de verschillende groepen komen in grote mate overeen met wat voor alle inwoners van Haspengouw werd vastgesteld, maar er blijken wel verschillen in nuances te zijn tussen verschillende groepen.

Vooreerst blijkt er een verschil te zijn tussen de mate waarin de jongste groep (15-32 jaar) belang hecht aan bepaalde functies in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen. Het verschil is het grootst met de oudste groep (69-86 jaar).

- De jongste bevolkingsgroep (15-32 jaar) hecht minder belang aan het bewaren van oude fruitrassen (46%) dan oudere groepen (64-75%). Dit is ook niet verwonderlijk daar deze oudere rassen vaak niet meer gekend zijn bij de jongeren;
- Daar tegenover staat dat beduidend meer jongeren (36%) dan ouderen (10 à 20%) vinden dat fruitproductie nog een belangrijke functie kan zijn voor hoogstamboomgaarden;
- De jongste groep hecht veel meer belang aan hoogstamboomgaarden als een plaats voor natuur-en/of landbouweducatie dan de oudere groepen (22% vs ca 10%). Bij de jongeren is er dus wel een zekere behoefte aan kennis over hoogstamboomgaarden waar te nemen;
- De twee jongste groepen worden meer aangesproken door openbare functies zoals natuurgebied of een publieke plek (circa 1/3) dan de twee oudste groepen (circa 1/4).

Ook tussen mannen en vrouwen merken we een aantal verschillen:

- Vrouwen hechten meer belang aan fruitproductie (27% versus 17%) en aan een publieke functie zoals park, picknickplek (32% versus 21%);
- Mannen zien hoogstamboomgaarden iets meer als een aantrekkingspool voor het toerisme (32% versus 25%).

Als we de respondenten van de verschillende deelgebieden van Haspengouw met elkaar vergelijken, blijkt:

- Respondenten uit het meer open droge Haspengouw hechten meer belang aan hoogstamboomgaarden als groene long bij de woonkernen (46%) dan hun burens uit het groenere vochtig Haspengouw (38%). Een functie als natuurgebied kent hier echter iets minder aanhang (1/4 versus 1/3 van de respondenten);
- Respondenten uit de fruitregio (overgangsgebied) hechten meer aandacht aan de aantrekkingskracht voor het toerisme dan de rest van Haspengouw (1/3 versus 1/4). Ook meer van deze inwoners vinden een functie als natuurgebied belangrijk (34% versus 28%).

5.4 KNELPUNTEN EN KANSEN VOOR DE TOEKOMST VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW

Er zijn een aantal belangrijke factoren die het voortbestaan van hoogstamboomgaarden bedreigen zoals gronddruk en een hoge kosten-baten verhouding die soms leidt tot omschakeling of verwaarlozing van de boomgaarden. Om een zeker inzicht te krijgen in de verhouding van deze factoren, werd aan ex-eigenaars gevraagd wat er met hun voormalige hoogstamboomgaard gebeurd is.

46 respondenten gaven aan ooit eigenaar van een hoogstamboomgaard geweest te zijn. Drie van deze respondenten zijn ondertussen verhuisd, maar de hoogstamboomgaard is wel nog in het bezit van hun ouders. Deze worden dus verder buiten beschouwing gelaten.

De overgrote meerderheid (34 respondenten) geeft aan dat de grond waarop de hoogstamboomgaard stond niet meer in hun bezit is. Het is onduidelijk wat er mee gebeurd is, maar waarschijnlijk gaat het in de meeste gevallen om verkoop. Eén van de respondenten vermeldde expliciet dat de hoogstamboomgaard verkocht werd als bouwgrond. 13 van deze respondenten gingen akkoord met de stelling dat hoogstamboomgaarden lastig te onderhouden zijn. Mogelijk heeft ook dit een belemmering gevormd voor het behouden van de hoogstamboomgaard.

4 van de respondenten vervingen hun hoogstamboomgaard door een laagstamboomgaard, slechts één van de respondenten verving de hoogstamboomgaard door iets anders. 4 respondenten gaven aan dat de hoogstamboomgaard (door ouderdom en/of verwaarlozing?) kapot was gegaan en niet meer vervangen werd. Drie van deze vier respondenten behoren tot de oudste leeftijdscategorie (69-86 jaar). Uit interviews met oudere eigenaars komt naar boven dat ze hun hoogstamboomgaard wel nog behouden maar niet meer vervangen. Ze hebben het fruit niet meer nodig en het onderhoud is veeleisend. Het is aan de volgende generatie (erfgenamen) om te beslissen wat er daarna met deze hoogstamboomgaarden gebeurt, maar hier merken de eigenaars vaak weinig interesse (Claes, 2018). Wellicht wordt in de meeste gevallen dan overgegaan tot verkoop.

Figuur 5.15: Redenen waarom ex-eigenaars hun hoogstamboomgaard niet meer hebben

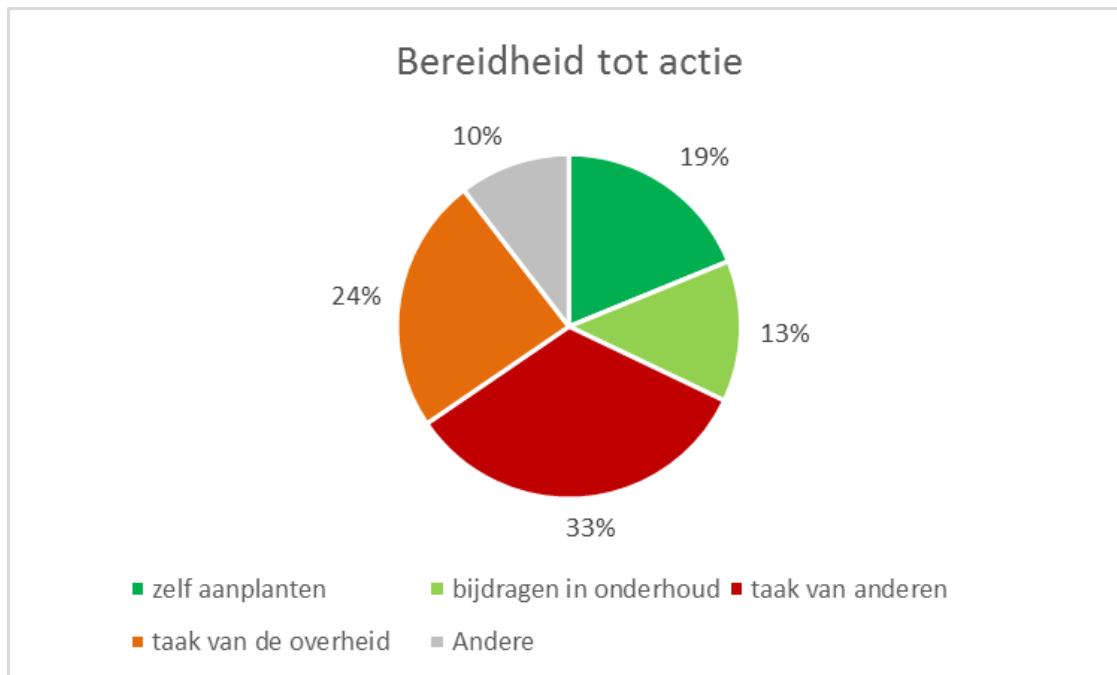
Uit de functionele (materiële) waardering van hoogstamboomgaarden door de respondenten (zie 5.3.25.3.2) komen al een aantal kansen voor hoogstamboomgaarden naar voor. Zo blijkt er voornamelijk bij jongeren en (potentiële) toeristen wel een interesse voor meer publieke functies (educatie, picknickplaats, openbaar groen) en hoogstamfruitproducten. Hoe dit dan uitgewerkt kan worden in een businessmodel vereist nader onderzoek.

Daarnaast werd aan alle respondenten gevraagd of ze zelf actie willen ondernemen om bij te dragen aan het behoud van hoogstamboomgaarden in Haspengouw, door bv. zelf bomen aan te planten of bij te dragen in het onderhoud (Zie Figuur 5.16).

Uit alle voorgaande vragen blijkt dat de meeste respondenten om verschillende redenen belang hechten aan het behoud van hoogstamboomgaarden in Haspengouw. Toch vindt 1/3 van de respondenten dat dit een taak is die door anderen dan zichzelf of door de overheid moet gebeuren. Daar tegenover staat dat bijna ¼ van de respondenten aangeeft bereid te zijn zelf actie te ondernemen door zelf hoogstamfruit aan te planten of bij te dragen in het onderhoud.

Figuur 5.16: Wie heeft volgens de respondenten de taak om actie te ondernemen voor de hoogstamboomgaarden in Haspengouw

Als we de verdeling van deze antwoorden over verschillende bevolkingsgroepen bekijken blijkt het volgende:

- Van de buitenstaanders vulden veel respondenten in dat ze niet actief willen/kunnen bijdragen omdat ze niet in Haspengouw wonen. Een aantal geven aan dat dit een taak is van de inwoners van Haspengouw, van de landbouwers (met overheidssteun) of van gespecialiseerde organisaties zoals Natuurpunt, het Regionaal Landschap of de Nationale Boomgaardenstichting. Een enkeling vermeldt wel te willen bijdragen voor toeristisch gebruik: bv. plukken als onderdeel van een vakantie in ruil voor een deel van het fruit;
- Bij inwoners van Haspengouw is de bereidheid om zelf actie te ondernemen, begrijpelijk, het kleinst bij de oudste bevolkingsgroep. Veel van hen gaven ook expliciet aan in het open veld dat ze te oud zijn om zelf nog bomen aan te planten en dat dat nu een taak voor de jongeren is;
- Circa 1/3 van de Haspengouwers is bereid zelf actief bij te dragen aan het behoud van hoogstamboomgaarden, ofwel door zelf bomen aan te planten, ofwel door bij te dragen in het onderhoud ofwel op een andere manier. Een aantal respondenten geeft aan wel bereid te zijn om een hoogstamboomgaard aan te planten, maar niet zonder hulp/ondersteuning. In het open veld werden volgende mogelijke acties vermeld: het inventariseren van hoogstamboomgaarden in eigen gemeente, promoten van hoogstamfruit en verwerkte

producten, ondersteunen van organisaties die zich hiervoor inzetten, educatie en sensibilisatie, via sociale economie en sponsoring;

- Redenen die aangehaald worden om zelf geen actie te ondernemen zijn: hoge leeftijd en/of slechte gezondheid, geen plaats om zelf aan te planten, te weinig kennis/geen groene vingers en tijdsgebrek. Een aantal respondenten vermeldt expliciet dat behoud een taak is van de eigenaars, al dan niet met overheidssteun.

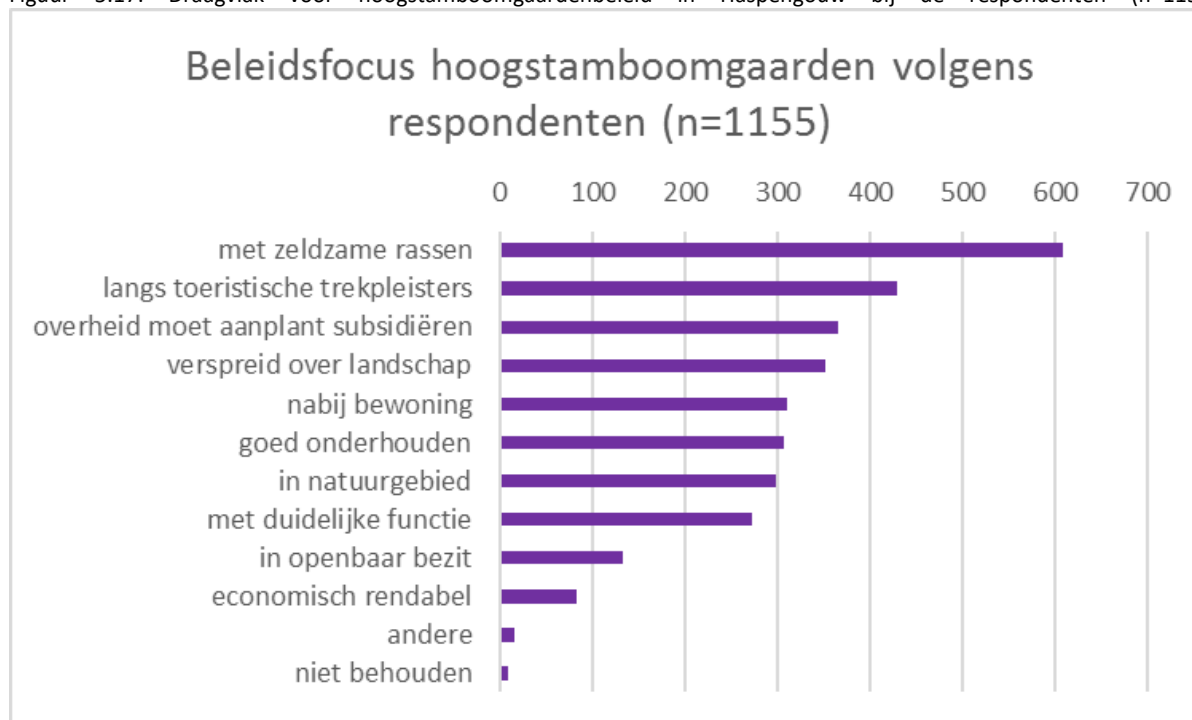
5.5 DRAAGVLAK VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDENBELEID IN HASPENGOUW

Circa een kwart van de respondenten vindt de zorg voor hoogstamboomgaarden een taak van de overheid (zie Figuur 5.16). Om na te gaan voor welke hoogstamboomgaarden en/of acties het meeste draagvlak is, werd aan de respondenten volgende vraag gesteld: 'Wat moeten we in de toekomst volgens jou doen met hoogstamboomgaarden in Haspengouw?'. Respondenten mochten maximaal drie opties aanduiden, zodat de nadruk op de prioriteiten (en dus de gewenste beleidsfocus) kwam te liggen. Er werden 10 opties voorgelegd. Daarnaast konden respondenten ook gebruik maken van een open antwoordveld of kon aangegeven worden dat het behoud van hoogstamboomgaarden volgens hen niet nodig is. De respondenten konden kiezen uit volgende opties:

- Hoogstamboomgaarden bewaren nabij de dorpskern/bewoning
- Hoogstamboomgaarden bewaren hier en daar verspreid over het landschap
- Hoogstamboomgaarden in natuurgebied behouden
- Hoogstamboomgaarden behouden als ze goed onderhouden zijn
- Hoogstamboomgaarden met een duidelijke functie behouden (park, speelboomgaard, natuurbegraafplaats, opbrengstboomgaard,...)
- Economisch rendabele hoogstamboomgaarden behouden
- Hoogstamboomgaarden in openbaar bezit behouden
- Hoogstamboomgaarden behouden langs fietsroutes en toeristische trekpleisters
- Hoogstamboomgaarden met zeldzame of speciale fruitrassen bewaren
- De overheid moet investeren in het aanplanten van nieuwe hoogstamboomgaarden
- Andere – zelf te specificeren
- Hoogstamboomgaarden moeten niet behouden blijven

Figuur 5.17: Draagvlak voor hoogstamboomgaardenbeleid in Haspengouw bij de respondenten (n=1155)

Uit de antwoorden (zie Figuur 5.17) blijkt dat er een groot draagvlak is voor het inzetten op behoud van hoogstamboomgaarden. Slechts 8 respondenten gaven aan dat hoogstamboomgaarden niet behouden moeten blijven. In overeenstemming met de belangrijkste functies die aan hoogstamboomgaarden toegekend worden, vinden de respondenten het behoud van hoogstamboomgaarden die oude en zeldzame rassen bevatten het meest prioritair. Ook het behoud langs fietsroutes en toeristische trekpleisters, en dus het uitspelen van hoogstamboomgaarden als toeristische troef, werd door veel respondenten (circa 1/3) geselecteerd. Eén respondent merkte op dat hij liever geen (fruit)bomen langs fietspaden ziet omwille van hinder door bladeren en overhangende takken. Opvallend is dat slechts 82 respondenten economische rendabiliteit een noodzakelijke voorwaarde vinden om hoogstamboomgaarden te behouden. De meeste respondenten vinden andere waarden, zoals natuur, sociale functie, aantrekkelijke woon- en recreatie-omgeving, ... belangrijkere redenen om in te zetten op het behoud. Ongeveer de helft van de respondenten vindt dat het overheid het (her)aanplanten van hoogstamboomgaarden moet subsidiëren, maar in het vrije opmerkingsveld merkten verschillende respondenten op dat de overheid (vooral) ook het onderhoud van hoogstamboomgaarden moet ondersteunen.

Tabel 5.10: Beleidsfocus volgens inwoners van Haspengouw, buitenstaanders en (ex-)eigenaars

Inwoners Haspengouw (n=737)	Buitenstaanders (n=284)	(ex-)eigenaars (n=119)
Oude rassen (50%)	Oude rassen (61%)	Oude rassen (55%)
Langs toeristische trekpleisters (38%)	Aanplant subsidiëren (36%)	Aanplant subsidiëren (41%)
Verspreid in landschap (31%)	Langs toeristische trekpleisters (35%)	Nabij bewoning (40%)
Aanplant subsidiëren (29%)	Verspreid in landschap (28%)	Langs toeristische trekpleisters (39%)
Goed onderhouden (29%)	Nabij bewoning (27%)	Verspreid in landschap (32%)

Als we de prioriteiten van inwoners van Haspengouw, buitenstaanders en (ex-)eigenaars vergelijken, stellen we het volgende vast:

Vooral (ex-)eigenaars ervaren overheidssteun voor het (her)aanplanten van hoogstamboomgaarden als noodzakelijk (41%). Een aantal eigenaars merken in het vrije opmerkingsveld op dat niet enkel de aanplant, maar ook het onderhoud ondersteund moet worden. Eén eigenaar laat weten dat dit bedrag voldoende moet zijn en eenvoudig aan te vragen. Eigenaars zien op tegen de papierberg die moet doorworsteld worden om uiteindelijk slechts 2 à 4 euro per boom als subsidiebedrag te ontvangen. Dezelfde eigenaar gaf aan liever meer stimulerende dan beperkende maatregelen (kapvergunning, bescherming enz.) door de overheid te zien. Eén van de respondenten meldt specifiek het stimuleren van (vee)boeren voor het (opnieuw) aanplanten van hoogstamfruit in hun weilanden.

Voor (ex-)eigenaars is het goed onderhouden zijn van hoogstamboomgaarden minder belangrijk dan voor inwoners (20 vs 29% van de respondenten). Eigenaars en andere respondenten hechten een ander belang aan het onderhoud van hoogstamboomgaarden. Dat inwoners groot belang hechten aan goed onderhouden boomgaarden blijkt ook uit een ander deelonderzoek dat specifiek peilde naar de aspecten van hoogstamboomgaarden die inwoners het meest waarderen (Vaes 2017). Eén van de respondenten meldde expliciet dat er meer aandacht moet geschonken worden aan het verwijderen en vervangen van zieke en dode bomen.

Een duidelijke functie (11%) of economische rendabiliteit (7%) is voor (ex-)eigenaars niet prioritair om hoogstamboomgaarden te behouden. Een kwart van de inwoners en buitenstaanders vindt een duidelijk (niet noodzakelijk economische) functie wel belangrijk om inspanningen voor het behoud te verantwoorden.

Binnen Haspengouw (n=837) gingen we na of er andere klemtonen gelegd werden afhankelijk van de geografische en demografische achtergrond van de respondenten. De belangrijkste bevindingen worden hieronder opgenomen. De trends van de verschillende groepen komen in grote mate overeen met wat voor alle inwoners van Haspengouw werd vastgesteld, maar er blijken wel verschillen in nuances te zijn tussen verschillende groepen.

Bij vergelijking van de verschillende leeftijdscategorieën stellen we het volgende vast:

- De oudste groep (69-87 jaar) hecht het meest belang aan het behouden van hoogstamboomgaarden nabij de dorpskern en bewoning, meer dan de andere leeftijdsgroepen (35% versus circa 25%);
- De groep 33-50 jaar hecht meer belang aan het behouden van hoogstamboomgaarden in natuurgebieden (33%) dan de andere leeftijdsgroepen (20 à 25%);
- De jongste en oudste bevolkingsgroepen vinden het inzetten op behoud van goed onderhouden hoogstamboomgaarden belangrijker dan de 33-68 jarigen (respectievelijk circa 38% en circa 25% van de respondenten);
- De twee jongste groepen (32 à 35%) vinden een duidelijke functie voor hoogstamboomgaarden belangrijker dan de twee oudste groepen (17 à 20%).

Ook tussen mannen en vrouwen merken we een aantal verschillen. Mogelijk is er wel een correlatie met leeftijd. Vrouwen zijn vooral vertegenwoordigd in de jongere leeftijdsgroepen, mannen in de oudere leeftijdsgroepen (zie 4.3.3):

- Mannen hechten meer belang aan een goed onderhoud dan vrouwen (respectievelijk 34% en 26% van de respondenten);
- 27% van de vrouwen vindt een duidelijke functie voor hoogstamboomgaarden een voorwaarde voor behoud, tegenover 18% van de mannen;
- Mannen zien een grotere rol voor de overheid weggelegd. 34% van de mannen (vs 25% van de vrouwen) vindt dat de overheid het (her)aanplanten van hoogstamboomgaarden moet

subsiëren. 13% van de mannen (versus 7% van de vrouwen) vindt dat hoogstamboomgaarden in openbaar bezit behouden moeten blijven.

Als we de respondenten van de verschillende deelgebieden van Haspengouw met elkaar vergelijken, blijkt:

- Respondenten uit droog Haspengouw verkiezen behoud van hoogstamboomgaarden nabij dorpskernen (32%) boven behoud verspreid in het landschap (28%). Respondenten uit vochtig Haspengouw zetten deze prioriteiten andersom: 34% verkiest het behouden van hoogstamboomgaarden verspreid in het landschap en 23% nabij bewoning. Dit komt overeen met het verschillende landschapsbeeld van beide deelregio's. In droog Haspengouw zijn hoogstamboomgaarden altijd traditioneel geconcentreerd geweest rond de dorpskernen en nabij bewoning;
- De inwoners van droog Haspengouw hechten meer belang aan goed onderhouden hoogstamboomgaarden (34%) dan inwoners uit vochtig Haspengouw (25%).

We kunnen de verschillen die we vaststellen voor de deelgebieden onafhankelijk beschouwen van de verschillen in leeftijd en geslacht: de demografische spreiding is in beide gebieden immers gelijkaardig.

5.6 CONCLUSIE

Als we de onderzoekshypothesen toetsen aan de onderzoeksresultaten komen we tot deze conclusies:

“Onbekend maakt onbemind” is een stelling die zeker van toepassing is op de perceptie en waardering van hoogstamboomgaarden. Hoe groter de kennis van en hoe sterker de relatie met hoogstamboomgaarden, hoe hoger de waardering voor deze landschapselementen. Het loont dus om in te zetten op educatie en sensibilisatie om zowel de waardering als het draagvlak te verhogen.

Factoren als leeftijd, woonplaats en geografische herkomst beïnvloeden het landschapsbeeld van de respondenten en ook de waardering van hoogstamboomgaarden in het landschap. De invloed van deze achtergrondfactoren is echter minder sterk dan de invloed van het kennisniveau. De trends zijn voor alle bevolkingsgroepen gelijkaardig maar er worden soms verschillende klemtonen gelegd, die terug te voeren zijn op het landschapsbeeld. Dit verschil in klemtonen komt onder andere naar voor tussen inwoners van droog en vochtig Haspengouw: de landschappelijke eigenheid van de verschillende deelregio's beïnvloedt zowel de waardering als de gewenste beleidsfocus. Bij het uittekenen van een hoogstamboomgaardenbeleid is het dus belangrijk rekening te houden met deze landschappelijke verscheidenheid.

We stellen vast dat de achtergrond van de respondenten zowel invloed uitoefent op de materiële/functionele waarde van hoogstamboomgaarden, als op de immateriële waarden zoals esthetische waarde en identiteitswaarde. De immateriële waarden zijn dus niet 'universeler' dan de materiële waarde. Een ruime meerderheid van de respondenten (meer dan 2/3) vindt de erfgoedwaarde van hoogstamboomgaarden (meer bepaald de oude rassen en variëteiten) één van de belangrijkste waarden die aan deze landschapselementen kunnen worden toegekend. Daarnaast is ruim 80% van de respondenten het eens over de natuurwaarde van hoogstamboomgaarden. Naast deze twee waarden leggen de respondenten, vanuit hun eigen perspectief, prioriteiten bij verschillende andere waarden van hoogstamboomgaarden. Deze landschapselementen kunnen dus

zeker algemeen als waardevol beschouwd worden. Meer dan 80% van de respondenten is het er dan ook over eens dat er zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden in Haspengouw bewaard moeten blijven.

6 INPUT VOOR HET ONROERENDERFGOEDRICHTPLAN

We kijken terug naar de onderzoeksvragen die we in het kader van de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan stelden (zie 1.2.3) en formuleren, vanuit dit deelonderzoek antwoorden en aanbevelingen.

6.1 WELKE ROL (KUNNEN) HOOGSTAMBOOMGAARDEN SPELEN IN DE HASPENGOUWSE IDENTITEIT?

De respondenten beschouwen holle wegen, fruit (hoogstam en laagstam) en (historische) dorpjes en gebouwen als meest essentiële landschapskenmerken van Haspengouw. Hoogstamboomgaarden worden vooral door buitenstaanders beschouwd als het meest essentiële kenmerk van de regio. Binnen Haspengouw is er meer diversiteit en beschouwen vooral inwoners van de fruitregio hoogstamboomgaarden als een essentieel Haspengouws landschapskenmerk. De kennis van en relatie met hoogstamboomgaarden beïnvloeden in belangrijke mate of respondenten hoogstamboomgaarden al dan niet essentieel voor de regio vinden. Het loont bijgevolg om in te zetten op communicatie en sensibilisatie, vooral bij de eigen bevolking. Naar de buitenwereld kan de rol van hoogstamboomgaarden als uniek karakteristiek landschapselement verder gecommuniceerd en versterkt worden.

6.2 WAT IS DE WAARDERING VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW?

Een ruime meerderheid van de respondenten (meer dan 2/3) vindt de erfgoedwaarde van hoogstamboomgaarden (meer bepaald de oude rassen en variëteiten) één van de belangrijkste waarden die aan deze landschapselementen kunnen worden toegekend. Daarnaast is ruim 80% van de respondenten het eens over de natuurwaarde van hoogstamboomgaarden. Ook meer dan de helft van de respondenten vindt hoogstamboomgaarden mooier dan laagstamboomgaarden en kent dus een (grote) esthetische waarde toe aan deze landschapselementen. Vooral buitenstaanders vinden hoogstamboomgaarden mooier en deze landschapselementen kunnen dus als toeristische troef worden uitgespeeld. Circa 1/3 van de respondenten is ervan overtuigd dat hoogstamboomgaarden een waarde hebben als aantrekkingskracht voor het toerisme.

Naast deze waarden leggen de respondenten, vanuit hun eigen perspectief en achtergrond, andere prioriteiten bij de verschillende waarden van hoogstamboomgaarden. Inwoners en oudere respondenten hechten veel belang aan een functie als weiland. Jongeren en buitenstaanders hechten meer belang aan fruitproductie. Jongeren en vrouwen vinden openbare en sociale functies belangrijk. Daarnaast zien jongeren ook een educatieve functie weggelegd voor hoogstamboomgaarden. En voor inwoners van droog Haspengouw vervullen hoogstamboomgaarden een belangrijke rol als groene long bij de dorpskern. Zowel door eigenaars als andere respondenten wordt er nog weinig economische waarde aan hoogstamboomgaarden gehecht.

Kortom, hoogstamboomgaarden zijn multifunctionele waardevolle landschapselementen. Meer dan 80% van de respondenten is het er dan ook over eens dat er zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden

in Haspengouw bewaard moeten blijven. Slechts 8 respondenten vinden niet dat hoogstamboomgaarden behouden moeten blijven.

6.3 WELKE (BELEIDS)INSTRUMENTEN KUNNEN INGEZET WORDEN VOOR HET BEHOUD EN BEHEER VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW?

Binnen de bevraging werd er niet gepeild naar het draagvlak voor specifieke beleidsinstrumenten maar wel naar knelpunten en beleidsprioriteiten. Deze worden hieronder opgenomen. Welke instrumenten hiervoor (het meest) geschikt zijn en welk beleidsniveau hier verantwoordelijk voor is, moet in een latere fase van de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan uitgeklaard worden.

Het aantal hoogstamboomgaarden blijft achteruitgaan. Gronddruk en de vastgoedwaarde van hoogstamboomgaarden spelen, op basis van een korte peiling bij ex-eigenaars, hierin vermoedelijk een belangrijke rol. Ook onderhoud wordt als een belangrijk knelpunt gezien. Het onderhoud van hoogstamboomgaarden wordt door meer dan 40% van de deelnemende (ex)-eigenaars als lastig ervaren en er zijn weinig overheidsmaatregelen die het onderhoud ondersteunen.

Circa 1/3 van de respondenten vindt het behoud van hoogstamboomgaarden een taak van de overheid. Respondenten zijn van mening dat de overheid niet enkel de aanplant maar ook het onderhoud van hoogstamboomgaarden moet subsidiëren/stimuleren. Inwoners van Haspengouw en buitenstaanders vinden het ook belangrijk dat hoogstamboomgaarden goed onderhouden zijn.

Respondenten vinden dat er vooral ingezet moet worden op het behoud van hoogstamboomgaarden met oude fruitrassen/variëteiten. Ook de landschappelijke inplanting is belangrijk. Er is bv. veel draagvlak voor het behouden van hoogstamboomgaarden langs recreatieve routes en toeristische trekpleisters. Er moet bovendien aandacht besteed worden aan de specifieke landschappelijke eigenheid van droog en vochtig Haspengouw. In droog Haspengouw moet er meer aandacht besteed worden aan hoogstamboomgaarden nabij de dorpskern en bewoning, in vochtig Haspengouw is een spreiding over het landschap wenselijker.

Bij verschillende bevolkingsgroepen is er een vraag naar meer openbare en sociale functies voor hoogstamboomgaarden. Hier kan de overheid ook een rol in spelen.

6.4 HOE KUNNEN WE DE ZORG VOOR HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW MAATSCHAPPELIJK VERANKEREN?

Circa 1/3 van de respondenten is bereid om zelf actie te ondernemen om hoogstamboomgaarden te behouden, ofwel door zelf hoogstamfruit aan te planten, ofwel door (financieel) bij te dragen in het onderhoud. We merken hierbij op dat de respondenten meer interesse hebben in hoogstamboomgaarden dan de 'gemiddelde' Haspengouwer en dat de werkelijke actiebereidheid bij de burger lager zal liggen.

Kennis van hoogstamboomgaarden is een cruciaal element in de waardering voor hoogstamboomgaarden en het draagvlak voor een hoogstamboomgaardenbeleid. Inzetten op educatie en sensibilisatie zal dus bijdragen tot de maatschappelijke verankering.

Bij de inwoners en buitenstaanders van Haspengouw is er ook een zekere vraag naar het 'beleven' van een boomgaard als natuurgebied, openbare ruimte (bv. picknickplaats), als plaats voor landbouw en/of

natuureducatie en in enkele gevallen als natuurbegraafplaats. ‘Een stille plek’ of een ‘plaats om tot rust te komen’ werd ook enkele malen vermeld in het vrije antwoordveld. Het draagvlak bij eigenaars voor deze ‘publiekere’ functies is echter minder groot en dit is dus een rol die de overheid moet opnemen. Het openbaar inrichten van hoogstamboomgaarden en het stimuleren van sociaal gebruik van deze landschapselementen kan mee zorgen voor een maatschappelijke verankering.

Inwoners van Haspengouw en vooral buitenstaanders zien nog een belangrijke functie weggelegd voor fruitproductie. In combinatie met het belang dat aan oude, zeldzame (lokale) fruitrassen gehecht wordt, zit hier nog potentie voor het (toeristisch) vermarkten van hoogstamfruit(producten). Eigenaars hechten minder belang aan fruitproductie en waarderen meer een functie als weiland. Mogelijk kunnen nieuwe landbouwsystemen zoals *agroforestry* een bijdrage leveren aan het herstellen van de combinatie weiland-fruitproductie om zowel voor toeristen/inwoners als eigenaars en ondernemers een win-winsituatie op te leveren. Bovendien zorgt dit ook voor een landschappelijke meerwaarde.

7 SAMENVATTING

In het najaar van 2017 werd in een online-bevraging gepeild naar de waardering van hoogstamboomgaarden bij de bevolking, met nadruk op de inwoners van Haspengouw. De bevraging is niet representatief voor heel Haspengouw. Deelnemers aan de bevraging zijn meer vertrouwd met hoogstamboomgaarden en hebben meer interesse in het onderwerp en in landschap algemeen dan de gemiddelde Haspengouwer. In vergelijking met de totale Haspengouwse bevolking zijn jongeren (15-32 jaar) en ouderen (69+) ondervertegenwoordigd. De trends en denkwijzen met betrekking tot waardering van hoogstamboomgaarden en landschap die door middel van deze test aan het licht kwamen, kunnen bijgevolg niet zomaar geëxtrapoleerd worden naar de ganse (Haspengouwse) bevolking. Desalniettemin verschaft de bevraging ons relevante info voor de visie-ontwikkeling voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw in het kader van het onroerenderfgoedrichtplan. We vatten hieronder de belangrijkste resultaten samen (met focus op inwoners van Haspengouw).

Respondenten uiten een sterke voorkeur voor meer gesloten landschappen met veel kleine landschapselementen, natuur, culturele elementen in het landschap en de aanwezigheid van dorpjes en bebouwing in vergezichten. Hoogstamboomgaarden zijn traditionele culturele kleine landschapselementen met een (soms) hoge natuurwaarde die zich veelal bevinden nabij de dorpskernen en (historische) hoeves en gebouwen. Rekening houden met de geuite voorkeuren, kunnen ze dus in belangrijke mate bijdragen aan het verhogen van de landschapsbeleving.

Niettegenstaande administratieve afbakeningen, communicatie en promotie wordt Haspengouw door de meeste respondenten geënt op het fysische landschap. Meer verstedelijkte gemeenten aan de rand zoals Hasselt en Diepenbeek worden doorgaans niet tot Haspengouw gerekend. Anderzijds worden de zuidoostelijke landelijke gemeenten van Vlaams-Brabant met gelijkaardige landschappelijke kenmerken, zoals Landen en Zoutleeuw wel als deel van Haspengouw beschouwd. Het landschap speelt dus een belangrijke rol in de Haspengouwse identiteit. Hoogstamboomgaarden dragen in belangrijke mate bij aan de regionale identiteit van Haspengouw. Typische landschapselementen volgens de inwoners van (Limburgs) Haspengouw zijn holle wegen, historische dorpjes en gebouwen en boomgaarden (zowel hoog-als laagstam) . Door buitenstaanders worden hoogstamboomgaarden als ‘het meest essentiële kenmerk’ van Haspengouw beschouwd, met dank aan toeristische promotie van het bloesem- en fruitlandschap. Kennis van hoogstamboomgaarden en de relatie met dit landschapselement dragen sterk bij tot het beschouwen van hoogstamboomgaarden als karakteristiek landschapselement voor Haspengouw. Inzetten op educatie en sensibilisatie kan het draagvlak voor

hoogstamboomgaarden vergroten en er toe bijdragen dat dit landschapselement kan uitgroeien tot het symbool voor het typische Haspengouwse landschap en streekidentiteit.

Een ruime meerderheid van de respondenten (meer dan 2/3) vindt de erfgoedwaarde van hoogstamboomgaarden (meer bepaald de oude rassen en variëteiten) één van de belangrijkste waarden die aan deze landschapselementen kunnen worden toegekend. Daarnaast is ruim 80% van de respondenten het eens over de natuurwaarde van hoogstamboomgaarden. Ook meer dan de helft van de respondenten vindt hoogstamboomgaarden mooier dan laagstamboomgaarden en kent dus een (grote) esthetische waarde toe aan deze landschapselementen. Vooral buitenstaanders vinden hoogstamboomgaarden mooier en deze landschapselementen kunnen dus als toeristische troef worden uitgespeeld. Circa 1/3 van de respondenten is ervan overtuigd dat hoogstamboomgaarden een waarde hebben als aantrekkingskracht voor het toerisme.

Naast deze waarden leggen de respondenten, vanuit hun eigen perspectief en achtergrond, andere prioriteiten bij de verschillende waarden van hoogstamboomgaarden. Inwoners en oudere respondenten hechten veel belang aan een functie als weiland. Jongeren en buitenstaanders hechten meer belang aan fruitproductie. Jongeren en vrouwen vinden openbare en sociale functies belangrijk. Daarnaast zien jongeren ook een educatieve functie weggelegd voor hoogstamboomgaarden. En voor inwoners van droog Haspengouw vervullen hoogstamboomgaarden een belangrijke rol als groene long bij de dorpskern. Zowel door eigenaars als andere respondenten wordt er nog weinig economische waarde aan hoogstamboomgaarden gehecht.

Kortom, hoogstamboomgaarden zijn multifunctionele waardevolle landschapselementen. Meer dan 80% van de respondenten is het er dan ook over eens dat er zoveel mogelijk hoogstamboomgaarden in Haspengouw bewaard moeten blijven. Volgens 1/3 van de respondenten is dit een taak van de overheid.

Respondenten zijn van mening dat de overheid niet enkel de aanplant maar ook het onderhoud van hoogstamboomgaarden moet subsidiëren/stimuleren. Eigenaars geven aan dat deze subsidie voldoende hoog en makkelijk aan te vragen moet zijn. De meeste respondenten zijn zich bewust dat het onderhoud van hoogstamboomgaarden geen evidentie is. Ook bijna de helft van de deelnemende (ex-)eigenaars vindt hoogstamboomgaarden lastig te onderhouden. Jonge(re) benen, een goede kennis van hoogstamboomgaarden, evenals liefhebberij maken echter dat ook heel wat eigenaars dit onderhoud zelf niet als lastig ervaren. Het ondersteunen van eigenaars bij het onderhoud van hun hoogstamboomgaarden, zowel financieel als d.m.v. begeleiding, is dus een belangrijke factor om een areaal van goed onderhouden hoogstamboomgaarden te verzekeren. Een groot deel van de respondenten (ca 1/3) hecht belang aan goed onderhoud van hoogstamboomgaarden. Daarnaast kunnen goed onderhouden hoogstamboomgaarden ook bijdragen tot een betere verstandhouding met de professionele fruittelers, die (oude en verwaarloosde) hoogstamboomgaarden soms als ziektehaard voor hun commerciële teelt beschouwen. Een betere kennis van de hoogstamboomgaard als ecosysteem zorgt echter voor een beter begrip bij deze professionele fruittelers. Dus ook educatie en sensibilisatie, specifiek gericht op deze doelgroep, is noodzakelijk.

De respondenten zijn zich bewust dat hoogstamboomgaarden economisch weinig relevant zijn. Dat speelt voor hen echter quasi geen rol om hoogstamboomgaarden te behouden. Respondenten vinden dat er vooral ingezet moet worden op het behoud van hoogstamboomgaarden met oude fruitrassen/variëteiten. Ook de landschappelijke inplanting is belangrijk. Er moet aandacht besteed worden aan de specifieke landschappelijke eigenheid van droog en vochtig Haspengouw. In droog Haspengouw verdienen hoogstamboomgaarden nabij de dorpskern en bewoning het meeste aandacht, in vochtig Haspengouw is een spreiding over het landschap wenselijker. Er is ook veel draagvlak voor het behouden van hoogstamboomgaarden langs recreatieve routes en toeristische trekpleisters. De 'belevingstrend' in toerisme en recreatie creëert ook potenties voor nieuwe, meer

openbare functies van hoogstamboomgaarden, zoals picknickplaats, openbaar groen, landbouw- en natuureducatie, natuurdomein,... Vooral buitenstaanders, de jongere generatie en vrouwen staan hiervoor open. Eigenaars staan minder open voor openbare functies en dit is dus een rol die de overheid op zich moet nemen.

Buitenstaanders en jongeren vinden fruitproductie nog een belangrijke functie voor hoogstamboomgaarden. In combinatie met het belang dat aan oude, zeldzame (lokale) fruitrassen gehecht wordt, zit hier nog potentie voor het (toeristisch) vermarkten van hoogstamfruit(producten). Eigenaars en inwoners hechten minder belang aan fruitproductie en waarderen meer een functie als weiland. Dit opent perspectieven voor het inzetten op herstel van de historische dubbele functie van hoogstamboomgaarden: graasweide voor vee en productie van fruit. Mogelijk kunnen nieuwe landbouwsystemen zoals agroforestry hier een bijdrage leveren. Dergelijk landschapsherstel kan zowel voor toeristen/inwoners als eigenaars en ondernemers een win-winsituatie opleveren.

Circa 1/3 van de respondenten is bereid om zelf actie te ondernemen om hoogstamboomgaarden te behouden, ofwel door zelf hoogstamfruit aan te planten, ofwel door (financieel) bij te dragen in het onderhoud. We merken hierbij op dat de respondenten meer interesse hebben in hoogstamboomgaarden dan de 'gemiddelde' Haspengouwer en dat de werkelijke actiebereidheid bij de burger lager zal liggen.

Kennis van hoogstamboomgaarden is een cruciaal element in de waardering voor hoogstamboomgaarden en het draagvlak voor een hoogstamboomgaardenbeleid. Inzetten op educatie en sensibilisatie zal dus bijdragen tot de maatschappelijke verankering.

8 LITERATUUR

- AERTSENS J., DE NOCKER L., LAUWERS H., NORGA K., SIMOENS I., MEIRESONNE L., TURKELBOOM F. & BROEKX S. 2012: Daarom groen! Waarom u wint bij groen in uw stad of gemeente; Studie uitgevoerd in opdracht van ANB – Afdeling Natuur en Bos; 144 p
- ANTROP M. 2007: Perspectieven op het landschap, achtergronden om het landschap te lezen en te begrijpen.
- BETHLEHEM J. 2006: Representativiteit van websurveys, een illusie?, rapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Nederland), Voorburg
- BUIJS, A.E. & DE VRIES S. 2005: Verschillen in landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen. Literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek. Wageningen, Natuurplanbureau – vestiging Wageningen, Planbureau rapporten 25. 66 blz.; 29 ref.; 1 bijl.
- CAIMO K. 2013: De Belgische fruitteelt [online], geraadpleegd op <http://www.hetvirtueleland.be/cag/exhibits/show/fruitteelt>.
- CEUNEN N. 2011: Het landschap vertelt... Sporen van twee eeuwen wonen en werken in het Haspengouwse landschap (1800-2011), Leuven.
- CLAES J. 2018: Hoogstamboomgaarden in het Haspengouws landschap. Waarderingsonderzoek Sint-Truiden en omgeving, Masterproef tot behalen van de graad Master in de Erfgoedstudies, universiteit Antwerpen, onuitgegeven thesis
- DEMEYER R. & TURKELBOOM F. 2017: Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden
- DE VRIES S. 2009: Beleving & recreatief gebruik van natuur en landschap; naar een robuuste en breed gedragen set van indicatoren voor de maatschappelijke waardering van natuur en landschap. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 100. 78 blz. 1 fig.; 64 ref.
- DIJKSTRA H. & KLIJN J.A. (red) 1992: Kwaliteit en waardering van landschappen, DLO Staring centrum rapport 229, Wageningen

